

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

VZTAH MATKY A DCERY Z POHLEDU MATKY V OBDOBÍ STÁŘÍ

**Relationship between mother and daughter from the perspective of
mother in old age**

Bakalářská diplomová práce

Autor: Bc. Klára Večerková

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Olomouc
2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma: „Vztah matky a dcery z pohledu matky v období stáří“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 19.3.2014

Podpis

Děkuji doc. PhDr. Ireně Sobotkové, CSc. za vedení bakalářské diplomové práce, cenné připomínky a vstřícnost. Děkuji všem zúčastněným dámám za spolupráci při výzkumu. Děkuji rodině, přátelům a Bc. Janu Červenkovvi za podporu. Děkuji členkám výzkumného týmu za spolupráci.

Obsah

Obsah	4
Úvod.....	7
1. Vztah matky a dcery	8
1.1. Mateřství	9
1.2. Idealizace mateřství.....	10
1.3. Mateřství ve dvou způsobech.....	11
1.4. Zájem výzkumů.....	12
1.5. Výchozí teorie	12
1.6. Dcery, synové a jejich matky	12
1.7. Kulturní rozdíly.....	14
2. Komunikace	16
2.1. Skrytý význam	17
2.2. Komunikace a emoce	17
2.3. Poslouchání, povídání a sdílení.....	18
2.4. Komunikační prostředky.....	20
2.5. Četnost kontaktu.....	20
3. Konflikty.....	21
3.1. Kritika a velká trojice.....	23
3.2. Komplementární schizogeneze	23
3.3. Konflikty a dospívání	24
3.4. Vnímání konfliktů během života – z pohledu stáří	26
3.5. Konflikty jako dovednost.....	27

3.6.	Soupeření a závist	27
4.	Porozumění, uznání, blízkost, podobnost	29
4.1.	Porozumění a pochopení	29
4.2.	Podobnost a odlišnost.....	29
4.3.	Uznání a respekt	31
4.4.	Blízkost a odstup	32
5.	Přechody ve vztahu matky a dcery	35
5.1.	Mladá matka a dcera v dětství.....	36
5.2.	Dospívání dcery	37
5.2.1.	Sexualita.....	39
5.3.	Mladá dospělost dcery.....	39
5.4.	Dospělost dcery	40
5.4.1.	Dcera a manželství.....	42
5.4.2.	Dcera matkou	43
5.4.3.	Matka v roli babičky	44
5.5.	Stáří matky	46
5.5.1.	Vztah matky ve stáří a dcery ve středním věku	48
5.5.2.	Dcera pečovatelka.....	50
5.6.	Smrt matky	53
6.	Výzkumná část.....	55
6.1.	Výzkumný problém, cíle práce a výzkumné otázky	55
6.1.1.	Přípravná fáze výzkumu	56
6.2.	Metodologie výzkumu	56
6.2.1.	Metody získávání dat	57

6.2.2.	Metody zpracování a analýzy dat	58
6.2.3.	Etické problémy a způsob řešení	60
6.3.	Soubor	60
6.4.	Výsledky	62
6.4.1.	Obecná charakteristika vztahu s dcerou z pohledu matky	63
6.4.2.	Co vzájemný vztah z pohledu matek zlepšuje, posiluje a podporuje?.....	77
6.4.3.	Co vzájemná vztah z pohledu matek zatěžuje, co matkám vadí?	86
6.5.	Diskuze.....	94
6.6.	Závěry	99
Souhrn.....		102
Použitá literatura		106
Přílohy.....		109

Úvod

Bakalářská diplomová práce se věnuje vztahu matky a dcery z pohledu matky v období stáří. Vztah matky a dcery dosud není dostatečně prozkoumán. Cílem je zjistit, jak matky charakterizují svůj vztah s dcerou, které prvky vnímají jako pozitivní a které naopak jako negativní. Tato práce je součástí širšího výzkumného záměru, který má za cíl komplexní zmapování vztahu matky a dcery u různých věkových skupin z pohledu matek i dcer.

Vztah matky a dcery je považován za výjimečný a nenahraditelný, odlišuje se od ostatních možných modelů vztahu rodič – dítě. Vzájemný vztah matky s dětmi patří mezi klíčové faktory, které spolupůsobí při utváření osobnosti. V teoretické části nastiňuji specifika tohoto vztahu. V první kapitole se zaměřuji na obecnou charakteristiku, na mateřství a jeho idealizaci, seznamuji čtenáře se zaměřením výzkumů tohoto vztahu. Vztah matky a dcery se odlišuje od vztahu matky a syna, čemuž se v první kapitole také věnuji, poukazuji i na kulturní rozdíly. Komunikace matky a dcery má dlouhou historii. Hraje ve vztahu důležitou roli, je zdrojem porozumění, blízkosti, kterou přináší otevřené povídání, tolik ceněné v ženských vztazích, ale i konfliktů, které může způsobit skrytý význam, kritika nebo jen tón hlasu. Komunikaci věnuji druhou kapitolu. I v dobrém vztahu jsou nevyhnutelné konflikty, které překvapivě mohou vést i ke sblížení a většímu porozumění, proto je rozebírám v následující kapitole. Dále se zaměřuji na specifika vztahu matky a dcery. Pozornost bývá často zaměřena na podobnost a odlišnost tohoto páru. Podobnost napomáhá upevnění vztahu a z toho pramenící blízkosti neboli intimitě, která bývá považovaná za měřítko vztahu.

Vztah mezi matkou a dcerou můžeme vnímat jako životní cyklus, který má své mezníky způsobující změny. Změnám nahrává například dospívání dcery, její vstup do manželství, moment, kdy se dcera stane matkou, ale i postupné stárnutí matky a její úbytek sil. Důležitým mezníkem je také ovdovění. S postupujícím věkem a s přibývajícemi zkušenostmi dcery, která postupně prochází podobnými rolmi jako matka, se vztah stabilizuje, uklidňuje a zvyšuje se v něm schopnost empatie. Důležitým přechodem je věnována další kapitola. Vztah je proces, který se vyvíjí. Životy obou zúčastněných bývají v obvyklých případech propleteny po celý průběh života.

1. Vztah matky a dcery

Vztah matky a dcery není dosud dostatečně prozkoumán. Výzkumu vztahu mezi matkou a její dospělou dcerou v českém prostředí se věnoval rodinný poradce Tomáš Novák (2008). Co se týče vývojových aspektů, vycházím z knih Marie Vágnerové (2008). Vývojové aspekty zmiňují také Josef Langmeier a Dana Krejčířová (2006). Hojně čerpám ze zahraniční literatury a studií. Například Karen L. Fingerman (1995, 1997, 1998, 2001), která se zabývala vztahem matek v období stáří a jejich dcer ve středním věku. Tato autorka se zaměřila zejména na konflikty a stala se tak jedním z mála výzkumníků zabývajících se negativy v tomto vztahu. Velice inspirativní byla kniha Deborah Tannen (2006), která se rovněž zaměřila na vztah matek a dospělých dcer, se kterými prováděla interview. Výzkumem vztahu dospívající dcery a matky se zabývala Terri Apter (2004), z její knihy také čerpám. Ke své práci jsem využila i studie zabývající se důležitými přechody ve vztahu, kterým se věnovala Lucy R. Fischer (1981) a později také turečtí výzkumníci A. S. Mottram a N. Hortacsu (2005) nebo Celeste Shawler (2004). Vztahem stárnoucích matek a jejich dcer poskytující jim pomoc se ve svých výzkumech zabývaly například Judith G. Gonya, Ruth Paris a Lisa de Saxe Zerden (2008), ale také Abigail M. Lang a Elaine M Brody (1983), jejichž poznatky v teoretické části přiblížím. V první kapitole se budu věnovat obecným charakteristikám vztahu matky a dcery nejen v naší, ale i v jiných kulturách. Budu se věnovat tomu, jak společnost mateřství chápe. Přiblížím také zájem výzkumů a rozdíly ve vztahu matky a dcery a matky a syna.

Tannen (2006, 17): *Za vše, čeho jsem v životě dosáhla, vděčím své matce. Za všechny problémy v mém životě může má matka.*“ Mnoho autorů považuje vztah matky a dcery za výjimečný a nenahraditelný. Deborah Tannen jen dokonce považuje za „matku všech vztahů“. Podle ní tento vztah připravuje půdu pro vztahy, které přijdou po něm, a s větší naléhavostí všechny ostatní vztahy připomíná. Jeho vliv prostupuje celým životem obou zúčastněných i poté, kdy dcera dospěje a stane se sama matkou, dokonce i po smrti matky její vliv přetrvává (Tannen, 2006). Novák (2008, 9) uvádí: *„Vztah matky a dcery určuje jejich život a jejich život určuje jejich vztah.“* Co se dcera naučí ve vztahu s matkou, to hluboce ovlivňuje každou oblast dceřina života po celou jeho délku (Cloud & Townsend, 2003). Tento vztah má celoživotní dopad na sebevědomí matky i dcery (Apter, 2004). Vztah mezi ženami těchto dvou generací se vyznačuje psychologickou hloubkou a dopadem, který se liší od vztahu mezi matkou a synem a vlastně mezi každým jiným dalším vztahem, který ženy zažívají (Streep, 2009). Vedle těchto autorů stojí rodinná psychoterapeutka Ludmila Trapková a lékař a

rodinný psychoterapeut Vladislav Chvála, kteří zdůrazňují působení celé rodiny, kde je stejně jako matka důležitý i otec, poukazují tedy na mužský a ženský princip. Podle těchto autorů je důležité, aby někdo po narození dítěte ztělesnil mateřský princip a někdo jiný zaujal otcovský. Používají metaforu rodiny jako sociální dělohy – ukazují na analogie vývoje a ochrany plodu v děloze s vývojem a ochranou dítěte v rodině. Vývoj je ukončen porodem, tedy odchodem dítěte z rodiny. Trapková a Chvála ve své praxi zaznamenali nedostatek autentického vztahu s otcem, který se u chlapců projevuje nejčastěji kolem pěti šesti let syna například pomočováním a poté u dívek kolem patnácti šestnácti let mentální bulimií. Zatímco mentální anorexie u dívek souvisí se vztahem s matkou (Trapková & Chvála, 2009). Karen L. Fingerman poznamenala, že pozitivní znaky tohoto mezigeneračního vztahu byly již široce zkoumány, avšak na negativní znaky této vazby byla zaměřena pozornost až v nedávné době (Fingerman, 1998).

Slova matky nebo dcery mohou více pomoci, ale i ublížit, než slova kohokoli jiného. Tento vztah je plný vymezování hranic důvěry, blízkosti, ale i odstupu. Podle některých autorů se jedná o nejsilnější vztah v životě ženy – nejhlubší láska, zloba, ale i nenávist (Tannen, 2006), jejíž existenci mezi matkou a dcerou popírá poradce Tomáš Novák. Nenávist připouští ve vztahu mezi dcerou a otcem, i mezi sourozenci, ne však ve vztahu matky a dcery. Tvrdí, že ve výjimečných případech se objevují stavy blížící se nenávisti, které ale pominou (Novák, 2008). Matka a dcera spolu sdílí křivdy, humor, zážitky, ale i jazyk. Tannen se domnívá, že skrytým přáním matek a dcer je být druhou přijímána a naslouchána. Ve všech čtyřech možných modelech vztahu rodič-dítě právě vztah mezi matkou a dcerou nese jedinečnou emocionální zátěž (Tannen, 2006). Intenzitu této vazby potvrzuje i mezikulturní studie Mutidy Rastogi a Karen S. Wampler. Emocionální spojení a vzájemná závislost jsou mezi dospělou dcerou a matkou nejvyšší ve srovnání s ostatními mezigeneračními vztahy. Tento vztah může poskytovat sounáležitost a podporu všem ženám (Rastogi & Wampler, 1999). Matka je pro dceřin vývoj primární model, sleduje její roli jako jedince, milenku, manželku, matku a kamarádku (McBride, 2008).

1.1. Mateřství

Každá matka ovlivňuje svoji dceru, ne abstraktně, ne jako idealizovaný stereotyp, ale jako jedinečná osobnost s vlastní historií, zkušenostmi a emocemi (Streep, 2009). Mateřství je českou společností pokládáno za základní poslání ženy, panuje názor, že role matky a

pečovatelky o rodinu je daná biologicky a pro ženy samozřejmá. Podle tohoto názoru by matka ve prospěch dítěte měla potlačovat vlastní potřeby, být citově vřelá a o dítě empaticky pečovat, naopak se neočekává uplatnění v rámci profese nebo v jiném způsobu seberealizace, avšak toto očekávání již ustupuje do pozadí. Mateřství je významnou složkou vlastní identity, matky jsou považovány za výchovatské i pečovatelské autority s právem prvotního rozhodování o dítěti, což jim dává určitou moc. Mateřství je zdrojem uspokojení, ale také velké zátěže, je časově náročné, a proto ostatní zájmy dočasně ztrácí svůj význam. Narození dítěte navozuje proměnu role ženy, která je náročnější než proměna role muže v otce. Dochází i ke změnám v prožívání a uvažování (Vágnerová, 2008).

Cloud a Townsend (2003, 101) uvádějí: „*Dobré mateřství přináší vztah jistý v lásce a také pevný ve vedení k nezávislosti a zodpovědnosti, což se nakonec projeví ve schopnosti dítěte převzít vlastnictví svého života. Takový člověk se pak může stát samostatným jedincem, jehož samostatnost není v rozporu s pocitem sounáležitosti s druhými. Má jasně vymezenou identitu, ale ve vztazích se chová zodpovědně a přínosně.*“

1.2. Idealizace mateřství

Už v Desateru je kladen důraz na vztah k matce a je často opakován, „Cti otce svého a matku svou.“ (Novák, 2008; Cloud & Townsend, 2003). Mateřství je posvátné, a proto se o něm nemluví v negativních termínech. Podle klinické zkušenosti Karyl McBride se dcery cítí špatně, když mají o své matce mluvit negativně – dokonce i v problémovém vztahu (McBride, 2008). P. Streep dokonce zdůrazňuje, že dcery v problémovém vztahu s matkou o něm odmítají mluvit. Vinu zde autorka přisuzuje společnosti, která mateřskou lásku idealizuje. Neochota změnit idealizaci mateřství kombinovaná se zákazem kritiky vlastních matek, může dcerám zamezit vývoji vztahu s matkou a vidět matku takovou, jaká skutečně je (Streep, 2009). Očekávání společnosti od matek jsou mnohdy vysoká až nereálná, předpokládá, že matky jsou plně uspokojené a naplněné svým mateřstvím, které je povznáší nad běžné potřeby. Matka má být jednoznačně šťastná, vyrovnaná, mateřství jí má dodávat pouze pozitivní pocity. Skutečnost bývá mnohdy rozdílná (Vágnerová, 2008). Stejně nereálné očekávání společnosti je označování matky jako viníka za každé trápení dcery (Cloud & Townsend, 2003). Jakmile není s dítětem něco v pořádku, je automaticky obviňována matka. Tento předsudek pochází z 50.-60.let, jako příklad tohoto extrémního názoru uvádím teorii

„chladné matky“, podle které matka svou nedostatečnou láskou vyvolala v dítěti autismus. Dnes je již tento názor překonán (Tannen, 2006).

Mateřská láska je vnímána jako univerzální a absolutní, což pravděpodobně vypovídá o hluboce zakořeněné psychické potřebě nekomplikované lásky a předpokladu, že problémy lidských vztahů se neobjevují mezi matkou a dítětem. Dalším mylným předpokladem je, že mateřská láska je po celý vývoj dcery stejná, nebere v úvahu osobnost matky ani dcery a jejich vývoj (Streep, 2009).

1.3. Mateřství ve dvou způsobech

Terri Apter se zabývala výzkumy vztahu matek a dcer. Během dvaceti let zkoumání si všimla dvou pohledů, jakými matky o mateřství přemýšlejí. V prvním jsou matkami ony samy, jsou plné soucitu, naděje a pochopení, zdůrazňují silnou lásku, jsou ochotny brát na sebe břemena svých dětí. Z druhého pohledu jsou dcerami matek, zaznívají zde již stížnosti, výčitky, nepochopení až odmítání. Apter si při poslechu žen všimla stoupání a změny rytmu hlasu mezi těmito dvěma pohledy. V prvním, z jejich pohledu jako matek, používaly ženy delší fráze, hlas byl posazený níž a měkčeji, mezi větami používaly více pauz, vnímaly odpovědi. Při popisu druhého pohledu, tedy z pohledu dcer, byl hlas žen křehčí, fráze kratší, často se objevovala věta ve stylu: „Nechci tyhle věci říkat, ale neznáte moji matku.“ V prudších konfliktech s dcerou se však tyto dva rozdílné pohledy střetávají – žena sebe vnímá jako milující matku, kamarádku, důvěrnici a rádkyni pro svou dceru, ale zároveň jako přísnou, přehnaně kontrolující a omezující matku, která nerozumí, neposlouchá a nevidí, cítí se vtlačena do role, která k ní nepatří (Apter, 2004).

K jinému názoru došla při zkoumání přechodů v tomto vztahu Lucy R. Fischer. Ženy vidí matku z dvojího pohledu, na jedné straně vidí sebe v pozici matek čelících stejným problémům, kterým čelily jejich matky – jako je krmení nespokojené rodiny nebo péče o malé děti. Na druhé straně vidí sebe v pozici dcery. Přijímají matčin náhled a přijímají styly mateřství svých matek i v mnoha výstředních a nevědomých způsobech, při přehodnocování role matky, je dceřin náhled na sebe v sázce (Fischer, 1981).

1.4. Zájem výzkumů

Pod vlivem psychoanalýzy a Oidipovského komplexu byl častěji zkoumán vztah matky a syna, než matky a dcery (Novák, 2008). Přestože byla tomuto výjimečnému ženskému vztahu věnována pozornost v empirických výzkumech, nebyla dosud publikována sjednocující teorie (Boyd, 1989). Pozornost je většinou věnována krajním obdobím životního oblouku, dcera v dětství a matka ve stáří, zatímco období, kdy jsou na sobě vzájemně nezávislé, pozornosti uniká (Baruch & Barnett, 1983). Výzkumy se nezaměřují na emocionální kvality dospělé dcery a starší matky (Thompson & Walker, 1984).

Výzkumu vztahu matek a dcer v českých podmínkách se věnoval poradenský psycholog Tomáš Novák. Na otázku, kdo klientky nejvíce ovlivnil, odpovídaly nejčastěji, že matka. Odpověď byla tím častější, čím byla klientka mladší. Svůj vztah popisovaly jako zdroj vzájemné opory, solidarity, souznění, ale i soužení (Novák, 2008).

1.5. Výchozí teorie

Většina teorií vychází ze dvou základních teorií – z psychoanalýzy a teorie sociálního učení. Pokouší se vysvětlit, proč se dívky podobají svým matkám (Boyd, 1989). Význam mateřství, který považuje za jedinečný a nezměnitelně ustanovený po celý život, rehabilitoval jako jeden z prvních Sigmund Freud (Novák, 2008). Podle Freuda je v okamžiku, kdy se dcera stane matkou, obnovena identifikace s její vlastní matkou, proti které dosud bojovala. Bibring k tomu dodává, že již během těhotenství dochází u dcer k přeorientování se směrem ke svým matkám (Fischer, 1981). Psychoanalytické teorie zdůrazňují nevědomé zvnitřnění hodnot a chování, zatímco teorie sociálního učení myšlenku nevědomé identifikace neberou v úvahu a zastávají principy modelování – dívky se učí od matky, které jejich napodobování odměňují a dochází ke zpevňování. Psychoanalytické teorie se zaměřují na rozdíly mezi vztahem matky a dcery a jinými vztahy. Teorie sociálního učení porovnává tento vztah se vztahem otce a syna (Boyd, 1989).

1.6. Dcery, synové a jejich matky

Proč je vztah mezi matkou a dcerou jiný, než mezi otcem a dcerou, matkou a synem? Odpověď je jednoduchá, obě jsou ženy (Tannen, 2006). Ve své studii C. J. Boyd zmiňuje

Nancy Chodorowovou, která svou teorií propojila psychoanalýzu a teorii sociálního učení. Tvrdí, že matka je v západních kulturách primární zdroj identifikace pro všechny děti. (Boyd, 1989). Podle T. Apter matky se svými potomky sdílí intenzivní vzájemnou lásku. U chlapců má však tato intenzita tendenci být regulována výchovou, která chlapce učí o významných rozdílech mezi ním a jeho matkou. Chlapci rostou s jasným vědomím, že jsou odlišným typem lidí, zatímco dívky mají tendenci udržovat blízký vztah s matkou po celou dobu dětství. Identifikace založená na blízkosti rodiče a dítěte se prohlubuje sdílením pohlaví, nejde však o jednosměrný proces – i matky v dcerách vidí samy sebe (Apter, 2004). Dcery se stávají součástí matčina já a matky do nich projikují svá přání, cíle, hodnoty (Novák, 2008).

V době dospívání dcera i syn milují matku stejně, zatímco dcery dosahují hluboké identifikace s matkou, přestože se snaží zveličovat své odlišnosti (Apter, 2004). Ta trvá po celý život, udržuje se tak vztah matka-dcera i během tvoření identity. Původní identifikace chlapce s matkou je přesunuta na otce nebo jiný mužský vzor (Boyd, 1989). Dospívající dívka se stává ženou stejně jako její matka, širokým, celoživotním tématem zůstává jak podobná a jak odlišná bude - chce být (Apter, 2004).

S teorií, že se dítě identifikuje s rodičem stejného pohlaví, nesouhlasí McDonald, který tvrdí, že děti se identifikují s rodičem, který je větší znalec nebo je silnější. Vyvozuje to ze studie se vzorkem 451 vysokoškolských studentů, kde se většina identifikovala s otcem (Boyd, 1989).

Feministické teorie se domnívají, že společnost vede ženy k tomu, aby primárně poskytovaly péči malým dětem, mladá dívka tedy zažívá propojenost a nedostatek individuace ve vztahu se svou matkou. Chlapci se od svého primárního objektu lásky vzdálí, aby se identifikovali se staršími muži. Péči o ostatní bývají potřeby žen neuspokojeny, proto podle těchto teorií své strádání projikují do svých narozených dcer (Rastogi & Wampler, 1999).

Trapková a Chvála (2009, 110) uvádějí: „*Během vývoje k dospělosti existují období, kdy dítě potřebuje víc nepodmíněnou náruč matky a kontakty s otcem nijak zvlášť nevnímá a nevyhledává, nebo je proti němu dokonce negativisticky nastražené. V jiných období naopak potřebuje pevnou, laskavou a vyžadující přítomnost otce, kdežto matku může docela dobře postrádat, případně její matka tak irituje, že se drží raději mimo její dosah.*“ Podle těchto autorů by ve věku kolem šesti let ztráta otce mohla narušit vývojové úkoly dítěte, naopak ve dvanácti letech dítě vyžaduje více matčinu přítomnost. Kolem šestnácti let dochází opět k separaci od matky směrem ke sblížení se s otcem a poté již následuje separace od rodiny.

Autoři usuzují, že tyto fáze probíhají u dcer i synů ve stejném pořadí, liší se však způsob a kvalita prožitků. Pokud nějaký rodičovský (ženský, mužský) princip není v dané chvíli přítomný, mohou se u chlapců projevit poruchy chování a u dívek poruchy příjmu potravy (Trapková & Chvála, 2009).

1.7. Kulturní rozdíly

Vztah matky a dcery je velice důležitý pro většinu kultur (Rastogi & Wampler, 1999). Existuje mnoho kulturních pohledů na mateřství a jeho aspekty (Tannen, 2006). Identifikace mezi matkou a dcerou je kulturně ovlivněna, což vede k nevyhnutelnosti konfliktů v západní kultuře mezi touto dyádou (Boyd, 1989).

Vliv kultury se odráží i v rovnováze mezi individualitou a závislostí. Některé kultury hodnotí sebedůvěru a individualismus, jiné spíše blízkost a závislost mezi rodiči a dětmi. Například obyvatelé Indie kladou velký důraz na propojenost, menší důraz na sebeřízení. U vdaných žen se očekává, že svou závislost přesunou na manžela a jeho rodinu a na své rodiče budou spoléhat méně. Srovnáváním závislosti a individualismu ve vztahu se v mezikulturní studii zabývaly M. Rastogi a K. Wampler. Tyto výzkumnice srovnávaly americké, indické a mexické páry matek a dcer (Rastogi & Wampler, 1999).

V extrémních případech mohou zvyklosti společnosti matku dohnat až k fyzickému týrání dcery, které je v některých kulturách obecně uznávané. Například v Číně se praktikovalo svazování chodidel, bolestivý proces, při kterém docházelo k lámání prstů i klenby. Stále těsnější obvazy vedly až k přerušení krevního oběhu a k nebezpečným infekcím. V Africe se stále prosazuje ženská obřízka, matky zajistí, aby dcera podstoupila proceduru odříznutí vnějších genitálií a sešití rány k sobě a to bez narkózy. I v těchto případech jsou matky motivovány touhou zajistit dceři budoucnost, ale také snahou o podobnost. Vyskytují se však i formy fyzického týrání, které ve společnosti tolerovány nejsou – domácí násilí. Odezvy dceru provází celý život (Tannen, 2006).

Domorodci v Bali věří, že v prvním roce života se dítě nesmí dotknout země, jinak by ho posedli zlí démoni, proto matka dítě nosí neustále přivázané na svém těle (Trapková & Chvála, 2009). V mnoha přírodních národech existuje intenzivní symbióza mezi matkou a dcerou v prvních letech života. Avšak na rozdíl od naší kultury mají vypracované iniciační rituály, které matkám pomáhají dcery propustit do samostatného života, v naší kultuře mnohé matky toto odloučení těžce zpracovávají (Riedelová, 2011).

Přestože se pohledy a očekávání od mateřství v různých kulturách liší, jádro je stejné, dokazují to například pohádky. I když se detaily pohádky Sněhurka v různých kulturách liší, pevným jádrem zůstává konflikt mezi matkou a dcerou. Ve verzi, kterou známe my, se jedná o nevlastní matku, autoři se snažili zachovat posvátnost mateřství, proto udělali z biologické matky matku nevlastní (Tannen, 2006). Rozdíly mezi kulturami je důležité zohlednit při práci s kulturně odlišnými rodinami při hodnocení jejich vztahu (Rastogi & Wampler, 1999).

2. Komunikace

V této kapitole se budu zabývat převážně verbální komunikací mezi matkou a dcerou. Výhodou verbální komunikace je možnost okamžité zpětné vazby, pružnost, zachycení neverbální součásti komunikace i emocí. Nevýhodou je výskyt komunikačních šumů a bariér. Důležitá je volba slov, která ovlivňuje myšlení, jednání, vzájemné pochopení mezi komunikujícími partnery, ale i atmosféru a výsledky komunikace. Volba slov může komunikaci brzdit i deformovat. Způsob komunikace vypovídá o psychickém stavu, vlastnostech i psychické kondici. Členové rodiny mezi sebou obvykle používají konverzační styl, který se používá při výměně informačních zajímavostí, při povídání, při udržování mezilidských vztahů (Vymětal, 2008). V této kapitole se budu zabývat specifiky komunikace mezi matkou a dcerou, přiblížím skrytý význam, ale i přenos emocí a důležitost povídání o každodenním životě, které napomáhá sblížení.

Rodina funguje jako uzavřený prostor, otevírání tohoto prostoru světu a tedy i komunikace, je pro každou rodinu charakteristické. Jazyk určuje hranice rodiny s okolím, ale i mezi jejími členy. Trapková a Chvála poukazují na podobnost komunikačních vzorců rodin s chronicky nemocným/i. Chybí v nich pružné domlouvání, přizpůsobování se okamžité situaci, oddělení přání a potřeb, ale i humor. Členové rodiny během svého soužití vytvářejí své vlastní významy (Trapková & Chvála, 2009). V tomto prostoru se rodí způsob komunikace matky a dcery. Protože rozhovory matky a dcery mají dlouhou historii, v případě dcery celý život, často sdílejí tempo řeči, soukromé vtipy, obvykle ví, co si druhá myslí po vyslovení dvou slov, stejně tak mohou tušit, co přijde po určité poznámce, tónu hlasu nebo rytmu. Pokud ví, že nastane něco nepříjemného, mohou se už předem rozčílit a náhle se tak ocitnout v napjatém rozhovoru nebo dokonce v hádce (Tannen, 2006). Znají svá citlivá místa, do kterých mohou zaútočit (Novák, 2008). Rozhovory mezi matkou a dcerou mohou být ty nejlepší, ve kterých získávají odměnu skrze sebeodhalení, zájem o vzájemné životy, porozumění čím prochází, získání náhledu na situaci, možnosti řešení. Ale mohou být i ty z nejhorších, jakými jsou riskantní rozhovory, kdy jedna podá intimní informace, na které přijde neočekávaná reakce, nebo použití této informace jako zbraně (Tannen, 2006).

Dobrý vztah mezi matkou a dcerou je otevřený a upřímný, někdy jsou ale šokovány a zraněny tím, co slyší. Nicméně skrze to, co slyší, se vzájemně učí, kým skutečně jsou (Apter, 2004). Sdílená konverzace je drahocenná stránka mnoha vztahů žen. Je ale nemožné si neustále povídat a zároveň se vyhnout tématům, které druhá nechce otevírat. Rozhovor

s matkou může být zdroj útěchy, ale i trápení, potřeba tohoto rozhovoru je instinktivní až tělesná touha, fyzická vzdálenost zde nerozhoduje. Rozhovory jsou často plné silných emocí (Tannen, 2006).

2.1. Skrytý význam

Minulé rozhovory mají vliv na právě vyřčená slova současných rozhovorů, proto mnohdy význam nenajdeme v doslovné definici slov (Tannen, 2006). Jednoduše řečeno, zatímco se mluví o jednom problému, jedná se ve skutečnosti o jiný (Novák, 2008). Interpretace tkví ve skrytém významu, který je obsažen ve všem, co jedinec vysloví. Skrytý význam matka nebo dcera zaznamenají, jakmile neodpovídá sdělení, které očekávají. Ačkoli bylo něco zamýšleno v kladném duchu, může s sebou nést i nezamýšlený zraňující význam (Tannen, 2006).

Skrytý význam a jeho odlišné interpretace při stejném sdělení vede často ke zklamání nebo konfliktu. Matka je ve většině případů na straně dcery a snaží se ji chránit například tím, že nabízí radu, se skrytým obsahem péče. Dcera slyší jiný skrytý význam – odsouzení za to, co dělá. Projevuje se zde dvojsečnost rady, která nabízí pomoc, ale také naznačuje, že dcera dělá něco špatně (Tannen, 2006). Matčiny zásahy ukazují, že nemá víru v dceřino rozhodnutí (Apter, 2004). Pro dceru je těžké pochopit matčinu touhu ji chránit a pro matku je těžké přijmout, že projevy její starosti mohou podryvat dceřino sebevědomí a že její rady mohou působit spíše jako kritika než starostlivost (Tannen, 2006). V mateřském ochranitelství jsou ukryta dvě dilemata – udržet dceru v bezpečí a podporovat ji ve vývoji (Apter, 2004). Matčina autorita s věkem dcery slábne. Dcera nerozumí matčině zájmu o její zdraví a bezpečí, pochopí to, až bude matka její pomoc potřebovat, až zestárne a jejich role se prohodí (Tannen, 2006). U matky se tedy vyskytuje skrytý význam zodpovědnosti, zatímco u dcery postoj „jsem už velká, nemusím poslouchat tvé rady.“ (Novák, 2008).

2.2. Komunikace a emoce

V komunikaci mezi (a nejen) blízkými lidmi formou a způsobem sdělení proudí emoce, které ovlivňují pocit z komunikačního partnera i názor na sdělení (Vymětal, 2008). Intenzita a vliv vztahu matky a dcery je udržován přítomností emočního spojení. Pokud takové spojení mezi nimi existuje, může být velkým zdrojem potěšení, spokojenosti, která

prostupuje životem obou. Pokud je toto spojení narušené, poškozené nebo úplně chybí, vztah sice pokračuje, ale je někdy více, někdy méně, vědomě i nevědomě narušen (Streep, 2009).

Pomocí slov, ale i beze slov, mohou matka a dcera vycítit vzájemné emoce. Deborah Tannen (2006, 35) při svých rozhovorech často slýchala podobné věty jako: „*Věděla jsem, už ve způsobu, jakým zvedla telefon, jaký pocit do sebe budu vstřebávat. Pokud intonace v jejím hlase stoupala, zvedla se mi nálada. Nálada však opadla, jakmile byla intonace monotónní.*“ Není potřeba rozlišovat, jestli tuto větu pronesla matka nebo dcera, protože obě rozpoznají emoce v sotva zřetelných signálech ve slovech, tónu hlasu, dokonce i v tichu. Tannen (2006, 36) dále uvádí, že: „*pokud mají ženy syny i dcery, vycítí dceřinu náladu pohotověji a je pravděpodobnější, že ovlivní i její náladu. Dcera může říci totéž o matce v porovnání s otcem.*“ Vynikající vnímavostí vzájemných emocí jsou charakterizovány i hádky mezi matkou a dcerou, kdy blízká identifikace mezi nimi rychlé vyvolání a zrcadlí negativní pocity, tedy dceřin vztek vyvolává matčin vztek (Apter, 2004).

Tento neviditelný most emocí z jedné na druhou je důvod, proč mnohdy dcery s matkami nemluví o znepokojujících problémech (vážná nemoc, problémy v práci), zato co se týká běžných problémů, nechávají se rády utěšovat. Tannen (2006, 36) hlasem dcery uvádí: „*moje problémy by se staly jejími problémy a já jsem nechtěla svou matku připravit o klidný spánek anebo místo hledání útěchy, ji nakonec poskytovat.*“

U dvojic, které se velice dobře znají, stačí pouze jejich přítomnost k vyvolání řady pocitů. Roli zde hraje i výraz obličeje, který představuje zrcadlo a poskytuje reflexi (Apter, 2004). Dospívající dcera používá špatnou náladu, aby dala najevo, že se změnila. Dcery změny emocí a nálad používají ke komunikaci, aby daly najevo, jak se cítí, když jsou přesvědčeny, že jinak je matka nevyslyší, což je těžkopádná strategie komunikace (Apter, 2004).

2.3. Poslouchání, povídání a sdílení

Ženská realita je založena na afiliaci a smyslu pro vztah a spojení s druhými (Boyd, 1989). Ženy definují samy sebe na základě vztahů a kontaktu s druhými, i proto je matčin vliv na dceru tak velký. Absence matky je většinou chápána jako odraz ve vztazích, ale především ve schopnosti být matkou. Matka je pro dceru prvním zrcadlem, ve kterém vidí sama sebe (Streep, 2009). V ženských vztazích hraje důležitou roli povídání, jehož prostřednictvím se vztahy odehrávají (Tannen, 2006). Toto potvrzuje i Terri Apter, podle jejích výzkumů dcera

hodnotí povídání jako činnost, kterou se svou matkou ráda dělá, ačkoli zejména v dospívání tento proces zároveň kritizuje (Apter, 2004). Tannen (2006, 67): „*mluvení představuje mezi ženami tmel, který drží jejich vztah pohromadě – a taky výbušninu, která jej může rozmetat.*“ Ženy rády povídají o svých denních problémech, mluví o jejich dni v práci, muži o denních problémech nemluví, spojují si je se sužujícím pocitem, od kterého si chtějí odpočinout. Ženy (matky) potom působí méně jistě a zavalenější problémy než otec (Tannen, 2006). Trapková a Chvála pokládají za klíčové, že matka dceru ovlivňuje mimo jiné v postojích k mužskému světu, matčina zkušenost s muži, ale i konkrétní vztah s otcem (partnerem) může ovlivňovat dceřino vycházení s muži (Trapková & Chvála, 2009).

Tannen uvádí, že matka častěji mluví na své děti než otcové a na dcery mluví častěji než na syny. Podle Tannen dcery potom v dospělosti více mluví s matkou než s otcem. Tannen (2006, 71): „*Když s někým dlouze nerozmlouváte, máte méně příležitostí se navzájem sblížit – ale také méně příležitostí si to s ním rozházet.*“ Mluvení po mnoho žen znamená přijetí (Tannen, 2006).

K tomu, aby povídání mohlo probíhat, je nezbytné poslouchání. Posloucháním matky schvalují, potvrzují dceřinu zkušenost. Při povídání je důraz kladen na konkrétní informace o prožitém dni – úspěchy a neúspěchy – dávají tak najevo ochotu intimního odhalení. Odpovědi typu: „Dobře“ neposkytují žádnou informaci ani neodhalují detail vnitřních myšlenek (což je v rozporu s intimitou). Důležité je, aby tyto rozhovory byly oboustranné, ve výzkumu Terri Apter často narazila na stěžující si matky na nemožnost popovídat a poznat svou dceru, matky se ale samy poznat nenechaly. Matka, která mluví o sobě, je vnímána jako matka, která poslouchá (Apter, 2004). Matky mnohdy svým dcerám nedovedou sdělit vlastní potřeby a přání, myslí si, že by to bylo nevhodné. Svá přání naopak zdůvodňují obecným dobrem, dcera to však může chápat jako projev pokrytectví (Vágnerová, 2008).

Konstruktivní komunikace zahrnující poslouchání druhé, pokládání otázek, přijetí a mluvení o emocích posiluje vzájemné pochopení a posiluje vztah. Destruktivní formy chování mezi matkou a dcerou probíhají ve většině případů verbální cestou – zraňují city, vyvolávají pocit viny, čímž narušují vztah. Podle Fingerman dcery o svých negativních pocitech mluví příměji než matky (Fingerman, 2001).

Při povídání se uzavírá spojenectví například při prozrazení tajemství, v takových případech rozhodně nejde o obsah. Takovéto sdílení je provázeno pocitem sounáležitosti (Tannen, 2006; Trapková & Chvála 2009).

2.4. Komunikační prostředky

Přestože matky v rozhovorech, které s nimi prováděla Deborah Tannen, nejčastěji uváděly, že ke komunikaci používají mobilní telefon a textové zprávy, stále více se rozmáhá komunikace i přes internet. Zejména v době, kdy dcera odchází na vysokou školu, elektronická komunikace poskytuje nové možnosti blízkosti, spojení a starostlivosti, vztah se v mnoha případech zlepšil. Dcery, pro které jsou tyto formy komunikace součástí života, jsou v používání nových prostředků komunikace zběhlejší než jejich matky, které se těmto dovednostem začaly učit (pokud vůbec) až ve středním věku. Matčin věk a zkušenosti v této oblasti nenabízejí v porovnání s dcerou žádné výhody, právě naopak. Dcera učí matku zvyklostem této komunikace a to mezi nimi vyrovnává poměr sil. Posílání elektronických zpráv může překlenout rozdíl mezi generacemi (Tannen, 2006).

2.5. Četnost kontaktu

Podle výzkumu, který uskutečnily J. G. Gonyea, R. Paris a L. de Saxe Zerden bylo ze 142 matek v období stáří se svými dcerami v denním kontaktu, ať už osobním nebo telefonickým, 21 %. Dalších 35 % udávalo kontakt několikrát týdně a 14 % jedenkrát týdně. 94 % dospělých dcer poskytovalo svým matkám sociální a emocionální podporu (Gonyea, Paris, & de Saxe Zerden, 2008).

3. Konflikty

Konflikty patří mezi druh problémové komunikace (Vymětal, 2008). Jsou nevyhnutelnou součástí života, který pomáhá vyjasnit sporné otázky, rozvíjí mezilidské vztahy, při neustálém předcházení konfliktů může dojít až ke stagnaci vztahu (Výrost & Slaměník, 2008). V této kapitole se budu věnovat obecné charakteristice konfliktů v tomto vztahu, jejich mechanismem. Popíšu ne jen negativní, ale i pozitivní účinky konfliktů. Zaměřím se na konflikty v určitých obdobích vztahu, jako je dospívání dcery, ale i stáří matky. Poukážu na často zmiňovanou kritiku a méně známé soupeření.

Méně neshod menší závažnosti se objevuje mezi osobami, které si nejsou příliš blízké. Výbuchy hněvu jsou naopak časté a pravděpodobnější u dlouhých rozhovorů o osobních tématech, což je právě typ rozhovoru, který si ženy střeží jako známky důvěrnosti (Tannen, 2006). Proto jsou konflikty ve vztahu matky a dcery nevyhnutelné, skrze ně často zvyšují vzájemné pochopení a stávají se bližšími. Výzkum Terri Apter tuto blízkost a pochopení potvrzuje. Absence konfliktů je velice odlišná od dobrého vztahu (Apter, 2004). Fungují i jako silný podnět k separaci dcery od matky (Trapková & Chvála, 2009). O neshodách s matkou se české ženy na veřejnosti nezmiňují (Novák, 2008).

Apter (2004, 25) uvádí, že: *„Hádky zřídka ničí vztah matky a dcery. Nejdůležitější věcí, kterou jsem se naučila z let výzkumu vztahu rodičů a dospívajících je, že to není počet hádek, co ničí vztah, ale to, co se během hádek stalo.“*

Výzkumy konfliktů mezi matkou a dcerou provedené Carol Boyd, podporují teorii, že i v normálním vztahu matky a dcery se konflikty vyskytují, podle Boyd souvisí s úkolem osamostatnit se a vztah tedy neomezují (Boyd, 1989). Skutečnost, že se vzájemně dokážou matka a dcera vyvést z rovnováhy dokazuje, že vzájemně ovlivňují svou duševní rovnováhu (Riedelová, 2011). Tyto konflikty mohou být vyprovokovány i snahou obrátit na sebe pozornost, nebo také oživit vztah (Novák, 2008). Výzkumů zabývajících se konflikty matek ve stáří a dospělých dcer bylo provedeno málo. Rozdílnému vnímání těchto konfliktů se zabývala Karen L. Fingerman. Výzkum naznačuje, že starší matky podceňují negativní vnímání chování a pocitů v konfliktních situacích. Dcery naopak tvrdí, že konflikty jsou náročnější, než je vnímají matky (Fingerman, 1995). Podle stejné autorky reakce na problémy ve vztahu nesouvisí s mírou investic do vztahu ani s množstvím konfliktů. Studie Fingerman popisuje negativní pocity ve vztahu stárnoucích rodičů a jejich potomků ve středním věku,

zřídka však mezi nimi dochází k přímé konfrontaci. Upozorňuje i na četnost konfliktů mezi rodiči a dospívajícími (Fingerman, 1998).

Ambivalentními pocity ve vztahu matky a dospělé dcery se zabývala skupina výzkumníků A.E. Willson, K.M. Shuey, G.H.Elder a K.A.S. Wickrama, která objevila vliv závislosti na úroveň ambivalence v tomto vztahu. Matky vykazovaly méně ambivalentních pocitů než jejich dcery. (Willson, Shuey, Elder, & Wickrama, 2006).

Hádky jsou typické pro léta dceřina dospívání, dospívání však není jediným obdobím, kdy se vyskytují, i nepatrný předmět sporu může změnit neškodný rozhovor v hádku v jakémkoli období života (Tannen, 2006). Běžné konflikty probíhají kvůli různým věcem, ať už jde (především v dospívání) o přátele, přítele, návrat večer domů, domácí práce, respekt, způsob oblékání, jídlo nebo tón hlasu, vše se stává otázkou do debaty (Apter, 2004). Způsobit hádku a zranit city může i zdánlivě nevinná, drobná poznámka (Tannen, 2006). Dcery, především v dospívání, jsou kritické k odpovědím svých matek, mají vysoká očekávání, jakmile jednoduché slovo nebo gesto nespadá do dceřina očekávání, může ihned vzniknout konflikt (Apter, 2004). Nesplněné očekávání, ať už matky nebo dcery, přináší nelibost. Reakce může být nepřiměřená, nevztahuje se totiž na vyřčená slova, ale na závažnost mínění. Reakce dcery na náznaky matčina nesouhlasu mohou být přehnané, matka zachází někdy příliš daleko, ve snaze dceři pomoci, to dělá jejich vztah rizikovým (Tannen, 2006).

Matky obvykle reagují na několika úrovních. První reakce je praktická: „jak mám prosadit svůj názor a udržet si kontrolu nezbytnou k udržení mé dcery v bezpečí?“ Druhý druh obsahuje egoistickou rovinu: „Jakým právem mi může odmlouvat a kritizovat mě?“ Třetím typem je emotivní úroveň: „Znamená hněv mé dcery, že už mě nemiluje?“ (Apter, 2004).

Běžným krokem v hádce je shodné nařčení, například: „Nemám tě ráda, ale ty mě taky nemáš ráda.“ Tvrzení, že matka nemá ráda svou dceru, ji často dostane na vrchol zuřivosti (Tannen, 2006). Matky mohou v citové nouzi přistoupit až k emocionálnímu vydírání, k vyvolávání pocitu viny a povinnosti, dáváním sebe sama za příklad (Novák, 2008).

Vztah mohou komplikovat rozdílné osobnostní konstelace (Novák, 2008). Problematické rozhovory mohou například pramenit i z rozdílných povah a zvyků – například pořádkumilovná matka a nepořádná dcera (Tannen, 2006). Okolo 28% hádek vzniká během pěti minut od návratu domů, který je idealizován, přitom naopak bývá stresující (Apter, 2004).

Podle Apter hlas matky dcera vnímá hlasitější a silnější než vlastní, což se často stává důvodem ke křiku dcery. Dcera někdy zvedne hlas pouze proto, že má pocit, že by jinak

nemohla být slyšena. Jedinci na křik obvykle reagují jako na fyzické nebezpečí. Už děti často brečí, když matka křičí – i na někoho jiného než na ně. Křik stimuluje primitivní paniku, strach z nebezpečí a opuštění. I matkám se při křiku svých dcer hromadí adrenalin, přestože ví, že nehrozí reálné nebezpečí, opět se zde projevuje základní panika (Apter, 2004).

3.1. Kritika a velká trojice

Vymětal (2008, 153) kritiku definuje: „*Kritika v komunikaci znamená hodnocení nějakého výsledku činnosti, názoru nebo díla, s výčtem chyb a nedostatků, jeho posuzování, zpochybňování i negace kritikem (posuzovatelem, odborným znalcem, specialistou).*“ Kritika je nedílnou součástí života a ne vždy bývá přijímána. Často vyvolává obranný postoj, může narušovat sebevědomí. Nebývá zcela objektivní (Vymětal, 2008).

Při svém výzkumu vztahu dospělých dcer a jejich matek slýchávala Deborah Tannen často výtku od dcer: „pořád mě kritizuje.“, jejich matky si obvykle stěžovaly v jiném duchu: „Nemůžu ani otevřít pusu, všechno bere jako kritiku.“ (Tannen, 2006). V těchto konfliktech nejde nikdy jen o aktuální výměnu názorů, je totiž ovlivněna zkušeností i nastavenými pravidly ve vztahu (Novák, 2008).

Témata konfliktů se často točí okolo velké trojice, tedy vlasů, oblékání a váhy. Někdy je sem řazeno ještě čtvrté téma, výchova dětí. V těchto oblastech mají matky tendenci svým dcerám radit a kritizovat je. Nejčastějším tématem jsou vlasy. Matky své dcery vidí jako odraz samy sebe, právě proto mnoho matek vzhled své dcery kritizuje. Dcery si až přehnaně přejí, aby je matky jako svůj odraz nevnímaly, protože je to v rozporu s jejich touhou, aby je matky viděly, jaké doopravdy jsou (Tannen, 2006). Tannen (2006, 48) uvádí: „*Když se žena stane matkou, její hodnota – v očích společnosti a často i v očích vlastních – spočívá v tom, jak svou roli naplňuje. Vzhled jejího dítěte je jen jedním z mnoha kritérií, podle kterých je souzena.*“ Dcery obvykle odmítají kritiku, pokud je vyjádřena nepřímou, avšak nepřímé vyjadřování přání je pro ženy běžnější než pro muže (Tannen, 2006).

3.2. Komplementární schizogeneze

Jedinec často vnímá svou reakci jako odezvu na slova nebo jednání ostatních, bez uvědomění si toho, že i slova a jednání druhých mohou být z části reakce na něj. Jedinci také zapominají, že jejich reakce záležitost neukončí, ale spustí další (Apter, 2004). Reakce matky

a dcery na poznámku té druhé obvykle vyvolává dráždivější odpověď. Každý výrok je reakcí na vyslovenou poznámku a provokuje další reakci. Vzniká koloběh stupňujících se odpovědí. Tento typ hádky pojmenoval antropolog Gregory Bateson, nazval ji komplementární schizogeneze. Schizma znamená rozkol, geneze vznik, čili vznik rozporu vzájemně se provokujícím způsobem (Tannen, 2006).

Lidé se cítí naštvaní většinou proto, že cítí křivdu. Matky a dcery se shodují na problematických tématech, ale už se neshodují na tom, kdo začal s hádavým tónem, protože se liší v názoru na skrytý význam. dcera například vnímá kritiku, zatímco matka dává najevo starostlivost. Obvykle je pravda na obou stranách (Tannen, 2006).

Když se matka a dcera hádají, obě cítí naprosto jasně smysl hádky, avšak jejich cíle jsou složité a často skryté. Jde o uznání změny, že už dcera není dítě, ale i o projevení respektu, který znamená přijetí. Jindy obě tvrdí, že hádky žádný význam nemají (Apter, 2004).

3.3. Konflikty a dospívání

Problematikou vztahu mezi matkou dospívající dcerou se věnovala Terri Apter. Traduje se, že největším úskalím ve vztahu matky a dcery je puberta, poradenská zkušenost T. Nováka to však nepotvrzuje, jeho vysvětlením je, že nesnáze v tomto věku jsou řešitelné (Novák, 2008). Konflikty mezi matkou a dospívající dcerou jsou součástí vyjednávání během přechodné etapy v jejich vztahu (Fischer, 1981). Je běžné, že matka a dospívající dcera rozhovor bez hádky téměř nevedou. Hádku může vyvolat i pouhý tón hlasu. Dívka se v tomto věku na matku dívá kriticky, dceřino chování a útoky mohou v matce vyvolávat frustraci a zármutek. Dcery mají v tomto věku tendenci být shovívavější k matkám svých kamarádek, než ke svým vlastním (Tannen, 2006). Dospívající dcery se někdy snaží vyprovokováním konfliktu zapojit matky do svého života. Cílem těchto konfliktů je navázat autentický vztah. Matky mají naučenou tendenci interpretovat hádky jako znamení, že se dcera chce osamostatnit. Nerozumí pozitivnímu cíli tohoto negativního kontaktu, který má především za cíl vyjednat dceřinu identitu. Dospívající dívka hledá novou rovnováhu, ne odstup nebo úplné osamostatnění se od matky. Cílem těchto konfliktů je změna vztahu v nových podmínkách (Apter, 2004).

Nezbytná proměna mateřské role v dospívání dětí představuje složitý úkol. Matky jsou na své děti emočně fixovanější než otcové, péče o ně totiž tvořila mnoho let stěžejní náplň jejich života. Tuto změnu mohou matky prožívat dokonce jako ztrátu významné složky své identity. Mohou zažívat pocity nevděku a nespravedlnosti, ke kterým je vede nechuť dospívajících přijmout jejich péči. Při konfrontaci mohou být také manipulovány do pozice stárnoucí ženy, což může být velmi frustrující (Vágnerová, 2008). Vágnerová (2008, 221) uvádí: „*Při řešení problémů ve vztazích s adolescenty bývají emotivnější, dovedou se do svých dětí více vcítit, ale zároveň mají sklon jednat afektivně, častěji žádají, prosí nebo vymáhají.*“

Konflikty v období dospívání jsou důležité k udržení a přetvoření vztahu. Dcera připomíná svou identitu: „Umím se o sebe postarat sama, nemusíš mi říkat, co mám dělat!“ Hádky mezi dospívající dcerou a matkou jsou častější než mezi kterýmkoli jiným párem rodič-dítě. Pro srovnání se, podle Apter, hádky mezi matkou a dcerou vyskytují průměrně každé dva a půl dne, zatímco mezi matkou a synem každé čtyři dny. Ve srovnání délky opět „vítězí“ dcery, které se s matkou hádají v průměru 15 minut, synové 6 minut. Přesto dospívající dívky hodnotí většinou vztah s matkou jako blízký, podporující a důležitý. Matky popisují dohady s dospívajícími dcerami jako vyčerpávající, především proto, že zde stojí mateřský strach a touha chránit proti požadavku nezávislosti (Apter, 2004).

Dospívající dívka si kriticky hlídá svou identitu, proto ji dráždí matčino poukazování na jejich podobnost, například větou: „Vím, jak se cítíš“ nebo: „Procházela jsem stejnými problémy ve tvém věku.“. Dcera zde zdůrazňuje svou jedinečnost: „Nejsem jako moje matka!“ (Apter, 2004). Matka dceřinými problémy také prošla, snaží se dceru podpořit tím, že jí dává najevo, že ví, jak se cítí. Dcera v takovém případě může lehce zažít ambivalenci, matčina zkušenost ji na jednu stranu uklidňuje, na druhou rozčiluje, protože nechce být jako její matka, žije v jiné době, v jiných společenských podmínkách. Tato ambivalence neplatí pouze pro období dospívání, ale přetrvává i v dalších obdobích (Novák, 2008) Dcera v pubertě podrobuje svou matku tvrdé prohlídce (Tannen, 2006).

Konflikt dospívající dcery s matkou je obvykle vnímán jako znamení dceřiny touhy osamostatnit se. Mnozí rodiče tímto rámcem vysvětlují jakékoli dceřino chování, což ovlivňuje i reakce rodičů. V posledních letech došlo k radikálnímu posunu, kdy se v tomto vztahu hodnotí empatie a vztah, stejně jako dříve nezávislost a samostatnost, tento posun ctí důležitost vztahů v dceřině vývoji (Apter, 2004).

3.4. Vnímání konfliktů během života – z pohledu stáří

Na výzkum konfliktů ve vztahu stárnoucí matky a dospělé dcery se zaměřila Karen L. Fingerman, která zaznamenala i v pečujícím a vyvíjejícím se vztahu vnitřní, pravděpodobně nevyhnutelné, napětí. Do vzorku si K. L. Fingerman vybrala 48 dvojic matek a jejich dospělých dcer, které svůj vztah definovaly jako blízký, žily blízko sebe a byly v častém kontaktu, 90 % z nich udávalo vzájemné telefonáty minimálně jedenkrát týdně a návštěvy alespoň každé dva týdny. Všechny matky měly nad sedmdesát let a své zdraví popisovaly jako dobré. Tyto matky uváděly nižší napětí ve vztahu s dcerou než jejich dcery. Fingerman byla překvapená charakterizováním vztahu silnými pozitivními a negativními emocemi, mezi které patří láska, intimita, potěšení, ale také zklamání, podráždění, bolest, frustrace a zrada. Matky a dcery nejen, že vnímaly konflikty rozdílně, ale také se jejich vnímání vztahu lišilo během různých období života – největší rozdíly byly odhaleny během dceřina dospívání, mladé dospělosti nebo potom, kdy dcera dosáhla věku dvacetipěti let (Fingerman, 1997; 2001).

Ani v těchto blízkých vztazích se nevyhnuły konfliktům, zajímavé je, že konflikty v dřívějších obdobích nepředvídají konflikty v obdobích pozdějších. Fingerman dodává, že panuje kulturní předpoklad, že charakter dřívějšího vztahu tvaruje jeho charakter v pozdějších obdobích. Fingerman nabízí několik vysvětlení, proč zpočátku nekonfliktní vztahy nemusí nezbytně vést k nekonfliktním vztahům během stárnutí matky a dospělosti dcery a že konfliktní vztahy v dřívější době nemusí nezbytně určovat povahu vztahu v následujících obdobích. Jako první možnost navrhuje, že blízký vztah v dětství a dospívání se může stát problémovým, jakmile se dcera osamostatní v dospělosti a začne se sama rozhodovat, už nestojí o rady matky. Dcery ve středním věku zažívají často napětí mezi intimitou a závislostí matky. Další možností je, když matka a dcera zažívají konflikty v raném vztahu, jejich vztah se vyvíjí na vyjednávání odlišností, což vede k tomu, že v dospělosti dcery může být vztah relativně bez problémů. Dodává, že vnímání vztahu může být také zkresleno pamětí. Pro matky a dcery, které zažívají mnoho problémů, když dcera roste, nedávná doba může v porovnání s minulostí být vnímána jako lepší. Naopak dcery a matky, které zažívají v současnosti napětí ve vztahu, mohou si pamatovat uplynulá léta jako bezproblémovější. S věkem nedochází k novému ustanovení vztahu matky a dcery. Některé problémy mohou procházet tímto vztahem po celou dobu. Ve vzácných případech problémy trvají od raných stádií života a nesou se až do stáří. Běžnějším typem je opakování stejného vzorce řešení

problémů stanoveného v rodině, jakmile problémy nastanou, což nevyhnutelně vede k opakování a stejnému průběhu konfliktů (Fingerman, 1997, 2001).

3.5. Konflikty jako dovednost

Skrze hádky s matkou se dcera učí jednat s autoritou, odrážet kritiku a hájit sama sebe – tedy je připravovaná na interpersonální úkoly v životě. Konflikty v dívce podporují dovednost zvládat konfliktní situace s jinými ženami, ať už s kamarádkami nebo kolegyněmi. Dívky se potřebují naučit způsobu řešení konfliktů více než schopnosti se jim vyhýbat. Dcera se učí, že je bezpečné mít svůj názor, ukázat hněv a dovednost změnit něčí pohled vlastními slovy (Apter, 2004). Ženská přátelství jsou zakořeněna v prvním vztahu ženy - ve vztahu s matkou. Podle Streep každá žena v přátelství se ženou opakuje části vztahu se svou matkou a současně prodlužuje snahu napravit škody v jejím původním vztahu (Streep, 2009).

3.6. Soupeření a závist

Idealizování mateřství odmítá možnost soupeření a závisti v tomto vztahu, navzdory důkazům, které tvrdí opak (Streep, 2009). K překvapivým výsledkům došli výzkumníci Carol Ryff, Pamela Schmutte, Marilyn J. Essex a Young Hyang Lee, když zkoumali vliv úspěchů potomků na spokojenost rodičů a objevili nižší spokojenost u matek, jejichž dcery byly úspěšnější než ony samy. Matky v porovnání se svými dcerami se cítily méněcenně. Nižší spokojenost nepocítovali otcové v porovnání se svými potomky, ani matky v porovnání se syny (Ryff, Lee, Essex, & Schmutte, 1994).

Matky a dcery si jsou obvykle blízké, a blízkost přináší i závist, lépe řečeno tendenci, srovnávat se s blízkými lidmi. Když má jedinec pocit, že jeho výsledek je horší, má tendenci tento rozdíl vyrovnat, někdy právě minimalizováním úspěchu druhého (Tannen, 2006). Matčino pokrčení rameny může zhasit dceřinu hrdost z úspěchu. Pochybnosti nebo zaváhání matky může lehce ohrozit dceřinu víru v sebe sama – matka má na dceru velký vliv i neverbálně a nevědomě (Apter, 2004). Dcery si často stěžují na nedocnění jejich úspěchů matkou, převážně těch pracovních. Pokud dcera žije zajímavější život než matka, může to v matce vyvolat pocit rozpolcenosti – dotek závisti, ale i jednoduché připomenutí, že stárne. Matky své dcery upřímně povzbuzují, občas jim ale jejich život připadá ve srovnání

s dceřiným jednotvárný. Mnoho žen při rozhovorech přiznalo, že radost z dceřina úspěchu nebyla vždy nezkalená (Tannen, 2006).

Porovnávání se mezi sebou, i tendence okolí je neustále srovnávat, občas nevyhnutelně vede k soupeření. Matky a dcery často soupeří o pozornost otce, jde o nejostřejší, ale ne jediný, typ soutěže krásy v jejich vztahu (Tannen, 2006). V tomto případě může být dcera matkou vnímána dokonce jako rival, a to v takových případech, kdy dcera s otcem vychází dobře, zatímco spolu si už rodiče nemají co říct, jejich vztah upadá nebo je slabý. Stojí tu v kontrastu bezbřehá láska otcovská a kdysi láska romantická (Novák, 2008; Streep, 2009; Trapková & Chvála, 2009).

Srovnání a závist může hrát roli i v odcizení, například pokud se dcera dostane do společnosti, které matka není součástí (například díky vyššímu vzdělání), vzdálí se. Tato vzdálenost se obtížněji překonává, než vzdálenost následkem stěhování (Tannen, 2006).

4. Porozumění, uznání, blízkost, podobnost

Podle Apter chtějí dcery a matky od druhé uznání, spojení, a respekt (Apter, 2004). Je to však složitější, než se na první pohled zdá, protože matka a dcera se v něčem mění, ale i zůstávají stejné. Mohou vidět osobu, kterou bývaly, ne kterou se staly (Tannen, 2006). Úzká propojenost a vzájemné ovlivňování se odehrává i díky podobné genetické výbavě (Novák, 2008). V této kapitole poukážu na specifika v tomto vztahu.

4.1. Porozumění a pochopení

Dcery si obvykle stěžují na to, jak je matka vnímá. „Vidí, mě jako malou holku.“ „Myslí si, že mě zná líp, než já sama!“ Když dcera (zejména v dospívání) chce vyjádřit, že ji matka neuznává a nerespektuje, obvykle to vyjádří tvrzením, že ji neposlouchá. Jinými slovy, že nereaguje stylem, který vyjadřuje pochopení a přijetí (Apter, 2004).

D. Tannen (2006, s 214) uvádí: „*když mi ženy říkaly, že je matky nechápou, myslely to tak, že je matky nechápou tak, jak chápou ony samy sebe, nevidí – a tedy neocení – vlastnosti, kterých si u sebe váží*“. Dcera potřebuje cítit, že je na ni matka hrdá, že s ní souhlasí, i pouhý náznak nesouhlasu může dceru rozrušit. Po celý život mnoho dcer (i v době po smrti matky) při rozhodování přemýšlí: „Co by na to řekla moje matka.“ (Tannen, 2006).

4.2. Podobnost a odlišnost

Je běžné, že se členové rodiny vzájemně srovnávají, u žen je otázka podobnosti důležitější, než u mužů. Pro ženy je vyjádření stejnosti způsob upevnění vztahu. Už mladé dívky chtějí být stejné, jako jejich kamarádky. Přesto se mnoho žen brání matčinu očekávání, že budou stejné, dokonce v některých případech kladou matky dcerám na srdce, aby byly jiné. Například pokud se matky kvůli těhotenství vzdaly studia a kariéry, vybízejí dcery, aby kariéru budovaly. Dcery v takových případech mohou cítit kvůli matčině oběti až pocit viny a matčinu touhu žít skrze jejich život. Snaha být jiná než matka může vést k přeskokování generace z jedné na druhou (Tannen, 2006).

Dcera, na rozdíl od syna, prochází podobnými životními úkoly jako matka, i nevědomky se proto může zachovat podobně. Matky v dcerách vyvolávají určité reakce, které

zase zpětně ovlivňují chování matky. Matky si leďacos přináší už od své matky, babičky dcery (Novák, 2008).

Podle Tannen jsou pro matky a dcery typické otázky typu: Jsme s matkou stejné nebo jiné a co to pro náš život znamená? Sbližuje nás to, nebo rozděluje? Znamená rozdílnost odstup? (Tannen, 2006). Jak již bylo řečeno, dcery se s matkou identifikují už během dětství, dívají se na svou matku a přemýšlí, jaké budou ony a jestli chtějí být jako jejich matka. V dospívání se dcery chtějí od matek odlišovat, zdůrazňují rozdíly, jde o postoj obrany, ne o konstatování faktu. Tato identifikace mezi matkou a dcerou probíhá v obou směrech, proto dceřino odmítání podobnosti, po které matka touží („Jsem jiná než moje matka!“) může narušit důvěru (Apter, 2004). Pokud se dcera chová jinak, než se chovávala matka, matka vycítí skryté odmítnutí, kritiku, že něco dělala špatně a opět může dojít k narušení důvěry (Tannen, 2006). Zjištění, že dcera jedná jinak, než jednala matka, může matku vyvést z míry (Novák, 2008).

Snad každý pár matky a dcery někdy slyšel větu: „Že vy jste sestry!“, matka je v tomto případě polichocena, že vypadá tak mladě, zatímco dcera se může cítit uražena náznakem, že vypadá o dvacet let starší (Novák, 2008; Tannen, 2006).

Dokonce i životní rozhodnutí (např. zůstat v domácnosti nebo budovat kariéru, podřizování se otcí) mnoho dcer udělá tak, aby se lišila od matčina, v pozdějším životě však dcery dodávají, že postupně začaly uznávat i matčinu volbu (Tannen, 2006). I velmi individualistické dcery se dívají na svoji matku a vidí svoji možnou budoucnost. Někdy je to povzbudí, jindy inspiruje – jak pozitivně, tak negativně („nechci být tak ve stresu, chci více zábavy, chci dosáhnout v kariéře více.“ apod). Mnoho dívek si vytváří pomyslný seznam vlastností, které chtějí od matky získat, a které naopak vymazat. Jedinečnost je touha být sama sebou a vlastní vnímání sebe (Apter, 2004).

Podobnosti a odlišnosti od matky mnoho dcer využívá i při výchově svých vlastních dcer (Apter, 2004). Dcery mohou své matky vnímat jako žádoucí vzor dospělého života, nebo naopak, čemu se chtějí vyhnout (Baruch & Barnett, 1983). Některé matky se ve vztahu ke svým dcerám snaží vyhnout chování, které by u jejich dcer vyvolávalo pocity, jaké mívaly se svou matkou ony. Při prudších konfliktech však slyší ve svých hlasech vlastní matku – stejná slova, stejné fráze, které matka proti nim používala (Apter, 2004). Tannen uvádí, že většina dcer sdílí zkušenost, kdy ze svých úst slyšely promluvit matku, nebo udělaly něco přesně tak, jak to dělá (dělávala) ona. Zajímavé je, že to samé zažívají staré matky, ohledně svých dospělých dcer. Konstatování „zním jako moje matka“ bývá vyslovováno s nechutí. Dokonce

i hlasy matek a dcer znějí podobně, což vyplývá ze skutečnosti, že matky slouží dcerám jako vzor, jak mluvit (Tannen, 2006).

Dcery nemusí být nutně podobné svým matkám. Při výzkumu L. Fischer podobnost s matkami téměř všechny dcery popisovaly v neutrálních nebo dokonce negativních termínech. Podobnost v chování s matkami Fischer našla více u vdaných dcer než u svobodných (Fischer, 1981). Dcery volí podobná slova jako jejich matky, ovšem v rámci rozdílného generačního slovníku jde o slova s podobným emočním nábojem, ne o stejná slova. Stejně tak jednání může být sice formálně odlišné, ale může mít stejného jmenovatele (Novák, 2008). Pokud se dcery snaží dělat přesný opak od chování matky, mají dobrou šanci, že vyvinou opačné chování se stejnou dynamikou, jakému se snaží s velkým úsilím vyhnout – například, že z pohlcujícího mateřství vyvinou mateřství ignorující. Platí zde, že pokud dcery chtějí něco změnit, měly by se odpoutat od černobílých termínů a vydat se zlatou střední cestou (McBride, 2008). Zejména negativní pouto je předáváno z generace na generaci, nehledě na snahu dcer být lepšími matkami (Streep, 2009).

Přesto je podobnost spojována s blízkostí, pěkný příklad strachu z odcizení uvádí D. Tannen, neslyšícím rodičům (pocházejících také z rodin neslyšících), se narodila slyšící dcera, což matku velice znervóznilo. Měla strach, že se s dcerkou nikdy nesblíží. Obava ukazuje na důležitost rozměru podobnosti (Tannen, 2006).

4.3. Uznání a respekt

Boj u uznání vrcholí během dospívání, kdy se dcera obrací na matku s prosbou o sebepotvrzení, chce, aby matka na ni změnila pohled. Proto se někdy uchyluje až k šokujícímu chování. Z pohledu dospívání znamená respekt uznání jejich „zbrusu nového já.“ Dospívající dcera je přesvědčena, že ji matka nezná. Matky bývají někdy ambivalentní k touze po poznání dcery, mohou cítit, že kdyby věděly vše, budou si dělat větší starosti nebo budou mít tendenci zasahovat, a tím vyprovokují další konflikty. Právě z potřeby uznání pochází mnoho konfliktů (Apter, 2004). Aby se dcera stala zdravou, zralou nezávislou ženou, potřebuje vnímat sama sebe jako samostatnou bytost oddělenou od matky (McBride, 2008).

Matka by měla svou dceru přijímat i s jejími nedokonalostmi, měla by ji chápat, naslouchat a vsřebávat její pocity. Právě díky matčinu procesu přijetí, dcery přestávají trápit její nedostatky a nastává sjednocení její osobnosti. V případě negativního mateřství, si dcera

již v dětství vytvoří nedůvěru k lidem, bude skrývat své potřeby a slabá místa, což může vést k agresi a snaze se ovládat druhé (Cloud & Townsend, 2003).

4.4. Blízkost a odstup

Blízkost neboli intimita se nevztahuje ke geografické vzdálenosti mezi ženami (Rastogi & Wampler, 1999). Při rozborech rozhovorů s dospělými dcerami a matkami si Deborah Tannen uvědomila, že se téměř v každém rozhovoru objevilo slovo blízkost. Některé si ji váží, jiné se jí obávají nebo jim je nepříjemná a hledají spíše odstup. Používají ji jako měřítko k posuzování vztahu. Hranice odstupů a blízkosti se spolu s věkem neustále upravují – jak hranice fyzické, tedy tělesný kontakt a vzdálenost bydliště, tak hranice obrazné, jak často spolu mluví a kolik si toho říkají. Blízkost je v tomto vztahu zdrojem největší radosti, ale i zklamání (Tannen, 2006). Přijatá podpora a kontakt mezi matkou a dospělou dcerou však nemusí nezbytně vyjadřovat blízkost (Rastogi & Wampler, 1999).

Blízkost může také přinášet nadměrná očekávání, po kterých zákonitě přichází zklamání. Několik těchto očekávání uvádí Novák (2008, 50): *„Jsme jedné krve, ty i já. Kdo jiný by si měl lépe porozumět než matka s dcerou. Kdo jiný může dceři lépe poradit než matka, která ji zná ještě před příchodem na svět...“* *„Musí mi pomoci matka. Je to vlastně její povinnost. Mám-li nějaké špatné vlastnosti, mám je po ní a po otci. A kdo mi vybral otce? Kdo vlastně za všechny mé trable může, kdo jiný než ona.“* *„Dala jsem jí život, obětovala jsem se jí, nyní by mi to měla splácet.“*

Protože je znalost historie mezi těmito ženami nerovnoměrná, matka zná určité aspekty z dceřina dětství do podrobností, které dcera sama bez matčina zprostředkování znát nemůže, má matka tendenci nadhodnocovat svou úroveň znalostí a práva na jejich získávání. Neuvědomuje si, že oprávnění na sdělování intimních informací se získává až přes absolutní důvěru (Novák, 2008). Podle Vágnerové (2008, 219): *„Rodiče např. leckdy nenapadne, že by měli respektovat soukromí dospívajících (to znamená nechodit běžně do jejich pokoje, nečíst jejich dopisy atd.)“*

V již zmiňované mezikulturní studii Rastogi a Wampler byly dcery vyzvány, aby popsaly, co pro ně znamená blízkost a jak si představují ideální blízkost ve vztahu se svou matkou. Ženy užívaly termíny jako důvěra, spolehlivost, jistota, bezpečí, považovaly ji ve vztahu za důležitou. Dcery sem také zahrnují dostupnost se zaměřením na upřímnou komunikaci a společné aktivity. Zmiňují také upřímnost a laskavost, vyvážení autonomie

s péčí. Zdůrazňují tedy emocionální a praktickou intimitu. Matky a dcery svůj vlastní vztah až idealizují a snaží se blízký vztah a přátelství udržovat (Rastogi & Wampler, 1999).

Udržování blízkého vztahu podporuje zájem o nejmenší, zanedbatelné detaily každodenního života, tato vlastnost je jedna z těch mimořádných ve vztahu matky a dcery. Vzájemně si vykládají, co přesně měly ten den na sobě, co jim kdo řekl, co odpověděly (Tannen, 2006).

Běžné přání matky je být přítelkyně dcery. Matky ve studii Terri Apter často vypovídaly, že se cítí blíže generaci svých dcer, než svých matek. Předpokládaly, že jsou schopny se identifikovat se svou dcerou. Mnoho matek také poznamenalo, že spíše než autoritami, chtějí být důvěřnicemi a kamarádkami, přesto v nevyhnutelných situacích zvyšují hlas a přikazují. Dcery zaznamenávají rozpor mezi ideální matkou kamarádkou a reálnou vychovatelkou a ochránkyní. Ideál být kamarádkou naráží na tři překážky: nevyvratitelná pozice matky, falešný ideál většiny matek a dcer o přátelství a potřeba otevřenosti, ve které jsou nevyhnutelné konflikty (Apter, 2004). Přátelství mezi matkou a dcerou nastává, když dcera dospěje a pokračují ve vyměňování si důvěrností (Tannen, 2006). Přesto matka musí zůstat matkou, pokračuje v rodičovství, poskytování rad, empatie a pochopení. Špatné nastavení je, pokud dcera je pro matku spíše přítelkyní než potomkem už v období dětství a dospívání. Matka žádá po dceři podporu a uspokojení emocionálních potřeb. Tato situace se objevuje, pokud je matka narcistická a přátelství je pro dceru jediným pozitivním způsobem, jak se k matce přiblížit. Takové matky vnímají svou dceru jako nejlepší přítelkyni, brávají ji s sebou na setkání s kamarádkami, sdělují jí podrobnosti o vztahu s otcem (partnerem), včetně detailů ze sexuálního života, bez ohledu na nevhodnost tématu, vzhledem k věku dcery. Zároveň se nezajímají o dceřiny školní aktivity, přátele, dokonce ani v pozdějším věku o její partnerské vztahy. Narcistické matky předčasně zapojují své dcery do dospělého života. Dcera se cítí nejistá a osamělá a cítí se vina, že není schopna matce s jejími problémy poradit (McBride, 2008).

Velkou roli při utváření vztahu matky a dcery hraje dotek. Některé ženy si fyzického kontaktu váží, jiné se mu spíše vyhýbají. Přizpůsobení se rozdílu v potřebě fyzického kontaktu je obsahem vyjednávání bezproblémového vztahu mezi matkou a dcerou (Tannen, 2006). Na důležitost dotyku, konkrétně pohlazení, poukazuje i Tomáš Novák, uvádí studie dětí žijících v dětských domovech důsledkem válečných událostí od Johna Bowlbyho, které potvrdily důležitost vztahu dítěte k matce (Novák, 2008). Matčina fyzická přítomnost má velkou sílu, dotek jejího těla má dlouhou historii. Když byla kojeneček, tělo matky zajišťovalo

základní potřeby. V raném dětství bylo nezbytné k pocitu bezpečí a celistvosti. V dospívání jsou pocity smíšené, dcera chce pohodlí v matčině přítomnosti, ale zároveň si přeje vyhnat ze sebe dítě, které právě toto pohodlí potřebuje (Apter, 2004). Když dcera dospěje už tak intenzivní fyzický kontakt s matkou nepotřebuje. Avšak dotyky těla, jako je například vzájemné česání a uhlazování vlasů, zůstávají intimními projevy důvěry i v dospělosti. Ukazuje vzájemnou blízkost, která stupňuje náklonnost. Dospělá dcera z rozhovorů Deborah Tannen vzpomíná na tělesný kontakt jako důkaz hlubokého propojení s její již zemřelou matkou, vzpomíná, jak sedávaly tak blízko, až se dotýkaly (Tannen, 2006). Dnešní matky již dospělých dcer vyrůstaly v době, kdy doznívala výchova, ve které nebylo pohlazení, ani fyzický kontakt příliš podporován, proto mnohdy i jejich dcerám chybí (Novák, 2008).

5. Přechody ve vztahu matky a dcery

Vztah mezi matkou a dcerou lze vnímat jako životní cyklus, který je poznamenán několika přechodnými obdobími, patří sem dceřino dospívání, přechod dcery do manželství a mateřství a matčino stárání a nemohoucnost. Tato období přinášejí významnou změnu nejen pro matku a dceru jako jednotlivce, ale i pro jejich vztah. Výzkumem přechodových období v tomto vztahu se zabývala Lucy Rose Fischer (Fischer, 1981). Životním cyklem vztahu matky a dcery se zabývali také turečtí výzkumníci Sanem Alich Mottram a Nuran Hortacsu. Změny vnímali v dceřině vstupu do manželství a rodičovství a matčíně ovdovění a ve zhoršujícím se zdraví. Výsledky turecké studie se shodovaly se západními studii. Výzkumníci odhalili tendenci ke zlepšování vztahu a zvyšování schopnosti empatie během života, kterému přispívá dceřina zkušenost s rolí manželky i rodiče (Mottram & Hortacsu, 2005). Životy matky a dcery jsou navždy propletené a jejich vztah se neustále mění. Přizpůsobení se těmto změnám je další výzva v složitém celoživotním vztahu (Tannen, 2006).

Většina lidí nevnímá malé změny v osobnosti členů rodiny a jejich chování interpretuje pomocí stereotypů. Rodinným členům nevědomě přisuzují nálepku, která pomáhá v orientaci ve významech chování, je však platná pouze v určitém kontextu a zabraňuje vnímání změn (Apter, 2004). Jak se matka a dcera mění, mění se s nimi i jejich vztah, proto před nimi stojí úkol, co z předchozího vztahu zachovat a co přetvořit. To, co dříve uklidňovalo, může později vést ke konfliktu (Tannen, 2006). Pro matky je typické, že se strachují i o své již dospělé dcery, vnímají je opět jako děti, které potřebují ochranu. V takových situacích se objevují i sny, kdy jsou jejich dcery zase malé a potřebují mateřskou péči (Riedelová, 2011). Matka si cení vzpomínek na dětství svého potomka, po celý život bude v dceři stále vidět (a vyvolávat) dítě. Matka se svou dcerou někdy jedná jako s o mnoho mladší, tím se záležitost stává těžší (Apter, 2004).

Matka, jakmile se naučí pečovat o kojence, už se musí učit pečovat o batole, zaměřené na vysvětlování světa, brzy už musí reagovat na odmítání předškolní dcery. Následuje balancování v období dceřina dospívání. Později se matka učí zůstat ve spojení se svou mladou dospělou dcerou, učí se přijmout její vzdalování se, fyzické i symbolické, učí dceru nést zodpovědnost za vlastní rozhodnutí a chyby. Někdy to zahrnuje i pochopení vzdálení se dcery od matčína modelu života i kariéry. Matka se učí složitým a neustále se měnícím dovednostem uspokojování potřeb dcery v různých obdobích života (Streep, 2009).

Matka a dcera se učí vzájemné znovunalézání důvěry po nevyhnutelných momentech ztrácení kontaktu (Apter, 2004). V různých obdobích života se v rodině tvoří různá spojení, z některých jsou vyloučeni syn a otec, v jiných období se dcera spolčuje s otcem a matka se cítí odsunuta, dceři to v některých případech i zazlívá, právě tento jev popsalo mnoho studentek v rozhovorech s Deborah Tannen. Přestože se jejich vztah s věkem mění, po celý život od sebe vzájemně hledají schválení toho, co dělají, dcery po celý život, matky postupně, jak stárnou (Tannen, 2006). Podle Vágnerové (2008, s. 275): „*Pro matky mají děti stabilní a neměnný význam po celou dobu jejich života.*“ Separace vlastní emocionality, když se dcera stává starší, je rozhodující pro psychický vývoj (McBride, 2008).

Matka a dcera se v důsledku každodenní interakce vzájemně ovlivňují, mění. Vývoj dcery probíhá v kontextu tohoto vztahu, ona sama má na tento kontext veliký vliv. V běžném vztahu se matka snaží chápat svou dceru, získat její důvěru a použít vše, co o ní ví, aby pomohla vývoji své dcery (Apter, 2004). V průběhu života se vztah mění v různých úrovních intimity, pochopení, empatie, závislosti, rovnosti a moci v závislosti na věku a rodinném stavu (Mottram & Hortacsu, 2005).

5.1. Mladá matka a dcera v dětství

Už těhotenství (zejména pokud jde o první) je přípravou a postupnou adaptací na rodičovství. Narození dítěte je zlomový přechod do nové role a způsobu života a je podle Vágnerové většinou žen považován za nejvýznamnější zážitek v životě (Vágnerová, 2008). Narození prvního dítěte zásadně promění identitu ženy, z dcery se stane matka (Streep, 2009).

Mateřské chování se rozvíjí v poporodním období, vztah matky k dítěti není založen jen na vrozených předpokladech, mýtus o šťastné matce, která ihned po porodu zapomene na veškeré nepříjemnosti je idealizací reality, vztah matky k dítěti se postupně stabilizuje. Porozumění dětským projevům a vytvoření citového vztahu usnadňuje raný kontakt s dítětem (Vágnerová, 2008). Peg Streep zpochybňuje, že mateřské chování a vztah mezi ní a dítětem je instinktivní. V naší kultuře dochází k idealizaci bezpodmínečné mateřské lásky a intoleranci vůči ambivalentním citům matky k dítěti. Psychoterapeutka Rozsika Parker podporuje názor, že ambivalentní pocity přispívají hlubšímu vzhledu matky do vztahu s dítětem (Streep, 2009). Psychoanalytičky Melanie Kleinová a Nancy Chodorowová podporují myšlenku „reprodukce mateřství“, tedy že vzpomínky na to, jak matky o své novorozené dcery pečují,

zůstávají v dcerách zakódovány. Jakmile se jim narodí vlastní děti, podvědomě a automaticky opakují při péči o novorozence stejné chování (Edelmanová, 2009).

Cloud a Townsend (2003, 26) uvádějí: „...*pocit bezpečí může poskytnout jen dobré mateřství.*“ Společnost matce přiřazuje téměř všechnu péči o dítě, stejně jako očekává, že až se o sebe matka ve stáří sama nepostará, bude o ni pečovat dcera (Baruch & Barnett, 1983).

Péče o malé dítě přináší i nepříjemnosti. Vágnerová (2008, 128) uvádí: „*Péče o malé dítě může být prožívána jako stereotyp, může být unavující a frustrující. Ženy se cítí přetížené a unavené, izolované od okolního světa, mají zlost na sebe i na okolí. Mohou mít problémy samy se sebou, trápí se změnou svého zevnějšku, neschopností zhubnout a získat zpět svou původní váhu, nedostatkem času, který by mohly věnovat samy sobě nebo si jenom odpočinout, a někdy i dočasným vyloučením z profesního společenství a pocity ztráty vlastní kvalifikace.*“

Matka je dítětem vnímána jako nejdůležitější osoba (Baruch & Barnett, 1983). Když je dcera malá, je přesvědčená, že je matka vševědoucí, všedávající, zkrátka bez chyb, matku si idealizuje. Jak roste, objevuje matčiny chyby, kterými může být hluboce zasažena (Tannen, 2006). Pokud matka nemá své dítě ráda nebo si myslí, že dcera není dost dobrá, dcera si osvojí negativní přesvědčení o sobě a domnívá se, že nelze změnit (McBride, 2008).

Emocionální vývoj dcery se odvíjí již od dětství, určuje ho mateřská péče, ve které dcera vyrůstá a jakým způsobem na tuto péči sama reaguje (Cloud & Townsend, 2003). Sebepoškozovací schémata a emocionální problémy jsou obvykle sebezáchovnou reakcí na nezdravou výchovu. Když dítěti chybí mateřská podpora a péče, bude mít dcera pravděpodobně obtížnosti v chápání a zpracování svých pocitů (McBride, 2008).

5.2. Dospívání dcery

Existuje odvěký předpoklad, že klíčovým rysem dospívání je odmítání rodičů. Ve skutečnosti je však důležitá návaznost a změny právě ve vztahu matky a dcery. Dívky, více než chlapci, se rozvíjejí skrze vztahy, které kladou do centrálního postavení, což je v kontrastu od tradičních teorií, ve kterých se teenageři vyvíjí separací od rodičů. V průběhu minulého století byl vztah matky a dcery chápán jako dívčí boj za svobodu a matčinou touhou dostat ji zpátky, boj o udržení si dcery. V naší kultuře je tato teorie tak hluboce zakořeněna, že matka a dcera cítí dokonce povinnost osamostatnit se na úkor potlačení vlastních přání (Apter,

2004). Stále však existuje menší sociální tlak na osamostatnění matek a dcer než otců a synů (Boyd, 1989).

V dospívání se vztah matky a dcery mění. Matky mohou zažívat krizi sebejistoty, když na dospívající dcery přestávají platit strategie, které dobře fungovaly, když byly děti. Tyto strategie se najednou stávají kontraproduktivní, a tím roste matčino podráždění. Úkolem adolescence není zničit vztah, ale změnit jej. Dceřino dospívání je často spojené s velkým vytížením v životě matky – matka dospívající dcery je obvykle v období, kdy je její fyzická i mentální energie na svém vrcholu. Je na vrcholu v zaměstnání, může být zaměřena na mladší sourozence, věnovat více času sama sobě (když je dospívající dcera starší a více nezávislá), nevěnuje tedy tolik pozornosti tomu, kým se dcera stává (Apter, 2004).

V době dceřiny první menstruace by se matka měla stát její průvodkyní do světa s novými nároky. K proměně dochází i u matky, začíná se loučit s dcerou jako dítětem a učí se ji přijmout jako družku. Dcera v tomto období prochází psychologickou proměnou a dostává se na „úroveň“ v rodině, na které doposud byla pouze její matka (Trapková & Chvála, 2009).

Matky musí najít nový způsob naplnění rodičovské role, protože pečovatelsví, ochrannitelství a tendence ovládat život dcery jsou z pohledu dcer nežádoucí. Během dceřina dospívání dochází k poklesu spokojenosti v rodině. Matka může mít k dospívání své dcery ambivalentní pocity, na jedné straně zisk z nezávislosti dítěte, na druhé může mít pocit ztráty. Dobrý rozvoj dítěte potvrzuje rodičovské kvality. Dospívání dcery je zároveň signál stárnutí matky. Matky v tomto období ztrácejí nadřazené postavení dospělé authority (Vágnerová, 2008). Během dospívání je obvykle dceřin postoj k matce nejvíce negativní (Fischer, 1981).

Dospívající dcery ještě nejsou schopny odhadnout rizika, která jim hrozí. Korové oblasti mozku specializované na plánování a sebekontrolu dosud nejsou zralé. Mladí se cítí nesmrtelní, jejich představivost dosud není schopna připustit si vlastní smrt. Jedinec skutečnost, že skutečně zemře, přijímá až od dospělosti. Dcery jsou zde i pod značným tlakem vrstevníků, pokud jejich kamarádi například řídí v opilosti nebo mají nechráněný sex bez následků, jsou dcery přesvědčeny, že ani jim se nemůže nic stát. Dospívající charakterizuje bezstarostnost, neznamená to však, že nereflktují, nebo že nepředvídají možné dopady a rizika, problém je v tom, že dopady ještě neumí správně odhadnout. Není tedy obtížné vysvětlit, proč matky zasahují do života svých dospívajících dcer, chtějí (potřebují) je provázet a chránit. Svou dceru vnímají jako nejvzácnější bytost na zemi. Mateřské ochraňování je v matce hluboce zakořeněno, avšak z pohledu dcer je na obtíž. Cítí se

obklíčeny matčíným smyslem pro nebezpečí. Dospívající matčin strach přirovnávají k pohádce o Rapuzele, tedy snaze zamknout dospívající dceru do věže z důvodu žárlivosti než z přání ji chránit. Matka naopak vidí spíše verzi bezstarostné Červené Karkulky, která neumí v lese odhadnout zlo, které ji obklopuje a je tedy snadnou kořistí pro vlky (Apter, 2004).

Matka může dojít k závěru, že ji dcera už nebude potřebovat a cítí se zbytečná. Naopak, pokud matka vnímá, že ji dcera stále potřebuje, je povzbuzována k nalezení nových způsobů jednání s dcerou (Apter, 2004).

5.2.1. Sexualita

Rodiče jsou ve střehu vůči různým druhům nebezpečí, zejména pokud se týká sexuality (Apter, 2004). Jakmile se dcera začne zajímat o sex, stojí rodiče před obtížnou zkouškou (Tannen, 2006). Matka vychází ze svých vlastních zkušeností, otec ze vzpomínek na vlastní reakce v dospívání. Strach je formován vědomím, že sexualita mluví svým vlastním jazykem a ostatní mohou svými reakcemi dceři ublížit (Apter, 2004). S objevem vlastní sexuality se mnoho dívek začíná od matky poprvé distancovat, už o sobě nechtějí všechno prozrazovat, zvláště v případech, kdy matka svou sexualitu odštěpila a s dcerou se o ní nikdy nebavila (Riedelová, 2011).

Některé matky se stylizují do role vyšetřovatelů sexuální aktivity dcery. Jiné matky raději před sexuálním životem dcery zavírají oči (především v dceřině dospělosti). V dnešní době již není obvyklé, aby se matky snažily zajistit, aby byla dcera do svatby panna, přesto se zajímají o načasování sexuální aktivity dcery. Při výzkumu D.Tannen mnohé matky poznamenaly, že jedna z nejtěžších stránek mateřství se projeví, jakmile dcera začne být sexuálně aktivní a dodávají, že tato doba nastala dřív, než si představovaly. Nastává dilema, jestli dceři plány rozmlouvat a riskovat, že již příště nebude matku informovat, nebo ji nechat jít si svou cestou, i když s tím matka nesouhlasí. Role kamarádky se zde dostává do rozporu s rodičovskými povinnostmi (Tannen, 2006).

5.3. Mladá dospělost dcery

Dalším přechodovým obdobím je pozdní adolescence, kdy dcera poznává, že ji matka někdy skutečně pomáhá, jindy zpomaluje. Místo vzteku se snaží matku pochopit (Apter,

2004). V tomto období se obvykle zafixuje představa vzájemné rovnocennosti ve vztahu s matkou a dochází ke stabilizaci ve vztahu. Mladé dospělé dcery bývají zralejší a obvykle stále vázané na rodičích. K jejich názorům a radám se už nestaví apriorně negativisticky (Vágnerová, 2008). Pro některé matky a dcery bývá období mladé dospělosti těžší než období dospívání, protože obsahuje dceřina vlastní dospělá rozhodnutí, matčin vliv se zmírňuje. Tyto volby se mohou týkat partnera, zaměstnání, ale i budoucích plánů. V mladé dospělosti si dcery vybírají dlouhodobého partnera pro vážný vztah a matky by tuto volbu rády ovlivňovaly (Fingerman, 2001).

5.4. Dospělost dcery

Mateřství odchodem dcery z domu nekončí, pokračuje i ve starší dospělosti, jde o nejtrvalejší a nejaktivnější mezigenerační vztah (Thompson & Walker, 1984). Matka se učí svou mateřskou roli transformovat, aby odpovídala nové pozici příslušnic dvou rozdílných generací. Ani v dospělosti dcery není matka lhostejná k jejímu životnímu směřování, posuzuje ji z hlediska vlastních zkušeností, neztrácí svou touhu dceři radit a pomáhat (Vágnerová, 2008). V mnoha ženách i v dospělosti přetrvává dítě, které matku občas provokuje a touží po jejím obdivu, schválení a citové podpoře (Novák, 2008).

Dceřin odchod z domu matku zarmoutí, nejen proto, že odchází stálý obyvatel domu, ale ztrácí i část své identity (Tannen, 2006). Odchod dcery z domu může probíhat dramatickou formou, zvláště v případech, kdy je vazba těsná a láskyplná. Obzvláště, když chybí muž – otec a manžel, jsou na sebe matka a dcera často až příliš fixované a odchod dcery z domu bývá bolestivější (Riedelová, 2011).

Dospělá dcera se osamostatňuje a rodina přechází do fáze prázdného hnízda. Matky tuto fázi prožívají obvykle ambivalentně. Svoboda a úbytek povinností může být vyvážena pocitem osamělosti a prázdnoty, v některých případech až ztrátou životního smyslu. Dochází ke stabilizaci vztahu na nové úrovni, pro kterou je typický růst vzájemné nezávislosti a respektu. Matka může cítit ztrátu, ale zároveň v tomto vztahu dochází ke zklidnění, protože ubývá nepříjemné interakce všedního života. Odchod dospělé dcery z domu posiluje mezigenerační hranice. Matka se učí změnu postoje k dospělé dceři, učí se ji přijmout jako samostatnou bytost – i v případech, kdy s ní nesouhlasí. Pro matku může být těžké přijmout symetrii v jejich vztahu. Postoj matky k osamostatnění dcery je ovlivněn její jistotou, vyrovnaností a

existencí jiných uspokojivých vztahů (Vágnerová, 2008). Langmeier a Krejčířová (2006, 192) uvádí: „*Odchod dětí z domova mohou zejména matky chápat v tom smyslu, že už je nikdo nepotřebuje, a to zvláště ty, které si kromě výchovy dětí dříve nevytvořily žádné jiné skutečně hodnotné cíle života.*“ Syndrom opuštěného hnízda nejčastěji matka prožívá po odchodu poslední dítěte z domu, který ji vystavuje konfrontaci s vlastním stárnutím (Trapková & Chvála, 2009).

Vztah dospělé dcery a matky je obvykle vzájemně provázaný a blízký, matka a dcera o sebe pečují a pomáhají si. Množství pomoci a kontakt nemusí souviset s intimitou (Boyd, 1989). Ženy často cítí po dosažení třicátého roku dcery změnu k lepšímu ve svém vztahu. Tato proměnlivost naznačuje, že konflikty do třicátého roku se točí kolem otázek autonomie a identity a bývají vyřešeny koncem dvacátých let. Dcery ve studii G. Baruch a R.C. Barnett tvrdí, že základem je přijmout samy sebe a poté přijmou i svoji matku, říkají, že se naučily se vztahem zacházet. Lepší náhled a schopnost udržet rovnováhu ve vztahu získávají dcery koncem čtyřicátých let (Baruch & Barnett, 1983).

K opětovnému sblížení dospělých dcer a jejich matek dochází ve středním věku dcer. Toto období je podmíněno stabilizací dospělého života dcer a úbytkem kompetencí matek v seniorském věku, vztah je tedy ovlivněn vzájemnou nezávislostí a solidaritou. Dokud je poskytování a přijímání pomoci v rovnováze, bývá stabilizována i emoční vazba i četnost a intenzita kontaktů (Vágnerová, 2008). Podle teorie attachmentu, neboli připoutání, nemusí už matka být pro dospělou dceru primární osoba attachmentu, ale stále zůstává na místě významné osoby v životě dcery (Rastogi & Wampler, 1999). Bowlby definoval připoutání jako emocionální závislost na konkrétní osobě, preferenci osoby ve vztahu k ostatním a potřebu blízkosti s touto osobou. Připoutání ve vztahu rodiče a dospělého dítěte nebyl věnován dostatek studií. Emocionální závislost ve vztahu dospělého dítěte a rodiče je vyrovnanější, než ve vztahu rodiče a dítěte, kde je asymetrická (Thompson & Walker, 1984). Na základě připoutání k matce v dětství se odvíjí zapojení nejen v romantických vztazích a ostatních blízkých vztazích, ale i copingové strategie během života jako je zvládání stresu a řešení konfliktů (Streep, 2009).

Do tohoto období patří zařizování vlastního domova dcerou. Dochází zde k přesunu moci, dcera rozhoduje jak (a jestli vůbec) často se budou s matkou stýkat a komunikovat. Matka si utvořila během dceřina dětství postupy, jak jí pomáhat, ty pokračují s rozpaky i v dospělosti. Matka touží dceru chránit a zároveň se chce cítit užitečná a potřebná. V tomto bodě se potřeby matky a dcery kříží, uspokojením matčiny touhy pomáhat je v rozporu

s dceřinou touhou cítit, že už pomoc nepotřebuje, proto dcera může odmítat matčinu pomoc, přestože by byla ku prospěchu. V matce to může probudit pocity marnosti (Tannen, 2006). Dceři se otevírá nová možnost jak názorně předvést svou dospělost skrze dovednosti postarat se o domácnost. Ve výzkumu Lucy R. Fischer dcery uváděly, že před matčinou návštěvou vždy udržovaly pořádek, více než jindy. Domov je pro dceru místo, kde je obklopena hmotnými důkazy svého rodinného stavu (Fischer, 1981).

5.4.1. Dcera a manželství

Manželstvím dcera přijímá životní styl dospělosti, získává novou, sociálně žádoucí roli, která se stává i součástí její identity (Vágnerová, 2008; Mottram & Hortacsu, 2005). Manželství je chápáno jako definitivní potvrzení změny v tomto vztahu. Dceřin manžel se stává členem rodiny. Je třeba vymezit hranice vzájemného kontaktu, pravidel i hranic soukromí s původní rodinou, tedy i matkou. Manželství je základna pro vytvoření nové rodiny, která by měla nahradit původní rodinu. Dceřin partner může být matkou vnímán jako konkurence, protože nyní to bude on, s kým bude dcera sdílet intimní prožitky. Partner může být vnímán jako ohrožení citového vztahu s dospělým dítětem. Rozumově si však většina matek přeje, aby měla jejich dcera stálého partnera, jeho kvality se ale mohou od představ dcer lišit. Matky mají tendenci do vztahu dcery s partnerem zasahovat, jde o výraz přetrvávající potřeby dceru chránit. V některých případech nabírá tato tendence až nutkavý charakter (Vágnerová, 2008). Vágnerová (2008, 89) uvádí: „*V českých rodinách převažuje matriolokalita, mladé rodiny žijí spíše v blízkosti orientační rodiny ženy než rodiny muže.*“

Výzkum L. R. Fischer poukazuje na přeuspořádání vztahu dceřiným manželstvím a hlavně jejím mateřstvím. Dceřina svatba symbolizuje zlom ve struktuře jejich rodinného života. Dceřin přechod do manželství a mateřství potvrzuje dceřino postavení jako dospělého jedince – tvoří hlavní změny ve struktuře jejich života (Fischer, 1981). Podle Karen L. Fingerman dochází s dceřiným vstupem do manželství ke většímu sblížení, zesílení schopnosti empatie a ke zlepšení vztahu díky nové podobné roli (Fingerman, 2001). Podle A.E. Willson, K.M. Shuey, G.H. Eldera a K.A.S. Wicrama dceřino manželství zabraňuje vzniku závislosti mezi matkou a dcerou a tím i předchází rozvoji ambivalentních pocitů vůči sobě. Ovdovělé matky se s větší pravděpodobností spoléhají na pomoc svých dcer, stejně jako rozvedené dcery přijímají větší podporu od svých rodičů. Tato intenzivnější vazba však může vyvolávat větší napětí ve vztahu (Willson, Shuey, Elder, & Wickrama, 2006).

5.4.2. Dcera matkou

Narozením prvního dítěte se z manželů stává rodina, která musí přijmout nové úkoly a nároky vyplývající z role rodičů (Langmeier & Krejčířová, 2006). Už během dceřina těhotenství se vztah mezi nimi mění, obvykle se sblíží sdílením specifických prožitků a zkušeností spojených s těhotenstvím (Vágnerová, 2008). Výzkum Lucy R. Fischer ukazuje, že jakmile se dcera stane matkou, mají matky a dcery tendenci se vzájemně přehodnotit a více se zajímat o vlastní životy. Jde o změnu ve vazbě, nového definování a projednání, perspektivy jejich role směrem od doplňující ke spolupracující a v rodinné struktuře, kde se objevuje pohyb od nukleární k širší rodině (Fischer, 1981). Jakmile má dcera vlastní dítě, zjišťuje, jak moc je milována vlastní matkou, což vede ke změně ve vztahu (Boyd, 1989). Také pozná, jak hluboce je v ní její vlastní matka zakotvena (Riedelová, 2011). Mladá matka ustanovuje novou blízkost se svou vlastní matkou (Fischer, 1981). Vztah nyní prochází křížovatkou důvěrnosti a autority. Dcera začne s matkou sdílet pohled, který dříve neviděla. Přesto je to nestaví do rovného postavení, matka má stále více zkušeností (Tannen, 2006). Dcera přebírá roli matky, kterou důkladně v provedení své matky sledovala (Fischer, 1981). Mateřství matku a dceru spojuje a bylo zaznamenáno jako nejběžnější téma ve vztahu matky a dospělé dcery (Boyd, 1989).

Pokud se ve vztahu vyskytne komunikační propast, po narození dceřina prvního dítěte, často dochází ke sblížení a překlenutí této propasti (Tannen, 2006). Mladé matky-dcery obvykle zpočátku žijí u svých matek, nejčastěji s dětmi do 6 let. Tato vícegenerační domácnost může být zformována z praktických důvodů jako je kvalitní bydlení a dostupnost příbuzenské sociální sítě zahrnující podporu matky-babičky. Domácnosti, kde děti vychovávají společně dospělá dcera i její matka, zahrnují složité vztahy, které vyžadují rovnováhu a vyjednávání rolí a zodpovědnosti. Rovnováha v domácnosti mezi matkou a dcerou vícegeneračních rodin není rovnoměrná, což vyrábí potenciál pro konflikty mezi nimi. Systém vztahů je utvořen tak, že každý vztah ovlivňuje a je ovlivňován každým dalším vztahem, proto i vztah prarodič-vnuče je ovlivněn vztahem prarodič-rodíč, a tedy i kvalita vztahu prarodič-rodíč ovlivňuje vztah prarodič vnuče. Jednotliví členové rodiny přispívají a jsou ovlivňováni vztahy celé rodiny. Tímto uspořádáním je více ovlivněna dospělá dcera než matka (Barnett, Mills-Koonce, Gustafsson, & Cox, 2012). Thompson a Walker tvrdí opak, tedy že pokud se vnučka s babičkou pravidelně stýkají, blízkost mezi nimi je nezávislá na vztahu matky a babičky

(Boyd, 1989). Situace, kdy dcera zůstává bydlet u matky, například proto, že je těžké sehnat finančně přijatelní bydlení, nastává varianta prodlouženého rodičovství, která je již redukována pouze na péči o pohodlí dospělé dcery. Dcera v tomto případě není nucena převzít komplexní zodpovědnost dospělosti, což brzdí její osobnostní rozvoj. Mladým manželům situace znemožňuje získat potřebných zkušeností a adaptaci na společný život. Soužití rodiny s rodiči jednoho z partnerů je označováno jako fáze přečpaného hnízda. Protože se potřeby obou generací liší, zvyšuje se napětí a riziko konfliktů, tento způsob života může být až stresující (Vágnerová, 2008). Mladá rodina by měla usilovat alespoň o částečnou nezávislost na rodičích. Ani matka již podle teorie načasování životních událostí není na péči o dceru v tomto věku připravena. Vývoj vnoučat v tomto uspořádání bývá ohrožen, rodiče nezískávají dostatečné kompetence a může být také zabrzděn vývoj zralosti a autonomie (Langmeier & Krejčířová, 2006). Vágnerová (2008, 284) uvádí: „V české republice sdílí prarodiče s rodinami svých dětí společnou domácnost v 15%. To znamená, že většinou nejsou pod tlakem společného soužití a mohou regulovat míru své pomoci.“

5.4.3. Matka v roli babičky

Matka-babička není zatížena v péči o vnoučata zodpovědností, kterou přináší rodičovství. Dcery nad svými matkami získávají další moc, kterou si však často neuvědomují. Mají schopnost omezit matce kontakt s vnoučaty. Matky mají před sebou těžký úkol, musí se smířit s oslabením jejich kdysi silného vlivu (Tannen, 2006). Od prarodičů se očekává, že do výchovy dětí nebudou zasahovat, ale zároveň se od nich také očekává pomoc a podpora, kdykoli bude potřebná. Matky, v roli babiček, mohou péčí o vnoučata uspokojit potřebu seberealizace, role prarodiče se stává významnou částí identity, potvrzuje kvalitu jedince. Ve stáří se mění potřeby, ubývá důraz na výkon, partnerský stav je stabilizovaný a vnoučata mívají leckdy i větší hodnotu než pro ně měly vlastní děti. Vnouče se může stát pro prarodiče smyslem dalšího života. Vztah k vnoučatům představuje specifickou alternativu intimity a také vlastní hodnotu v rámci generační kontinuity, je totiž matkou nynějšího rodiče. Prarodičovství může být přijímáno i s negativními nebo ambivalentními pocity, protože potvrzuje vlastní stárnutí. Narození vnoučete potvrzuje pozici staršího člena rodiny, ale i vytrhuje staré lidi ze stereotypu. Vnoučata také potvrzují význam matky pro své dospělé dcery (Vágnerová, 2008). Matka-babička hraje pro své vnouče důležitou roli i vyprávěním o

dětství matky-dcery, pomáhá mu tak ve vytváření důležité představy o rodinné historii (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Výzkumník Sutor se zaměřil na typ a frekvenci pomoci matky, v případě, kdy se dcera s dítětem vrátí na vysokou školu. Provedl studii se 37 ženami, vedl s nimi dva rozhovory, první před nástupem do školy druhý rok po nástupu. Podle očekávání vysokoškolsky vzdělané matky vnímaly návrat dcery do školy pozitivněji, než matky bez vysokoškolského vzdělání, nicméně tento postoj nesouvisel s frekvencí hlídání dítěte dcery během školního roku. Všechny matky poskytovaly nějakou pomoc svým dcerám bez ohledu na postoj k dceřinu nástupu do školy (Boyd, 1989). Podle výzkumu L. Fischer 90 % matek pomáhá svým dcerám s péčí o děti, s jejich hlídáním a je dostupná, když dcera potřebuje. Matka přes roli babičky vnímá zesílení rodinných vazeb (Fischer, 1981). Pomoc prarodičů s dětmi je dcerami mnohdy považovaná za nutnou nebo i samozřejmou pomoc (Vágnerová, 2008).

Langmeier a Krejčířová (2006, s. 199) uvádějí: *Role prarodiče by měla být ovšem od role rodiče jasně oddělena; babička a dědeček mohou při výchově vnoučat významně pomáhat, neměli by však přejímat roli rodičů. Vztah matky-babičky k vnoučatům lze rozdělit do tří fází. První fáze se vyznačuje asymetrií, kde převažuje autorita prarodičů k vnukům v dětském věku. Matky (babičky) bývají stále aktivní a soběstačné. Pro své vnuky jsou autoritou i citově významnou bytostí. Další fáze pokrývá dospívání vnuků a stárnutí matky-babičky a dochází k postupné symetrii ve vztahu. Dospívající se osamostatňují z rodiny, navíc společnost starších lidí je pro ně neatraktivní, neznamená to však, že by ztráceli citovou vazbu ke svým prarodičům. Stárnoucí prarodiče ztrácejí kompetence i formální autoritu. Chování vnuků si mnohdy špatně interpretují a mohou prožívat citovou ztrátu a nárůst pocitu bezvýznamnosti. V některých případech se snaží udržet lásku a zájem vnuků finanční podporou, která ale ve skutečnosti citový vztah neovlivňuje. Ve třetí fázi tohoto vztahu dochází k nové asymetrii, staří lidé se stávají závislými na pomoci členů rodiny, tedy i vnuků. Vnuci tak získávají novou dominantní roli, ale i zodpovědnost. Mladí lidé mnohdy lépe přijímají změnu osobnosti prarodičů a bývají tolerantnější k projevům starých lidí než jejich rodiče. Dochází k obnově solidarity vnuků se starými prarodiči, jsou ochotni se podílet na péči o starého člověka. Smrt prarodiče vnímají jako symbolický okamžik definitivního konce jejich dětství, se kterým si často své prarodiče asociují (Vágnerová, 2008).*

5.5. Stáří matky

Tannen (2006, 54): „*Starší lidé, stejně jako mladí, se necítí tak zranitelní, jak ve skutečnosti jsou, a nezmění na tom nic, co jejich dcery řeknou, stejně tak jako matčiny výstrahy nezměnily jejich pohled, když byly mladší.*“ Dcery si jsou vědomy matčina stárnutí a jsou frustrovány neschopností zastavit tento proces (Fingerman, 2001)

Stáří je poslední etapou v životě jedince, bývá také označováno jako postvývojová fáze. Staří lidé se mohou ve svých zachovalých schopnostech významně lišit. Podle E. H. Eriksona a jeho teorie psychosociálního vývoje je hlavním vývojovým úkolem ve stáří dosáhnout integrity v pojetí vlastního života, tedy přijmout vlastní život jako celek, který měl smysl, což člověku umožňuje nadhled. Pokud člověk přijme svůj život pozitivně, lépe přijme i jeho konec a smrt (Vágnerová, 2008). Vágnerová (2008, 299) uvádí: „*Přináší nadhled a moudrost, pocit naplnění, ale také úbytek energie a nezbytnou proměnu osobnosti směřující k jejímu konci.*“ Lidé se v průběhu života mění, tyto změny jsou podmíněny i pohlavím. Ženy jsou v dospívání introvertnější než muži, okolo šedesáti let však bývají extrovertnějšími. Staří lidé se obracejí více do svého nitra, ne z důvodu vnitřního puzení, ale například proto, že jim umírají přátelé a společnost zaměřená na uspokojování potřeb mladých, ztrácí pro starého člověka přitažlivost (Stuart-Hamilton, 1999).

S tímto názorem nesouhlasí Vágnerová, podle ní je pro staré lidi typická zaměřenost na vztahy k ostatním a potřeba být prospěšní a užiteční. Pocit nepotřebnosti snižuje sebevědomí. Prohloubení extroverze se může projevat až familiárností a dotěrností. Sklony k labilitě a nevyrovnanosti, neboli neuroticismu, s věkem klesají. Starší lidé bývají konzervativnější, klesá zájem o nové zkušenosti (Vágnerová, 2008). Ve stáří se snižuje intenzita emocí (Langmeier & Krejčířová, 2006). Spokojenost ve stáří souvisí i s typem osobnosti A a B. Osobnost typu A více vyhovuje soutěživosti a bezstarostnost v mladší dospělosti, zatímco osobnosti typu B spíše usedlý a odpočinkový životní styl ve stáří. Podle Eysencka mívají starší lidé méně výkyvů nálad směrem k oběma pólům, netvrdí však, že bývají šťastnější, jsou k okolnímu světu spíše lhostejnější. Dominovat může klid a vyrovnanost, stejně tak apatie a strnulost (Stuart-Hamilton, 1999).

Podle C. G. Junga je stáří výsledek procesu individuace, který je cílem druhé poloviny života. Při tomto procesu vnější úspěchy ztrácejí význam, jedinec by měl rozvíjet jednotlivé aspekty osobnosti, aby došlo k harmonizaci všech jejích složek – včetně přijetí nežádoucích vlastností osobnosti představující archetyp Stínu. Cílem je nalézt své bytostné Já. Podle Junga

je tedy stáří vrchol osobnostního rozvoje a jeho zvládnutí je významným vývojovým úkolem (Vágnerová, 2008).

Typ osobnosti se vyhraňuje již před začátkem stáří, charakterové rysy nejsou tedy důsledkem procesu stárnutí. Povaha stáří je určována povahou jedince v předchozích letech. Na stáří je třeba se připravit, pro spokojené stárnutí je důležité přijmout a smířit se s vlastními omezeními (Stuart-Hamilton, 1999). Jedinec se musí se stářím vyrovnat, záleží na něm, jak tento vývojový úkol zvládne. Počátkem šedesátých let života si lidé nevyhnutelné přiblížování smrti začínají uvědomovat. Může to přinést i větší svobodu v rozhodování o sobě, protože už se neřídí tlakem společnosti, ale vlastními autentickými potřebami (Vágnerová, 2008). Vlivem tělesných změn, ať už nevýznamných jako jsou šediny nebo významných jako artróza, dochází ve stáří i ke změně sebeobrazu jedince (Stuart-Hamilton, 1999).

Starší matka musí čelit a přizpůsobovat se novým změnám a problémům. Situace je o to těžší, že její schopnosti jsou již vlivem stáří (a chorob) omezeny (Vágnerová, 2008). Největší změnou, které vede k přehodnocení sebe sama je odchod do důchodu a ovdovění. Ovdovění postihuje mnohem častěji ženy než muže (Stuart-Hamilton, 1999; Fingerman, 1995; 1998). Stáří je v první řadě záležitostí žen, po čtyřicátém pátém roku umírají muži častěji než ženy. K vysvětlení této skutečnosti existuje mnoho teorií. Dnes je to přisuzováno rozdílu ve stavbě chromozomů a tělesné konstituci, spíše než faktorům prostředí (Stuart-Hamilton, 1999). Ve věku nad 65 let je přibližně 50% vdov a 15% vdovců, po dovršení sedmdesáti let počet ovdovělých lidí narůstá v poměru osm žen ku dvěma mužům. Psychickou oporu poskytují starším (a často ovdovělým) ženám izosexuální společenství, tedy skupiny starších žen, které se pravidelně stýkají. Tato přátelství mnohdy trvají již od mládí (Vágnerová, 2008).

Starší lidé se s ovdověním vyrovnávají lépe než mladší lidé, protože na smrt partnera bývají lépe připraveni, především v případech, kdy je dlouhodobě nemocný. Podle výzkumu Thompсона přesto pocity smutku a další negativní pocity přetrvávají nejméně třicet měsíců od smrti partnera a 20 % ovdovělých lidí se se ztrátou není schopno přiměřeně vyrovnat (Stuart-Hamilton, 1999). Ovdovění vyžaduje změnu ve všech oblastech života. Truchlení žen bývá bouřlivější, protože nepotlačují emoce, naopak je projevují a sdílí. I po smrti manžela nebo partnera s ním ženy udržují vztah alespoň na symbolické úrovni (Vágnerová, 2008). Ve výzkumu S.A, Mottrama a N. Hortacsu dcery i matky poukazovaly na zvýšení blízkosti a emocionálního připoutání po matčině ovdovění. Smrt partnera (otce) pravděpodobně připomíná i možnost smrti matky a dcera přesouvá i lásku k otci ke své matce, svému

jedinému žijícímu rodiči. Matky ztrácejí nejen sociální status, ale i důležitou součást identity. Některé dcery se snaží suplovat roli partnera (Mottram & Hortacsu, 2005). Naopak Willson, Shuey, Elder a Wickmara podle svého výzkumu tvrdí, že ovdovění matky, stejně jako zhoršení jejího zdraví, podporuje závislost ve vztahu, což zvyšuje úroveň ambivalentních pocitů (Willson, Shuey, Elder, & Wickrama, 2006)

Uvědomění si úbytku vlastních sil vede matky ke zklidnění životního tempa, redukci aktivit a zájmů a přijetí kompromisu. Velkou zátěží bývá i nemoc partnera a změna jistoty soukromí, kdy z důvodu zhoršujícího se zdravotního stavu bývá matka například často hospitalizovaná, představuje značnou zátěž adaptačních kompetencí (Vágnerová, 2008).

Ve stáří se mění i psychické funkce, některé změny jsou ovlivněny biologicky jiné psychosociálně, jindy jde o výsledek interakce. Následkem jsou i strukturální a funkční změny mozku, které se projevují i v psychické oblasti. Dochází k proměně kognitivních funkcí, jako je zpomalení poznávacích procesů, zpomalení rychlosti ve zpracování informací i v percepci, zhoršují se především zrakové i sluchové funkce. Problémy se vyskytují i v pozornosti a paměti (Vágnerová, 2008). Význam rodiny pro starou matku s věkem znovu stoupá, vztahy k blízkým lidem se však většinou významně nemění. Podobně, jako v dětství, bývají staří lidé ohroženi sociální izolací a emoční nebo podnětovou deprivací (Langmeier & Krejčířová, 2006).

5.5.1. Vztah matky ve stáří a dcery ve středním věku

Vztah dcer ke svým matkám bývá v tomto období obvykle stabilizovaný, klidný až stereotypní, pokud ovšem nedojde k výraznější změně osobnosti starého člověka. Vzájemná citová vazba s věkem spíše narůstá. Nárůst závislosti matek v seniorském věku, který může být způsobeno například úbytkem schopností, onemocněním nebo úmrtím partnera, a zvýšená potřeba pomoci vede k asymetrii ve vztahu. Dcera poprvé získává ve vztahu se svou matkou dominantní postavení, matka se na své dceři může stát až závislá. Matky si svůj úbytek schopností a objevující se nemohoucnost dobře uvědomují, mohou mít proto pocit vlastního selhání. Při žádání o pomoc obvykle cítí ostych. V této fázi se objevuje často intrapsychický konflikt mezi potřebou citové jistoty a snahou rodinu nezatížit vlastní nemohoucností (Vágnerová, 2008).

I dcera se musí vyrovnat s tělesným či psychickým úpadkem matky (Vágnerová, 2008; Mottram & Hortacsu, 2005). Jako je úpadek kognitivních funkcí, ztráta soudnosti nebo neschopnost zapamatovat si běžné informace. Vznikají tak problémy v komunikaci, ke kterým přispívá i zpomalení starých lidí a změna jejich prožívání času. Staří lidé mají také nižší toleranci k zátěži, problémy pro ně mohou představovat i běžné každodenní události a vyskytují se také v oblasti sebeovládání. Úpadek osobnosti se může také projevat v sebestřednosti a projevech zdánlivého sobectví, což může být i důsledkem špatného zdravotního stavu. Se stářím je spojena také změna emočního ladění, jako je kolísání nálady, podráždění bez příčiny, přecitlivění, vztahovačnost a podezíravost. Může dojít až ke ztrátě nezbytných sebeobslužných návyků, dcera v takovém případě musí s matkou manipulovat. Riziko úplné závislosti se zvyšuje s věkem. V tomto případě bývají matky v mnoha směrech bezmocné a bránit se mohou pouze pomocí emočních projevů a mají strach ze ztráty zázemí. Nesoběstačná matka-seniorka si na svou závislost obvykle zvykne. Stává se dokonce egoistickou, dceřinu pomoc pokládá za samozřejmou a v některých případech ji i vymáhá. Do této fáze se dostává jen menšina seniorů. Vzájemný vztah je založen na emoční vazbě vytvářené v průběhu života (Vágnerová, 2008).

Ženy středního věku, si mohou připadat jako náplň sendviče, z jedné strany slyší kritiku dcery, z druhé na ně dopadá kritika matky. Dcery v tomto věku často pečují ještě o děti, ale už i o matku (Tannen, 2006). Tyto ženy jsou tlačeny požadavky obou krajních generací (Vágnerová, 2008). Na dcerách ve středním věku leží mnohonásobná zodpovědnost za staré i mladé členy rodiny, proto jsou často označovány jako sendvičová generace (Lang & Brody, 1983). Navíc mohou zažívat i krizi středního věku, tedy řešit otázky vlastní identity, smrtelnosti a často se přidružují i problémy v manželství nebo partnerství. Bývá to období bilancování, kdy dcery hodnotí výsledky dosavadního života (Langmeier & Krejčířová, 2006). V rozhovorech, které vedli Baruch a Barnett byl často zmiňován fenomén, kdy stárnutí matky působilo na dceru uklidňujícím dojmem. Pokud ovšem nebylo zasaženo nemocí a matka byla stále „čiperka“, jejich strach ze stárnutí se snižoval. Avšak objevovala se i opačná situace, kdy byly ženy svědkyněmi nemoci matky, což zvyšovalo úzkost z jejich vlastní budoucnosti (Baruch & Barnett, 1983). Emoční blízkost je v tomto období nejsilnější mezi matkou a dcerou, jiné alternativy vztahu nebývají tak hluboké. Vztah otce seniora a syna nebývá tak intimní, ale na druhé straně bývá většinou klidnější (Vágnerová, 2008).

Tentokrát matka touží po souhlasu od dcery, je vydána na milost dceři, čeká na ujištění, že odvedla dobrou práci (Tannen, 2006). Vlastní zkušenost Deborah Tannen (2006,

234): „*čím starší a slabší moje matka byla, tím víc jsem o ni pečovala – a tím častěji jsem se slyšela s ní mluvit způsobem, jakým ona mluvila se mnou.*“ Dcery s přibývajícím věkem mají tendenci svým stárnoucím matkám radit, pomáhat jim a objevuje se i sklon k manipulaci a rozhodování za své matky (Vágnerová, 2008).

Ve studii Karen L. Fingerman hodnotily staré matky kontakt, ať už povídání po telefonu nebo dceřinu přítomnost, se svými dospělými dcerami jako potěšení (Fingerman, 2001). Staré matky zvyšují význam rodiny, nikoli však té původní, protože ta už mnohdy úmrtím partnera a odchodem dětí z domu bývá neúplná. Podstatná se stává rodina dcery, pečovatelky, na kterou upíná největší pozornost. Mateřská láska se stává závislou a kombinuje kritiku a spoléhání se na dospělou dceru (Novák, 2008). V tomto období bývá zpravidla emoční vztah důležitější pro matku než pro její dospělou dceru (Vágnerová, 2008). Matka do vztahu více investuje a tento rozdíl může způsobovat ve vztahu napětí. Dcery a matky jsou v této situaci postaveny před otázku vyrovnání touhy po intimitě a potřeby autonomie. Čelí změnám, které staví dceru do rovnocennější a pečovatelské pozice ale také do vyjednávání dohody s kontinuitou a historií jejich vztahu (Fingerman, 2001).

5.5.2. Dcera pečovatelka

Úbytek matčina zdraví může přinést až výměnu rolí v této dyádě (Mottram & Hortacsu, 2005; Shawler, 2004). Od dospělých dcer se očekává, že, až to bude potřeba, převezmou péči o své staré (a nemocné) rodiče (Tannen, 2006; Shawler, 2004, Novák, 2004). Udržování a rozvíjení vztahů mezi generacemi v rodině zůstává obvykle úkolem žen. Ačkoli v posledním desetiletí vzrůstá počet synů jako primárních pečovatelů o své rodiče, dcer pečovatelek stále zůstává dvakrát tolik. Role pečovatelky je spjata se změnou navyklých rolí, což s sebou může přinášet stres i pocity viny (Gonyea, Paris, & de Saxe Zerden, 2008). I česká společnost očekává, že se bude dcera o matku starat, až bude potřebovat (Novák, 2008). České ženy mívají intimnější vztah s matkou než s otcem. Vágnerová potvrzuje, že dcery matkám poskytují pomoc a přejímají zodpovědnost (Vágnerová, 2008). Dcera často pomáhá své staré matce v péči o nemocného otce, manžela. Přebírá zodpovědnost i za (v mnoha případech) ovdovělou starou matku – většina starých lidí je žen. Starosti o zdraví rodičů mnohdy doprovázejí dospělost dcery (Lang & Brody, 1983).

Péče o matku mnohdy znamená i vzdání se kariéry nebo studia, z čehož může pramenit až celoživotní nespokojenost dospělých dcer, přestože své matky velice milovaly

(Tannen, 2006). Dcery v mnohých případech preferují morálku nad city, znamená to, že dcery matkám pomáhají, i když jejich vztah není dobrý. Dcery k péči tedy nemusí vždy přistupovat na základě lásky nebo ochranného citu, ale z pocitu povinnosti nebo viny (Novák, 2008; Gonyea, Paris & de Saxe Zerden, 2008). Dvě třetiny (74%) ze 142 žen z výzkumu Gonyea, Paris a de Saxe Zerden vnímá péči o matky v některých aspektech jako zatěžující na určité úrovni (Gonyea, Paris, & de Saxe Zerden, 2008). Samozřejmě existují i případy, které můžeme popsat jako ideu štafetové pomoci mezi generacemi v rodině (Novák, 2008). Dokazuje to skutečnost, že jakmile potřeby závislosti rodičů na pomoci dcery vzrůstají, většina dospělých dcer pomoci poskytuje navzdory dalším povinnostem k partnerovi, dětem (mnohdy už i svým vnoučatům) nebo práci. Mnoho starších matek žije se svými dcerami nebo alespoň v jejich blízkosti a přijímá pomoc, jde o fenomén doplňování prázdných hnízd (Lang & Brody, 1983).

Úkolem dcery se v případě přistěhování matky stává zabránění narušení rodinné rovnováhy. V České společnosti žije ve stejné domácnosti se svými dětmi pouze 6% starých rodičů. Většina z nich bydlí v lehce dostupné blízkosti ve vlastním bytě. Přílišná blízkost redukuje autonomii obou generací (Vágnerová, 2008). Dcery jsou tedy tradičními pečovatelnými starých rodičů, ve většině případů se jedná o ovdovělou matku (Baruch & Barnett, 1983).

Na vztah mezi intimitou, pomocí a kontaktem, se zaměřily L. Thompson a A. J. Walker, zjistily, že pomoc a kontakt neznamenaají intimitu, dokonce ani frekvence matčiny péče o dceřino dítě intimitu nezajišťuje. Studii založily na rozhovorech s dcerami studentkami a jejich matkami a dcerami ve středním věku a jejich matkami (Walker & Thompson, 1983).

Vztah mezi charakteristikami dcer ve středním věku a množstvím poskytované pomoci jejich starším matkám zkoumaly Abigail Lang a Elaine M. Brody. Výzkumu se zúčastnilo 161 dcer ve středním věku, probíhal formou rozhovoru. Dcery byly ve věku od 40 do 66 let (průměr 49let), jejich matky měly od 57 do 92 let (průměr 76 let). Ukázalo se, že množství pomoci matce je významně spojeno s věkem matky i dcery, rodinným stavem, zda je dcera zaměstnaná/nezaměstnaná a se způsobem bydlení (jestli bydlí spolu nebo každá zvlášť). Více péče poskytovaly dcery, které byly již starší a s matkou sdílely domácnost, zatímco vdané a zaměstnané dcery poskytovaly péče méně. Dcery sdílející s matkou domácnost jí poskytovaly 8x více podpory, než dcery, které žily odděleně (28,5h/týdně vs 3,5h/týdně). Uspořádání bydlení mělo největší vliv na množství poskytované pomoci, na druhém místě se umístil věk. Dcery po padesátce věnovaly pomoci svým matkám 3x více času, než ženy do čtyřiceti. Vliv

má také rodinný stav, ovdovělé, svobodné nebo rozvedené dcery poskytovaly 3x více množství pomoci než dcery vdané (19h/týdně vs 6h/týdně). Průměrně dcery svým matkám věnovaly 8,6h/týdně pomoci. A samozřejmě zaměstnané ženy poskytovaly méně pomoci než nezaměstnané. Studie se zaměřila i na druhy pomoci, které matka vyžaduje. 38,5% nepotřebovala žádnou pomoc, pomoc s nákupem potravin a/nebo dopravou vyžadovalo 21,7% matek, vaření, domácí práce a/nebo praní 17,4% a osobní péče a pomoc s přístroji 22,4%. Většina dcer vnímá sama sebe jako důvěrnici matky, kterou definovaly jako emocionální podporu, někoho s kým mohou mluvit o osobních problémech (Lang & Brody, 1983).

Horowitz, Sherman a Durmaskin shrnuli několik studií zabývajících se poskytováním pomoci dospělých dcer starým matkám. Objevili velké rozdíly mezi zaměstnanými a nezaměstnanými dcerami jako pečovatelkami, pracující poskytovaly více finanční pomoci, zatímco nepracující spíše pomoc v domácnosti. Druh poskytované pomoci může ovlivňovat druh poskytované pomoci (Boyd, 1989). Co se týká finanční podpory, směřuje od rodičů k jejich dospělým dětem. Podle Vágnerové to souvisí s českou tradicí, třetina seniorů svým dětem finančně pomáhá alespoň občas. Dospělé děti ve středním věku svým rodičům finanční pomoc zpravidla neposkytují (Vágnerová, 2008).

Výzkumu vztahu dospělé dcery pečující o matku ve zdravotní krizi, konkrétně se zlomeninou krčku stehenní kosti, se věnovala Celeste Shawler. Tato zlomenina bývá častá zejména u starších žen. Autorka považuje důraz, který tyto matky a dcery při rozhovorech kladly, na historii vztahu před úrazem za důležitý. Autorka našla souvislost mezi kvalitou vztahu před úrazem, kdy byla matka samostatná a po úrazu, kdy o ní dcera pečovala. Dcery i matky při rozhovorech uváděly, že pro současné vzájemné porozumění, je důležité porozumění v minulosti (Shawler, 2004).

Na výzkum vzorců pomoci a připoutání se v mezigenerační studii zaměřily Linda Thompson a Alexis J. Walker. Studii prováděly s dvěma soubory, dcerami studentkami a jejich matkami (139 párů) a poté s matkami studentek a jejich matkami (110 párů), dotazování byly všichni zúčastnění, matky i dcery. Zkoumaly reciprocitu a závislost ve vztahu – tedy připoutání, které odráží emocionální závislost. Ve starších párech vykazovaly matky vyšší míru připoutání než dcery. Závislá dcera s vykazovanou nižší reciprocitou se objevovala v mladších párech. Což je dáno vývojovými potřebami tří generací. Důležité je rozlišovat reciproční a nereciproční vzorce pomoci a důsledky závislosti v dospělém vztahu. Pokud se objevuje nedostatek reciprocity, dává jedna partnerka více než druhá. Během života se objevují různé úrovně připoutání a pestré vzorce pomoci mezi matkou a dcerou. K posunu

vzorců pomoci dochází, jakmile rodiče stárnou. Nejprve podpora míří od rodičů k mladé generaci, jakmile mladá generace dosáhne středního věku a rodič se stává starším, vzorec se obrací. Asymetrie ve vztahu se objevuje u dcer ve středním věku a jejich starých matek, dochází až k prohození rolí, extrémní závislosti. Závislost matky na dceři může být problematická, protože u matek funguje potřeba pocitu vlastní nezávislosti a protože během většiny života pomoc plynula spíše od matky k dceři. Tato potřeba nezávislosti, která nikdy neustoupí, je přirovnávána ke stejné potřebě v mladé dospělosti u dcer. Matka ve stáří se učí přijmout neschopnost plně vracet pomoc (Thompson & Walker, 1984).

Na blízkost a reciprocitu ve vztahu dospělá dcera a stará matka se zaměřil Adams. Odhalil vyšší stupeň blízkosti a reciprocity výměny pomoci mezi matkou a dcerou, pokud je matka vdova, než když je stále vdaná (Thompson & Walker, 1984). Dcery často aktivizují kontakt s matkou, když zemře otec a ona ovdoví (Vágnerová, 2008).

Vliv role dcery pečovatelky na pocity viny a zažívání distresu se zabývaly výzkumnice Judith. G. Gonyea, Ruth Paris a Lisa de Saxe Zerden. Výzkumný vzorek tvořilo 66 žen ve středním věku pečujících o své stárnoucí matky. Ačkoli péče o nemohoucí a chronicky nemocné členy rodiny může být prospěšná a hodnotná, neobejde se bez nákladů, které se nejčastěji projevují pocity viny a stresem, což s sebou přináší větší riziko zdravotních problémů, zahrnující fyzické vyčerpání, slabší imunitní reakci a celkové zhoršení zdraví, stejně tak psychické potíže jako úzkostná a depresivní symptomatika. Již dříve byl uznán pocit viny jako základní emoce provázející pečovatele o rodinné členy. Pocity viny se vztahují k negativnímu hodnocení sebe sama týkající se například chování nebo myšlenek. Nižší pocity viny mohou vést ke zvýšení snahy pečovat, napravit chyby, naopak větší pocity viny mohou vést až k depresi (Gonyea, Paris, & de Saxe Zerden, 2008).

5.6. Smrt matky

Pro mnoho žen je smrt matky ztrátou, se kterou se nikdy nevyrovnají (Tannen, 2006). Podle Vágnerové (2008, 228): „*Úpadek psychických i tělesných sil, změna osobnosti, resp. smrt rodičů, přispívá k uvědomění vlastní zranitelnosti a omezenosti života.*“

Míra očekávání smrti je dána věkem, zdravotním stavem a okolnostmi, za kterých ke smrti došlo. Přesto i očekávaná smrt matky vyvolává silnou citovou reakci a dcera se cítí opuštěně po definitivním konci tohoto jedinečného vztahu. Smrt rodiče bývá hodnocena jako nejhorší životní zážitek. Po smrti matky běžně dochází k její idealizaci. Běžné je i prožívání

pocitu viny, že dcera neudělala všechno, co mohla. Zármutek ze ztráty matky by měla dcera plně prožít, aby mohl být přijatelným způsobem zpracován, může se potom stát i podnětem k dalšímu rozvoji osobnosti (Vágnerová, 2008).

Ztráta matky patří mezi dvě události, které mají silný vliv na identitu dcery, druhou je mateřství. Hope Edelmanová, která sama přišla během dospívání o matku, se zabývala výzkumem žen, kterým v dětství nebo v dospívání zemřela matka. Tyto matky bez matek ve většině případů nevěděly, jak „být matkami“, obzvláště jakmile jejich děti překročily věk, ve kterém jejich matka zemřela, provází je také intenzivní obava, že mohou ony, nebo jejich manžel náhle zemřít, dostávají se až do role přehnaně ochranného rodiče. Také se více než jiné ženy zaměřovaly na to, jak si jako matky vedou, přesto je mateřství posledním krokem truchlení po smrti vlastní matky. Ženy, které nemají na svou matku a její mateřskou péči dokonce žádné vzpomínky si v dospělosti připadaly často ztracené a nechráněné, jako matky se popisují jako zmatené a vystrašené (Edelmanová, 2009).

Matku-seniorku můžeme chápat jako Jungův archetyp Velké Matky, která vede a ochraňuje širší rodinu. Jakmile matka zemře, vytrácí se emoční jistota zázemí domova bez ohledu na to, jestli ještě žije otec a jaké má vztahy se svými dospělými dětmi. Rodinný systém se ve většině případů rozpadá a vztahy mezi jeho členy mohou ztrácet na intimitě (Vágnerová, 2008).

6. Výzkumná část

Předcházející kapitoly se věnovaly obecným charakteristikám vztahu matku a dcery, komunikaci a konfliktům mezi nimi, ale i specifikům tohoto vztahu. Zaměřila jsem se i na důležité přechody v tomto vztahu během života, zmíněn byl i vztah matky ve stáří a její dospělé dcery, kterému se budu dále věnovat ve výzkumné části. Při volbě témat v teoretické části jsem vycházela z literatury zaměřující se na tuto problematiku. Následující kapitola slouží k vytvoření obecnějšího náhledu na vztah matky a dcery z pohledu matky v období stáří.

6.1. Výzkumný problém, cíle práce a výzkumné otázky

Má bakalářská diplomová práce je součástí širšího výzkumného záměru, který je veden a koordinován doc. PhDr. Irenou Sobotkovou, CSc. a podílejí se na něm další tři studentky z 3. ročníku, které jej rovněž zpracovávají do podoby bakalářské diplomové práce, konkrétně Barbora Burešová, Monika Malá a Bc. Zuzana Purová. Každá studentka píše teoretickou část práce samostatně a zpracovává výzkumná data vlastního výběrového souboru (ženy v pozici dcery či matky v určitém věkovém období).

Výzkumný problém celého projektu je komplexní zmapování vztahu mezi matkou a dcerou u různých věkových skupin a z různých úhlů pohledu. **Výzkumný problém bakalářské diplomové práce** se zaměřuje na prožívání vztahu matky a dcery z pohledu matky v období stáří (ženy nad 66 let). **Cílem projektu** je zachytit specifika vztahu matek a dcer a zjistit, jak svůj vztah matky a dcery z různých pohledů a z různých věkových skupin vnímají, popisují a prožívají. **Cílem bakalářské diplomové práce** je zachytit specifika tohoto vztahu z pohledu matky v období stáří (nad 66 let), prozkoumat, jak matky svůj vztah s dospělou dcerou vnímají, popisují a prožívají. **Výzkumné otázky** se na základě cílů zabývají charakteristikou vztahu, které prvky ženy považují za pozitivní a které naopak za negativní.

Cíle práce byly stanoveny následovně:

- *zmapovat specifika vztahu matky a dospělé dcery*
- *zjistit, jak matky tento vztah vnímají, popisují a prožívají.*

S ohledem na cíle byly stanoveny následující **výzkumné otázky**:

- *Jak matky charakterizují svůj vztah s dcerou?*
- *Co vzájemný vztah z pohledu matek zlepšuje, posiluje a podporuje?*
- *Co vzájemný vztah z pohledu matek zatěžuje, co matkám vadí?*

6.1.1. Přípravná fáze výzkumu

V rámci přípravné fáze nám doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc. poskytla návrh výzkumných otázek společně s konkrétními otázkami polostukturovaného interview. Tento návrh jsme použily v rámci pilotního výzkumu, který byl realizován všemi členkami výzkumného týmu. Ten měl mapovat, jak participantky na dané otázky reagují a zda takto formulované otázky povedou k dosažení cíle výzkumu. Následně byly vlivem pilotní studie a na základě prostudované literatury dané otázky pozměněny a rozšířeny, aby lépe mapovaly problematiku a vedly k dosažení cílů. Na daných změnách jsme pracovaly kolektivně.

6.2. Metodologie výzkumu

Pro zkoumání uvedené problematiky byl zvolen kvalitativní přístup, který je vzhledem k zaměření výzkumu vhodnější. Miovský (2006, 35) uvádí: „*Použití metod musí samozřejmě důsledně vycházet z cílů a předmětu zájmu výzkumníků.*“ Miovský uvádí, že mezi témata vhodná pro kvalitativní výzkum patří mimo jiné výzkum emocí, vnímání a prožívání, což je v souladu s cílem našeho projektu. Volbu kvalitativního přístupu ovlivnila také jeho obecnost a prostor pro nová témata. Je zde vhodný zejména proto, že problematika vztahu matky a dcery není dostatečně prozkoumaná a nemáme o ní mnoho informací. Pro mapování problematiky je vhodný i pro jeho princip holismu.

Hendl (2005, 53) uvádí: „*Výhodou kvalitativního přístupu je získání hloubkového popisu případů. Nezůstáváme na jejich povrchu, provádíme podrobnou komparaci případů.*“ Kvalitativní přístup podle Hendla umožňuje získat podrobné informace o daném fenoménu. Proto je pro mapování této problematiky vhodný. Kvalitativní přístup umožňuje porozumět problému v přirozených podmínkách a v celkovém kontextu, zaměřuje se na oblast zkoumání do větší hloubky a umožňuje i zkoumání detailů.

Nevýhodou kvalitativního výzkumu je snadnější zkrácení výsledků výzkumníkem a jeho osobními preferencemi, obtížná generalizace na populaci a jiné prostředí, a také obtížná replikace (Hendl, 2005).

6.2.1. Metody získávání dat

Za metodu získávání dat bylo zvoleno polostrukturované interview. Podle Miovského (2006, 161): „*Výhodou polostrukturovaného interview je především to, že dokáže eliminovat nevýhody obou zbývajících variant interview (nestrukturovaného a plně strukturovaného) a vytěžit současně maximum jejich výhod.*“ Polostrukturované interview má jasně definované jádro, což je minimum otázek a témat, která výzkumník musí probrat. Toto jádro může doplňovat dotazováním po upřesnění a vysvětlení výpovědi účastníka výzkumu. Výzkumník si ověřuje, zda danou odpověď pochopil správně a pokládá doplňující otázky. Tyto otázky přinášejí cenný kontextuální materiál, který pomáhá lépe uchopit problém. Otázky se mohou lišit pořadím a drobnými nuancemi ve znění a stylu pokládání, což napomáhá autenticitě rozhovoru. Doplňující metodou se stalo pozorování, bez kterého není interview možné. Toto pozorování není redukováno pouze na extrospekci, ale je zaměřeno také na sebereflexi výzkumníka. Schopnost reflektovat vlastní pocity a projevy v průběhu rozhovoru je účinným nástrojem v motivaci dotazovaného, k vytváření vztahu, což napomáhá otevřenosti během interview (Miovský, 2006). Hendl (2005, 191) se o pozorování v rozhovoru vyjadřuje: „*Rozhovory obsahují vždy změř toho, co je, a toho, co si i tom respondent myslí. Pozorování naproti tomu představuje snahu zjistit, co se skutečně děje.*“

Polostrukturované interview se skládá ze základních 32 otázek, vycházejících ze tří výzkumných otázek. Pro přehlednost je znova uvádím.

- *Jak matky charakterizují svůj vztah s matkou?*
- *Co vzájemný vztah z pohledu matek, zlepšuje, posiluje a podporuje?*
- *Co vzájemný vztah z pohledu matek zatěžuje, co matkám vadí?*

Jak již bylo zmíněno, výzkum je součástí širšího výzkumného záměru, proto mělo interview dvě paralelní varianty otázek, pro Dcery I a II a pro Matky I a II. Otázky byly zařazeny za sebou tak, aby se jednotlivá témata výzkumných otázek střídaly. V mém výzkumu používám verzi otázek pro Matky II. Otázky jsou pokládány formou otevřených otázek. Plné znění polostrukturovaného interview uvádím v příloze č. 3. K první výzkumné

otázce, tedy k charakteristice vztahu, se vztahuje 12 základních a 4 rozšiřující otázky, které se pokládaly v případě, kdy byla dcera vdaná a/nebo měla děti. Speciální otázka se týkala pouze Dcer II a Matek II. Druhá výzkumná otázka na prvky, které jsou ve vztahu vnímány pozitivně, se skládá z 9 otázek. Ke třetí výzkumné otázce, zabývající se negativními prvky ve vztahu, se vztahovalo 11 otázek. Interview v průměru trvalo 40 min.

K fixaci dat byl použit audiozáznam, který interview zachycuje komplexně a autenticky. Miovský upozorňuje na to, že audiozáznam zachycuje veškeré kvality mluveného slova, je nestranný, zachovává všechno tak, jak se odehrálo.

Vzhledem k různě obtížné dostupnosti participantek výzkumu (nejjednodušší přístup k Dcerám I, nejobtížnější k Matkám II) jsme se rozhodly pro spolupráci při získávání dat. Každá členka výzkumného týmu získala a následně provedla transkripci dat od 3 účastnic z každého výzkumného souboru, ze své cílové skupiny získala a zpracovala 5. Následně proběhla výměna dat - v každém výzkumném souboru měla každá členka týmu 14 žen. Analýzu každá výzkumnice prováděla na výzkumném souboru, kterým se zabývá její bakalářská práce.

Oslovení participantky probíhalo telefonicky, bylo domluveno místo a čas setkání. Před interview dostaly matky písemnou formou Žádost o zapojení do výzkumu (příloha č. 4), kde byly účastnice seznámeny se smyslem a účelem výzkumu a byly poučeny o ochraně osobních údajů. Tato žádost měla sloužit také k motivaci k otevřenosti při interview. Přimo před samotným rozhovorem participantky udělily písemný informovaný souhlas (příloha č. 5).

Participantkám byla umožněna volba prostředí, kde bude sběr dat probíhat. Většina z nich (10) se rozhodla pro domácí prostředí, kde je členky výzkumného týmu navštěvovaly. Jedna z nich se rozhodla pro návštěvu u osoby, která interview zprostředkovala (metoda sněhové koule) a část (3) si vybrala instituci, přes kterou probíhal výběr.

6.2.2. Metody zpracování a analýzy dat

Prvním důležitým krokem zpracování dat a jejich přípravu do podoby pro analýzu byla transkripce audiozáznamu do textové podoby. Prováděly jsme **doslovnou transkripci**, zachytly jsme i dialekt a chyby ve větné stavbě mluveného projevu participantek. Podle Miovského (2006, 206): „*Při transkripci nelze zaznamenávat vše. Dochází tedy k jakési prvotní redukci dat. Základním principem je zde systematickost, tedy aby k této redukci*

docházelo plánovitě a systematicky.“ Po dokončení prvotního přepisu byl záznam opakovaným poslechem kontrolován, aby se vyloučily systematické i nesystematické vlivy výzkumníků. Po této fázi došlo, jak jsem již zmínila, k výměně sesbíraných dat mezi členkami výzkumného týmu, každá tedy obdržela 14 transkriptů interview svého výzkumného souboru.

Metodou analýzy jsme zvolily **obsahovou analýzu** textu, která se provádí ve třech krocích, kódování, kategorizace a definování témat. V rámci systematizace dat byla provedena **redukce prvního řádu**, která slouží k větší přehlednosti přepisu a usnadňuje tak analytickou práci s ním. Vyrovnává tak problémy mezi mluveným a psaným jazykem (Miovský, 2006). Redukce prvního řádu je zde vhodná, protože v rámci výzkumu pracujeme s obsahem a ne s dílčími projevy mluveného jazyka. Text byl očištěn od slov tvořící slovní vatu, slova narušující plynulost, která nenesou žádný význam. Podle Hendla redukce dat není oddělená od ostatních kroků analýzy, důležité je nezbavit zpracovávaná data jejich kontextu (Hendl, 2005).

Na začátku zpracování dat bylo provedeno **kódování**. Ke kódování jsem se v průběhu analýzy dat vracela, doplňovala a rozšiřovala, nelze jej tedy chápat jako ohraničenou proceduru na začátku zpracování dat. Miovský uvádí (2006, 210): *„Kódování je procesem, v němž neagregovaná data (prvotní, autentickou podobu záznamu) převádíme do datových segmentů (jednotek), s nimiž je možné dále pracovat. V tomto procesu přiřazujeme těmto segmentům názvy.*“ Jde o přiřazování klíčových slov k částem textu, což usnadňuje a urychluje práci a orientaci v textu.

Následovalo porovnávání jednotlivých kódů, ze kterých vznikaly **kategorie a témata**. Hendl (2005, 129) postup popisuje následovně: *„Kategorizace postihuje a pojmenovává esenci jednotlivých složek zkušeností. Témata mají pojmenovávat podstatu skupiny složek zkušeností.*“ Kategorie slouží k redukci dat, pomocí nich přiřazujeme a uspořádáváme datový materiál pod nadpisy.

Otázky byly rozčleněny do okruhů a ke každému okruhu byl přiřazen záznam informací z rozhovorů vztahující se k dané oblasti. V rámci obsahové analýzy textu byla použita **metoda vytváření trsů**. Na základě vzájemné podobnosti jsou výroky seskupovány do skupin (trsů). Miovský (2006, 221) uvádí: *„Tímto procesem vznikají obecnější, induktivně zformované kategorie, jejichž zařazení do dané skupiny (trsu) je asociováno s určitými opakujícími se znaky, určitým charakteristickým uspořádáním atd.*“ Jde o vytváření hierarchie, kategorizací základních jednotek vytváříme obecnější jednotky. Další metodou byla **metoda zachycení vzorců**, kterou popisuje Miovský (2006, 222): *„V podstatě jde o*

vyhledávání určitých obecnějších principů, vzorců, či struktur, které odpovídají specifickým zaznamenaným jevům vázaným na určitý kontext, osobu atd.“ Jde o určitou redukci, zaznamenaný jev je nahrazen obecnou kategorií (tématem). K usnadnění orientace v textu jsem použila i **barvení textu**, každé výzkumné otázce jsem přiřadila barvu a značila si její výskyt v textu.

6.2.3. Etické problémy a způsob řešení

Od důvěryhodnosti výzkumníka, důvěry a respektu k němu se odráží celková kvalita interview, tedy motivace k poskytování pravdivých údajů (Miovský, 2006). Proto jsme participantkám již před setkáním a provedením interview poskytly již zmiňovanou Žádost o zapojení do výzkumu, ve které byly seznámeny se smyslem a účelem výzkumu a byly poučeny o ochraně osobních údajů. Před samotným rozhovorem participantky udělily písemný informovaný souhlas, že rozumí povaze výzkumu a že se výzkumu účastní dobrovolně. Souhlas dcery participantky (případně matky), které se rozhovor také týkal, ale přímo se ho neúčastnila, vyžadován nebyl, poukazujeme na to, že šlo výhradně o subjektivní pohled účastnice výzkumu, byla zde také zaručena anonymita.

Výzkum byl proveden v souladu se zákonem o ochraně osobních údajů 101/2000Sb. Jména matek, jejich dcer i rodinných příslušníků, která byla během interview zmiňována, byla pozměněna. Členky výzkumného týmu zachovávaly při získávání dat empatickou neutralitu, projevovaly zájem, účast i porozumění, ale ke zjištěným skutečnostem zůstaly neutrální (Miovský, 2006). Pokud se jednalo o participantky spadající do jiného výzkumného souboru, než který daná členka výzkumného týmu zpracovávala, byly seznámeny se specifickým sběrem dat a o výměně transkriptů jejich interview mezi výzkumnicemi.

6.3. Soubor

Jak jsem již několikrát zmínila, tento výzkum je součástí širšího projektu, který se zabývá vztahem matky a dospělé dcery. Výběrové soubory byly rozděleny na 4 skupiny, v každé se nachází **14 participantek**, celkem tedy 56 žen. Soubory se liší podle věku. **Dcery I** v období mladé dospělosti (20-33 let) ve vztahu ke svým matkám ve střední, spíše starší dospělosti (43-56 let). **Matky I** v období střední, či spíše starší dospělosti (43-56 let), ve vztahu ke svým dcerám v mladé dospělosti (20-33 let). **Dcery II** ve střední, spíše starší

dospělosti (43-56 let), ve vztahu ke svým matkám a období stáří (66 let a více). **Matky II** v období stáří (66 let), ve vztahu ke svým dcerám (43-56 let). Každou skupinu zpracovala jedna výzkumnice. Nemuselo jít o pár matky a dcery. V případě Matek I a Dcer II nemohlo jít o totožné osoby, přestože se jedná o ženy ve stejném věku. Podmínkou bylo, aby participantky pocházely z běžně fungujících rodin bez dramatických událostí. Rozvod překážkou nebyl. Samozřejmostí bylo zajištění anonymity. Pokud měla matka více dcer, mohla si sama vybrat, o jakém vztahu se svou dcerou chtěla mluvit. Matkám jsme nebránily ani v porovnávání vztahu s více dcerami, v průběhu rozhovoru však nesměly přeskakovat mezi různými vztahy.

Volba výzkumného souboru proběhla formou losu. Mým výzkumným souborem se staly Matky II Soubor tvoří celkem **14 participantek**, z nichž byly vybrány 4 **prostým záměrným výběrem**. Jde o cílené vyhledávání participantů, kteří splňují daná kritéria a s účastí ve výzkumu souhlasí. 7 **metodou sněhové koule**, která v oblasti kvalitativního výzkumu je řazena mezi nejpoužívanější. Popisuje ji Miovský (2006, 132): *„Základním východiskem pro aplikaci této metody je získání kontaktu s první vlnou, či generací účastníků výzkumu...Hovoříme o tzv.nulté fázi. Prostřednictvím prvního kontaktu získáváme skupinu prvních kandidátů pro první fázi. Tato skupina kandidátů je složena z osob, které nominuje účastník nulté fáze.“* 3 participantky byly vybrány **záměrným výběrem přes instituci**, kdy je využíváno určité instituce určené pro cílovou skupinu. V tomto případě kolegyně nejprve oslovila Magistrát města Olomouce, přes který získala kontakty na Kluby seniorů v Olomouci, poté záměrně vybrala klub, ze kterého se dobrovolně přihlásily 3 participantky.

Mým původním záměrem bylo získat účastnice výzkumu záměrným výběrem, avšak setkala jsem se u 3 účastnic s neochotou, proto jsem se rozhodla využít metodu sněhové koule.

1. Charakteristika výzkumného souboru

Matka	Věk matky	Věk dcery	Rodinný stav matky	Rodinný stav dcery	Vnoučata (děti dcery)	Společné bydlení
1.	73	44	vdova	vdaná	ano	ne
2.	70	46	svobodná	rozvedená	ano	ano
3.	82	57	vdova	vdaná	ano	ne
4.	77	46	vdova	vdaná	ano	ne
5.	66	45	vdaná	rozvedená	ano	ne
6.	78	57	vdova	svobodná	ne	ne
7.	66	43/37	vdaná	vdaná/svobodná	ano/ne	ne/ne
8.	78	55	vdova	vdaná	ano	ne
9.	70	44	vdova	vdaná	ano	ne
10.	73	45	vdaná	rozvedená	ano	ano
11.	67	44	rozvedená	vdaná	ano	ne
12.	66	43	vdova	vdaná	ano	ano
13.	70	49	vdaná	vdaná	ano	ne
14.	80	50	vdova	vdaná	ano	ne

Z uvedeného vyplývá, že věk matek se pohyboval v rozmezí 66 – 82 let, jejich průměrný věk byl 72,6 let. Průměrný věk jejich dcer byl 47 let. Matka č. 7 porovnávala rozdílný vztah se svými dvěma dcerami, přestože mladší z nich věkově nespádala do požadovaného věku dcery (43let a více), pro srovnání a doplnění jsem ji zahrnula do výzkumného souboru.

6.4. Výsledky

Výsledky jsou rozděleny do tří kapitol podle výzkumných otázek, dále se dělí na jednotlivé **okruhy**, které jsou pro lepší přehlednost zvýrazněny tučným písmem a podtržením, v rámci okruhů se objevují **kategorie**, označeny tučným písmem, z kategorií vycházejí dále **subkategorie**, které jsem označila tučně kurzívou. Výsledky jsou ilustrovány „*citacemi z interview*“ psanými kurzívou v uvozovkách. U okruhů je naznačeno, ze které konkrétní

otázky nebo otázek vyplývá, není to však striktně dáno, protože mnohé informace se objevovaly v průběhu rozhovoru.

6.4.1. Obecná charakteristika vztahu s dcerou z pohledu matky

Matky byly vyzvány, aby volně charakterizovaly svůj vztah s dcerou (otázka č. 2). Všechny matky (14) hodnotily svůj vztah s dcerou jako **kladný**: „*Nejlepší, jak může být u matky a dcery.*“ Matky vztah vnímaly také jako **stabilní a vzájemný** (2): „*Jak ona ke mně, tak já se jí to snažím zase oplatit.*“ Matky a dcery si **vycházejí vstříc**. Některé matky (2) poukazovaly, že vztah byl takový stále, popíraly výkyvy. Jeho konkrétní popis byl však různorodý. Matky často poukazovaly na **normalitu vztahu** (3). Polovina matek (7) kladla důraz na **bezkonfliktnost** a **bezproblémovost**. Část matek označila jejich vztah jako **kamarádský** (3), **přátelský**, **pohodový**, **dobrý** (4), ale i **pěkný** (3), **vynikající** nebo **krásný**. Poukazovaly i na **lásku** (3) a **vzájemné porozumění** (4). Ve vztahu vnímají také **srdečnost** a **důvěrnost**. V popisu se objevilo i označení **intenzivní**. Vyzdvihovaly důležitou roli **povídání** (2). Matky jsou **spokojené s chováním** dcer směrem k nim, například s její **starostlivostí** (2) a **vřídností**. Matky si vztahu s dcerou **váží**.

Už v popisu vztahu matky často zmiňovaly **frekvenci kontaktu** (4), a to nejen **osobní návštěvy**, ale i **telefonování**. Matky dcerám rády **dělají radost**, například, že jim něco **uvaří** nebo **upečou**. Do vztahu s dcerou řadí i **vztah s vnoučaty**, které mají rády.

Do dobrého vztahu matky řadily i vzájemný **respekt k hranicím** (2), vztah potom označovaly jako **vyrovnaný**. Vnímání **odstupu** (2) ve vztahu nebránilo jeho kladnému hodnocení: „*Úplně normální, jedna druhou neobtěžuje nějakými prosbami, když potřebuje, řekne. Je určitá hranice, kterou nepřekračuji já ani ona. Je to takové vyrovnané, vycházíme dobře.*“ Matky také poukazovaly na jejich postavení k **volnosti dcery**, kterou podporovaly, snažily se jim **neplést se do dospělého života**, být pozorovatelkou: „*Ne, že bych souhlasila se vším, co dělá. Já si myslím, že pozice matky má být v tom, že sleduje někde, co ta dcera dělá a pokud to nehraničí vyloženě s tím, že by jí to vohrožovalo na životě, tak se do toho prostě nepletu (důraz)!*“ Objevuje se zde také **výměna rolí** (2) mezi matkou a dcerou, **dcera za matku přebírá zodpovědnost**: „*Ona mi všechno ukáže, vysvětlí, naučí mě, co já už teď neumím, k doktorovi mě vezme, objedná mě, zařídí to. Vždyť já taky ani nikoho nemám jinýho tak blízkýho.*“ Tento vztah přechází až do závislosti.

Jedna matka i **porovnává** vztah mezi svým dvěma **dcerami**: „*S mladší dcerou mám lepší vztah než s tou starší.*“ Tohoto se drží po celé interview. Některé matky porovnávají vztah dcerou se vztahem s jejich vlastní **matkou**: „*S mojí maminkou sem měla vztah taky takové, tak jestli se to nějak přenáší.*“

Bydlení (vychází z otázky č. 5)

Většina matek (11) **nebydlí se svými dcerami**, část **matek** (3) **bydlí společně s dcerami**. Některé matky (2), **poskytly svým dcerám zázemí v době rozvodu dcery**, jedna dcera toho využila dočasně, druhá u matky stále bydlí.

U **společného bydlení** se jedná o vícegenerační domy s oddělenými byty. Dvě matky **žijí s dcerami po celý život**, jedna dcera se **vrátila do rodného domu k matce po rozvodu** a v současné době spolu opět žijí 3 roky. Změny ve vztahu mezi bydlením zvláště a dohromady, kromě zevšednění, matka nezaznamenala. Dvě z těchto matek jsou vdovy a jedna pečuje o nemocného manžela. Tyto matky vnímají vztah jako **stabilní**, bez velkých výkyvů v jeho průběhu, vnímají **otevřenost a starostlivost dcer**. Ve všech případech se jedná o vícegenerační soužití společně s dětmi dcery. Vždy jde o vnučku v mladší dospělosti, jednou navíc o vnuka v předškolním věku. Společně s jednou matkou a dcerou bydlí i manžel dcery a nemocný manžel matky, ve zbylých dvou případech bydlí samy s vnučaty, partner dcery jednu dvojici navštěvuje o víkendech. Matky bydlení s dcerou oceňují například proto, že bydlí s někým blízkým, že nejsou samy: „*Zase je dobrý, že tady bydlí, že je to lepší, než někdo cizí, kdybych bydlela v paneláku nebo takhle, jó. Tak už tam určitě bych nemohla těm lidem tak s něma popovídat, jak třeba tady s něma doma s tou dcerou a s vnučkou, nebo takhle.*“ Tuto matku s dcerou sblížuje i skutečnost, že jsou **obě bez partnera**. Participantky poukazují také na **četnost kontaktu**, že o sobě neustále ví, že jsou stále v dosahu: „*Když něco potřebuju, jedna za druhou sejdem dolů nebo nahoru a jinak není problém.*“ Jiná z nich uvádí: „*To jako dlóho mě neslyší, tak na mě volá ‚co děláš?‘ z vrcho.*“ Na společném bydlení oceňují matky i pomoc **v domácnosti**, jedna matka dokonce poukazuje na převzetí péče o domácnost dcerou a vnučkou. Ve společné domácnosti si matka s dcerou udržují **hranice využíváním vlastní kuchyně** a samostatným vařením: „*Bydlíme spolu, ale máme každá vlastní kuchyň, takže si každá vaříme. Ale pozve mě třeba na oběd. Ona ode mě už nechce moc vařit, oni vaří už ty modernější jídla.*“

Přestože matky, které **poskytly dceři zázemí v době rozvodu**¹, hodnotí toto období jako **sblíživí**, jedna upozorňuje i na **náročnost situace**: „Nakonec, když ona se sem nastěhovala, tak ona přišla beze všeho. Mu tam všechno nechala, ona mi sem přišla jen s osobními věcmi, no a s děčkama. Takže pro mě to taky nebyla legrace tady mít dva pubertáky, binec okamžitě, protože su zvyklá na pořádek, jó a rušno.“ Jak již bylo řečeno, jedna dcera u matky i s dětmi bydlela rok, druhá u ní stále bydlí.

Většina (11) matek uvedla, že s dcerami **nebydlí**. Z těchto matek většina (9) bydlela **samotných**, několik z nich (2) bydlelo s **manželem**. Tyto matky byly dále dotazovány na změny ve vztahu po odstěhování dcery. Většina matek (8)² uvádí, že **ke změně nedošlo**. Několik matek (4) zaznamenaly po odstěhování dcery větší **vzácnost kontaktu**, těšení se na dceru, ale i **samotu**, nevnímají to však jako ovlivnění vztahu: „Jen jsme se neviděly tak často, tak jsme si byly asi vzácnější, víc jsme se těšily. Ale že by to nějak ovlivnilo ten vztah, to určitě ne.“, nebo: „Ne, říkám, právě, že ne. Akorát, že spolu nejsme denně. Nepociťuju žádný nějaký změny od té doby, co byla doma.“ Další matka uvádí „A ten vztah se nijak neměnil ani. Spíš hlavně v tom, že je člověku smutno. Á bydlím sama, tak jsem sama, no. Ale mě to nevadí, hlavně, když jsou všichni zdraví a když můžou, tak sem jezdí. A tak se tak často akorát nevidíme, když dřív jsme bydlely společně. Ale pořád je to dobrej vztah.“ Jiná matka spojuje odchod dcery z domu s jejím **dosažením dospělosti**. Další v něm vidí povel k **respektování vlastní domácnosti**: „Já přijedu na návštěvu, ona přijede na návštěvu, a prostě nestaráme se vo to, kdo má co kde v domácnosti, prostě neřešíme to.“ Změnu nevnímá ani matka, která bydlí po celý život v těsné blízkosti dcery a zůstávají tak v každodenním kontaktu. Další matka změnu nezaznamenala, avšak blíže vztah po odstěhování dcery nespecifikuje.

U zbylých (5) matek **ke změně došlo**. U většiny dcer (3) došlo ke **zhoršení vztahu**, matky popisují **odcizení**, které je většinou spojené i se svatbou dcery a založením rodiny, přesunutí citové vazby z matky na manžela. Jiná matka uvádí **změnu názorů** dcery po odchodu z domu, kterou vnímala jako zatěžující a obtížně se s nimi vyrovnávala. Dcera se v tomto případě stěhovala již se svou vlastní dcerou v předškolním věku a matka nesouhlasila

¹ Tyto matky jsou zařazeny ve více kategoriích

² Jedna matka je zařazena do více kategorií – jedná se o participantku, která poskytla dceři zázemí při rozvodu, dcera u ní posléze zůstala bydlet, zároveň tato matka v dřívější době zažila odstěhování dcery – kategorie společné bydlení, zázemí při rozvodu i beze změny po odstěhování.

Další matka porovnává rozdílný vztah s dvěma dcerami, její zkušenosti spadají do kategorie změny po odstěhování dcery i beze změny po odstěhování druhé dcery.

se způsobem výchovy dítěte. V tomto případě hovoří matka dokonce o **zklamání**. Další matka vzpomíná na **ocenění ze strany dcery** ohledně obtížnosti vedení domácnost. Z uvedeného vyplývá, že odstěhování dcery vnímají matky spíše negativně, zatímco bydlení spolu hodnotí pozitivně.

Souhlas s rozhodnutím (vychází z otázky č. 9)

Souhlas dcery s rozhodnutím je pro část žen (6) **důležitý**. Polovina (3) z těchto žen se s dcerou **poradí a jsou spokojenější, když dcera s jejich rozhodnutím souhlasí**. Jedna z matek se poradí nejen s dcerou, ale i s manželem. Další sice **uvítá shodu, ale rozhoduje se podle sebe**: „*Samozřejmě jim o tom řeknu, dejme tomu, že se poradím, ale stejně si to udělám podle svého. Jak mi to vyhovuje. Jak mi to je podle mého hlediska potřeba. Ale je mi to samozřejmě příjemnější, když se mnou souhlasí.*“ Druhá polovina těchto matek (3) přiznávají, vliv názoru dcery, **má vliv na jejich rozhodnutí**, jedna účastnice výzkumu uvádí: „*Ale jinak mi poradí, zeptám se jí, jak by se rozhodla a co si o tom myslí. To je pravda. A záleží mi na tom, co mi řekne. A někdy to rozhodnutí změním podle ní. Určitě to zvažuju, co mi poradí.*“ Jedná se o ovdovělou matku, která žije sama a dcera pro ni představuje nejbližšího člověka. V tomto vztahu dochází k idealizaci dcery a k výměně rolí.

Většina (7) matek souhlas dcer **nevyžadovala**. Poukazovaly na toleranci a rozdílnost názorů, respekt k vlastním životům dcer, odstup od dospělého života dcery: „*Ne, absolutně ne. Když máme každá jinej názor, no tak máme, já su tolerantní.*“ Názor dcer tedy neměl u většiny žen zásadní vliv na jejich rozhodování.

Citový odstup, uzavřenost vs otevřenost a citová blízkost (vychází z otázky č. 10 a 11).

Většina matek (13) vnímá ve vztahu s dcerou **otevřenost a citovou blízkost**, několik matek (2) zažívá **odstup a uzavřenost**. Participantka, která porovnává rozdílný vztah s dvěma dcerami je zařazena do obou skupin. **Otevřenost a citovou blízkost** matky vnímají především v **povídání** (6) s dcerou, které není zatíženo tajnostmi, díky čemuž matky získávají přehled o dceřině životě: „*No tak si popovídáme. O všem takhle, třeba jako když se chceme nějak podělit o zkušenosti. Nebo si říct, co tak se děje. Já si myslím, že si říkáme takhle plno věcí, že nemáme tajnosti před sebou.*“ V povídání jedna z matek zmiňuje také pozitivní účinky **smíchu**. Některé matky (2) jsou dceřinou otevřeností až překvapeny, první vychází ze

srovnání vztahu se svou matkou: „*No, otevřenost, určitě. Kolikrát se až divím, že nějaký takový věc, že já jsem si své mamince tenkrát to tak belo, že jsem ji nemohla vykládat, to třeba v manželství a to ono teď se mnó jako otevřeně mluví. Protože tenkrát ta doba byla jiná no.*“ Druhá je překvapená, že i přes vzdálenost, která je mezi nimi, blízkost a otevřenost udržují častým **telefonováním**. Matky (2) si dávají blízkost najevo **fyzickým kontaktem**, ať už objetím a políbením při pozdravu, pohlazením, nebo pouhou fyzickou přítomností a zájmem v obtížné životní situaci: „*Třeba když ležím v nemocnici, tak že tam přijde za mnou a dokáže mě pohladit, nebo takovej ten nějakej lidskej kontakt. To se těžko dá takhle říct, no. Nebo když sem se probudila z narkózy, tak první co, tak ona tam vlastně byla a: ‚Mami, už to bude dobrý.‘ A to jsou takový tři čtyři slova, co vám tak nějak dodaj chuť do života no. To já nevím, jinak. To jsem nikdy o tom nepřemýšlela. Fakt je, že ona každě den přijde a teď, když manžel umřel, tak dvojnásob. To fakt jako. A když on byl, tak to chodila úplně každě den se ptát, co tatínkovi je nebo co.*“ Objevuje se i poukázání (2) na **rozdílnou míru otevřenosti a blízkosti u více dcer jedné matky**. Několik matek (3) otevřenost a blízkost přisuzují **povahové podobnosti**. Jedna z účastnic výzkumu vzpomíná, že dcera dříve bývala uzavřená, po smrti otce, kdy došlo k zintenzivnění vztahu s matkou, se otevřela, opět tuto otevřenost vnímá v komunikaci. Jiná z participantek zmiňuje opačnou situaci, kdy dcera před svou svatbou bývala otevřená, po svatbě se matce svěřovat přestala. Jiná matka **zmiňuje tradici ve výchově k blízkosti mezi členy rodiny**: „*Já si myslím, že my jsme si citově hodně blízcí, i s holkama, i s ní. A je fakt, že ona i ty děvčata vede k tomu, aby jako ctily rodinu.*“

Většina žen (12) je s mírou otevřenosti a citové blízkosti **spokojena**, jedna, přesto, že ve vztahu vnímá otevřenost a blízkost, by si přála **větší otevřenost** a další matky (2) touží po **větší otevřenosti** ve vztahu, kde zažívají **citový odstup a uzavřenost** dcery. Matky, které si přejí větší otevřenost ve vztahu s dcerou, jsou nespokojeny s její **málomluvností, introvertností** a zároveň již **rezignovaly** na pokusy o prolomení této uzavřenosti: „*No, že když má třeba nějaké problémy, ona s tím hned nepříjde. Já musím počkat, až to z ní vypadne. A ta uzavřenost mi vadí. Já jsem spíše otevřená a hned se ptám, nebo já se jí nevyptávám, mě to přijde nepříjemné, abych jí vyslychala, mě to přijde jako výslech. Takže, tak to jako ta uzavřenost mi vadí taky no.*“ Jedna z matek věří, že dcera chce jejich blízkost také obnovit a **vinu za odcizení přikládá manželovi dcery**: „*Ona o to taky asi stojí, já si myslím, že jí to taky mrzí, že jsme si tak nějak trošku přestaly rozumět, ale já si myslím, že je to ovlivněno i ze strany jejího manžela, protože tam byly v rodině jiné vztahy a já si myslím, že on ze zvyklej jinak, i když já proti němu nic nemám. Jakože my jsme jako rodina žili tak nějak víc pospolu*

no a prostě ona teď je na něm jednak finančně i jinak citově závislá a tím pádem už mě nepotřebuje.

Empatie (vychází z otázky č. 16 a 17)

Participantky byly dotazovány, jestli si myslí, že rozumí tomu, jak se jejich dcera cítí a jestli dcera podle jejich názoru rozumí tomu, jak se cítí ony. Většina matek (11) odpověděla v obou otázkách kladně, jedná se tedy o **vzájemné porozumění, empatii**. Části žen (4)³ odpověděla na jednu nebo obě tyto otázky negativně, tedy **bez vzájemné empatie**.

Několika matek (5), vnímajících ve vztahu **empatii**, tvrdí, že stačí jen **pohled nebo uslyšet hlas v telefonu** a ví, jak se cítí – funguje to vzájemně: „*Někdy stačí, když se na sebe podíváme a víme, co která si jako myslí nebo podobě.*“ Jiná matka uvádí: „*Kolikrát mi telefonuje, a já si říkám podle hlasu, co jí je?*“ Tento fenomén poukazuje na silnou propojenost a sounáležitost v těchto párech. Matky (3) si schopnost vzájemného vcítění spojují s **problémovým obdobím**: „*No meslim, že jo, protože kdež ju něco trápí, tak to trápí a mě.*“ U participantek se také vyskytuje názor, že by matka, pokud je normální, měla mít **pochopení pro svou dceru**, jiné ženy (4) si vzájemně **o svých pocitech povídají**, schopnost porozumění si dávají matky najevo **vyslechnutím**, snahou **vzájemně se obveselit**, ale i **postěžovat** nebo zaujmout **ochranitelský postoj**: „*Třeba si na něco postěžuju a ona řekne: ‚Počkej, až tu ženskou potkám, tak si to s ní vyřídím za tebe. Jestli ti to pomůže.‘ Takže si myslím, že se dokáže vcítit. Takže ona mě rozumí.*“

Ženy, které **nezaznamenaly empatii** v jejich vztahu s dcerou, se v odpovědích více lišily. Několik z nich (2) vyjádřilo **přání nebo snahu dceři porozumět, nebyly si však jisty**, zda se jim daří. Jedna z matek poukazuje na **vzájemné neporozumění**: „*Myslí si, že je vina ve mně, že prostě jí nerozumím, že jsem se změnila (pousmání), věkem pravděpodobně.*“ Další matka poukázala na **vliv situace** na vzájemné porozumění, vyzdvihla rozdílné životní okolnosti, které způsobují neschopnost a neochotu se vžívat: „*No v určitých situacích si myslím (důraz), že vím, jak se cítí a v některých situacích to nemůžu posoudit, protože já jsem třeba neprošla, neprošla téma, téma životními etapami, kterými prošla ona. No takže já to posoudit nemůžu, stejně jako ona nemůže posoudit, některý moje životní zkušenosti, jó, třeba nemůžu úplně s přehledem říct, jak jí bylo, když zůstala s dvěma dětma sama. Ona třeba zase nemůže pochopit, jak bylo mě, když mě umřeli rodiče. To jsou spíš generační problémy a spíš*

³ Matka porovnávající vztah s oběma dcerami je opět zařazena v obou skupinách

jde vo to, že člověk ani není schopnej ani ochotnej se do tohohle tady toho vžívat. Protože to se pochopit nedá.“ Pouze jedna matka s jistotou na obě otázky odpověděla negativně. Neporozumění dceři připisuje její **uzavřenosti**: *Ne, nemyslím si to. Protože jak říkám, je uzavřená, já si myslím něco, ale to bych nemohla říct, že si to plně nějak tak, tuším nebo domnívám se, ale nevím.“* Svě dceři tato matka připisuje nezájem o její prožívání, navzdory starostlivosti o zdraví a potřeby matky, matka je s tímto faktem smířená a přijímá ho.

Vyjadřování přání a potřeb (vychází z otázky č. 20)

Úkolem bylo zjistit, zda se matky dcerám svěřují se svými potřebami přímo nebo v náznacích. Při pokládání této otázky jsem se u mnoha žen setkala s neporozuměním definice potřeby. V takových případech jsem matkám vysvětlila, co máme na mysli. Většina účastnic výzkumu (9) uvedla, že o svých přáních a potřebách s dcerou **mluví přímo**, jedna uvedla, že v **náznacích**, jedna, že záleží na **druhu potřeby nebo přání** a zbývající matky (3) **o svých přáních a potřebách se svými dcerami nemluví**.

U několika žen (3), které o svých přáních a potřebách mluví **přímo**, se objevuje **neochota dceru o něco žádat, přesto, když žádají, žádají přímo**: *„Když něco potřebuji, tak jí to řeknu přímo, ale já toho potřebuji málo. A snažím se vždycky v životě, jak se říká, největší pomoc je tvoje pravá ruka, přímá. Takže snaží se všechno udělat sama, pokud můžu, a když nemůžu, tak jí požádám, ale to žádám přímo. Žádné náznaky.“* Projevuje se zde tendence matek spoléhat na sebe a snaha udržet si samostatnost a soběstačnost. U jiné matky neprojevuje odevzdanost matky, se kterou se objevuje **neochota dceru obtěžovat**, nebo dokonce strach, že by ji zatěžovala: *„Tak řeknu, ale vždyť já ani nic nechci. Spíš mám jenom přání, abych byla zdravá. Ale jinak nic nechci. A když už něco chci, tak jí to řeknu přímo, protože jak by to jinak poznala?“*. Jedna z matek popisuje, že se **poučila** ze zkušeností s manželem a svá přání a potřeby se naučila říkat přímo.

Z matek, které **o svých přáních a potřebách s dcerami nemluví**, uvádím citaci ženy, která se **spoléhá sama na sebe a manžela**, se kterým žije: *„Já jsem člověk velice praktickéj a velice racionálně uvažující, a kterej si řeší problémy tak, jak přijdou. Svoje přání si defakto plním sama, protože za prvé mám tu možnost, za druhé jsme dva, takže to řešíme spolu většinou a dítě do toho nepletem.“*

Většina matek se shodla ve vyjadřování svých přání a potřeb přímo.

Respekt k samostatnosti dcery (vychází z otázky č. 22)

Většina matek (9) uvádí, že **respektuje dceru jako samostatnou a originální bytost**. Skupina matek (4) si **nebyla jistá, zda dceru dostatečně respektuje**: „*No to já doufám a to by mě bylo velice líto, kdyby tomu tak nebylo! I když ono někdy ten jazyk do něčeho zasáhne. Ale doufám, že jo.*“ Zbývající (2) ženy přiznávaly, že dceru **nerespektují dostatečně**: „*No, myslím si, že jo. I když ne úplně na sto procent. To určitě ne, protože pořád v nich vidím takový ty děti.*“ **Dcery těchto matek reagovaly nespokojeně** se snahou udržet si svou samostatnost: „*Je na to hodně choulostivá. Když bych jí třeba řekla, že takhle a takhle by to měla dělat, tak to se jí nelíbí. Někdy už mi taky řekla, že bych ji neměla takhle poučovat, že ona už je dospělá, takže by měla vědět, jak to udělat.*“

Matky **respektující dceru** vyzdvihovaly její **samostatnost**, část žen (4) spojovala respekt k samostatnosti dcery s **respektem k její domácnosti**: „*Ona má už svou domácnost, tak si to tam dělá, jak ona chce. Já jí do toho určitě nijak nemluví (důrazně)*“ Některé ženy (2) si cení, když si dcera sama přijde pro radu, ale jinak do jejího života nezasahují: „*To ona je samostatná. Ale zas se přijde zeptat, poradit. A i když tu radu nepotřebuje, člověk je rád, že si aspoň má s kým popovídat a postěžovat si. Já se jí do jejích věci nepletu, dělá si všechno sama, pracuje, stará se o děti a zvládá to. A originální je taky, to na je svá. Je mě v tom podobná, já si taky ráda dělám věci podle sebe, jak já chci.*“ U jedné z matek se objevoval až **odstup** od života dcery: „*Já jí do ničeho nemluví, prostě když udělá něco špatně, tak si nabije a zase si to musí vyřešit sama.*“

Většina matek tedy dceřin samostatný život respektuje, nebo se o to alespoň pokouší a nesnaží se do něj zasahovat.

Matka a úspěchy dcery (vychází z otázky č. 30)

Všechny matky (14) reagovaly na úspěchy dcery **kladnými emocemi**. Nejčastěji se objevovala **radost** (5), ale také **hrdost** (5), jedna matka zdůraznila, že je **pyšná** na dceřiny úspěchy. Matky **obdivovaly** vzdělání dcery (5), za úspěchy také považovaly dílčí pracovní úspěchy, vedení domácnosti, výchovu dětí, ale i osobitý životní styl dcery, osamostatnění se nebo zvládání situace po rozvodu dcery. Některé matky stály dceři **oporou při neúspěchu**: „*Taky někde je nějaké ten neúspěch a to potom trpím s ním.*“ Matky (6) svým **dcerám úspěch přály**, při jeho dosahování jim držely palce: „*No, tak vždycky jí strašně přeji, aby se jí to povedlo, aby něco dokázala, a když to dokáže, no tak, tak se radujem, řeknem si to, třeba idem*

to oslavit.“ Matky projevují své prožívání dceřina úspěchu **oslavou, pochvalou** (3), některé kupují dárek. Upozorňují, že záleží na situaci a druhu úspěchu.

Několik matek (2) vypovídala o **vlažné reakci** na dceřiny úspěchy, ke kterým se staví spíše skepticky: „*No zas tak velkých úspěchu myslím, že nemá (smích). Ale tak jako celkem jí fandím.*“

Frekvence osobního kontaktu (vychází z otázky č. 31)

Ženy byly dotazovány na frekvenci osobního kontaktu, a zda jim a dcerám tato frekvence vyhovuje. Přestože se tato otázka týkala výhradně **osobního kontaktu**, matky zmiňovaly i kontakt přes **telefon**. Skupina matek (5) uváděla **každodenní osobní kontakt**, několik (3) z nich bydlí s matkou ve **společné domácnosti**, další dvojice bydlí **v sousedství**, poslední matka z této kategorie je **vdova, její dcera nemá rodinu**, u této dvojice se objevuje až závislý vztah. Všechny vztahy v této kategorii bych charakterizovala jako **velice blízké**. Jak již bylo výše řečeno, matky bydlící s dcerou oceňují, že jsou stále v dosahu. Matky jsou s takovým uspořádáním **spokojené, frekvence kontaktu jim vyhovuje**. Matka, bydlící v sousedství dcery ohledně dostatečnosti osobního kontaktu uvádí: „*Tak není, to kdyby mohla, tak aby tady se mnou byla pořád (smích). To bysme si potom lezly na nervy, tak to ne. Ano, je to pro mě dostačující. To je takový, že o sobě víme, že ona ví. Třeba, když jede do práce, tak já jí zamávám z vokna (smích). Je to takový příjemný a já myslím, že to je dostačující.*“ Kontakt byl dostačující i pro poslední matku z této kategorie, která vypovídala, že návštěvu své dceři i někdy **odmítne**, poukazovala tak na vlastní zájmy a potřebu být i sama. K obnovení intenzity vztahu a zvýšení návštěv došlo u jedné dvojice **po smrti manžela/otce**: „*Co manžel umřel, tak kolik to je, sedm let, tak to se zintenzivnil, to je prostě, nevím, jak bych to řekla, že jsme na sobě až trochu závislé. Dřív že jsme se nějak tak moc nenavštěvovaly, jak teďka se navštěvujem.*“

Jiná část matek (3) uváděly frekvenci osobního kontaktu **1-2 krát týdně**. V této kategorii se vyskytují převážně **samostatné matky se svými zájmy**. Frekvence kontaktu jim i jejich dcerám, podle mínění matek, **vyhovovala**: „*Mně to tak stačí. Já mám svoje seriály (smích).*“

Přibližně třetina (5) žen se svou dcerou stýkala v rozmezí **1 krát za týden až 1 krát za 14 dní**, podle okolností. Všechny tyto matky předpokládaly, že **dcerám tato frekvence vyhovuje**. Jinak to bylo u matek samotných. Část (2) byla s touto četností kontaktu spokojená: „*Mě to tak stačí, že mám svůj klid a zas vím, že je brzo uvidím. Jí to asi taky tak stačí. Ale zas*

když mají odjet, třeba po víkendu, tak je mě to líto“. Další matky (2) uváděly, že zatím spokojené jsou, ale **v budoucnu očekávají návštěvy častější**: „*Myslím si, že to bohatě stačí. Možná že teda až jednou (důraz), že nás bude muset navštěvovat častěj, ale zatím to bohatě stačí.*“ Jedné matce **frekvence kontaktu nevyhovovala, ale přizpůsobila** se: „*Má svoji rodinu a nemůžu jí do toho za tak jako příliš vystupovat a ani nechci a možná si to ani nepřeje, protože jí ta její rodina vyhovuje.*“ Tato matka rovněž poukazuje na nevyváženost kontaktu mezi ní a jejími dvěma dcerami. Zatímco s mladší dcerou, která žije v zahraničí, je v denním kontaktu přes skype, se starší, která bydlí v sousedství, se navštěvují zřídka a jejich návštěvy jsou krátké.

Přestože většina matek z výše uvedených kategorií tvrdily, že jsou s frekvencí osobního kontaktu spokojené, některé z nich (5) své dcery omlouvaly za vytíženost a svou **nespokojenost racionalizovaly**: „*Ona vždycky zavolá, jestli něco nepotřebuji. Ale protože já nepotřebuji a chodit nemůže tu, protože má dceru, taky na výšce, má práce dvě dokonce, takže má toho dost a domácnost svoji, tak nemůžu po ní žádat, abychom se pořád stýkaly. A když někdy se zastaví, jak jde z práce, přinese zákusek a sednem si, vypijem kávu a zase běží, protože času není. Mají psíka, musí ho vyvenčit. Já mám svojich zájmů, takže je to docela vyhovující.*“

Participantky (2), které od svých dcer **dělí vzdálenost**, ať už v rámci republiky nebo i za jejími hranicemi, se se svými dcerami stýkají, jak nejčastěji to jde. U obou matek se objevoval **smutek ze vzdálenosti a přály si ji zkrátit**. U jedné z matek se objevovala **idealizace** dcery, převážně v kontrastu s druhou dcerou, která bydlí blízko. Blízkost jejich vztahu udržují díky **telefonu a skypu**. Frekvenci osobního kontaktu jedna z žen odhaduje na **1 až 2 krát za 2 měsíce, druhá na 2 až 3 krát ročně**. Ženy ani jejich dcery, jak předpokládaly, **s frekvencí osobního kontaktu nejsou spokojené**: „*Toš není to dostačující, byla bych raději, kdyby byla blíž a mohly jsme se častěji potkávat, ale já už jsem si na to zvykla. Já tady mám tolik přátel a kamarádů, já se necítím sama. Ale jsem ráda, když tam jedu, nebo ona přijede, samozřejmě. Někdy si říkám, byla bych raději, kdyby bydlela kousek ode mě a přiběhla mi třeba očistit okna (smích)*“

Důležitou roli ve vztahu matky a dcery (9) vedle osobního kontaktu hraje také **kontakt přes telefon**, případně přes skype: „*Kdyby dva dny nezavolala, tak už bych byla nešťastná já, vona taky.*“ Telefon slouží, jak k **udržování blízkosti, popovídání** (8), často si telefonují i matky, které se se svými dcerami vídají každý den, tak k **vyjádření starostlivosti** (3) o matku a optání se, zda něco nepotřebuje. Časté telefony podle některých matek (2)

ukazují na kvalitu vztahu: „*Já se s ní slyším skoro denně a to někdy spolu i hodinu mluvíme, takže to určitě o něčem svědčí*“

Nehledě na frekvenci osobního kontaktu s dcerou, je většina matek s množstvím kontaktu spokojena.

Změny po svatbě (vychází z otázky č. 33)

S přechodem dcery do manželství má zkušenost 13 párů matek a dcer, 2 dcery nejsou vdané, matka jedné z nich opět porovnává vztah se svými dvěma dcerami, jedna dcera vdaná je. Matky byly dotazovány, jestli zaznamenaly nějakou změnu ve vztahu s dcerou od doby, kdy se vdala. Téměř polovina účastnic výzkumu (6) **změnu po svatbě dcery nezaznamenala**. Polovina z nich (3) tvrdila, že **nezaznamenaly žádnou změnu**. Zajímavé je, že všechny tyto matky v současné době bydlely s dcerou, jedna z nich uvádí: „*To mě ani nenapadlo. Možná je to aj tým že bydlela doma, že to tým že sme se jako neodcezele.*“ Druhá polovina (3) uvedla, že **změnu ve vztahu sice nezaznamenaly, ale že se změnila dcera**, například tím, že je samostatnější. Žádná z těchto matek nepovažovala dceřinu změnu za zatěžující: „*No tak jistěže, trošičku, to se každej změní, že, to se nikdy nedá říct, že by to bylo stejný, ale vůči mě né.*“

Jiné matky (2) **zaznamenaly zlepšení vztahu**, dcery si k nim začaly chodit pro radu, začaly se od nich učit, jak správně vést domácnost, viděl v matce vzor a chtěly ji vést stejně jako matka – matky zmiňovaly především vaření: „*Chtěla víc se ode mě naučit. Dřív jsem spíš já chtěla, aby se učila vařit, co se muselo, když se holka chtěla vdávat. A pak i ona sama chodila pro radu. Tak to byla změna.*“

U další skupiny matek (5) došlo k **odcizení**, u většiny (4) z nich **ze strany dcery**, u jedné **ze strany matky**. Jak jsem již zmínila výše, u části dvojice byla svatba dcery spojena s odstěhováním dcery. Odcizení, ke kterému došlo ze strany dcery, matky vnímaly především jako přesunutí citové vazby z matky na manžela, popisovaly to přímo jako odcizení nebo ztrátu blízkosti: „*No tak pochopitelně víc se vázala na manžela, že tým citovým jako, protože my jsme byli na té druhé koleji.*“ Polovina (2) těchto matek vnímala odcizení jako **přírozenou změnu**, které je třeba se přizpůsobit, druhá polovina (2) ji vnímala jako **zatěžující**. Jedna matka vnímala s dceřiným prvním manželstvím ztrátu blízkosti a odcizení, při druhém manželství naopak přiblížení se a obnovu blízkosti vztahu. Další matka vnímá odcizení dcery jako postupný proces, začínající svatbou a končící narozením druhého dítěte: „*Pokud byla svobodná, mívala jsem s ní bližší vztah, ale teď, jakmile už je vdaná a má ty děti, takže jako*

ten vztah ochladl.“ U této matky se zároveň objevuje obava z odcizení po svatbě u druhé dcery, která je zatím svobodná. Matka, která po svatbě dcery si od ní držela odstup, se snažila **respektovat nově stanovené hranice a předat pomyslnou zodpovědnost za dceru jejímu manželovi**: „Rodiče, když dceru vdali, tak tím pádem ju předali jejímu manželovi a tím pádem se on (důraz) měl o ni postarat. Ona když se vdala, tak já jsem jí řekla: ‚Nechod’ si ke mně stěžovat, protože já to řešit nebudu. Nebudu mezi vás vstupovat, jsou to vaše problémy, vyřešte si je.‘“

. U matek zažívající odcizení jako zatěžující událost (2) se objevila **nespokojenost s manželem dcery a jeho rodinou**: „Když se vdala za toho prvního manžela, to je prostě rodina, která mě absolutně nesedí. Syn nikdy nepřetrhl pupeční šňůru s maminkou. A oni prostě, já jsem cítila, že na ňu mají vliv a ne dobrej. Takže jednu dobu bylo takový opravdu odcizení, než ona přišla na to, že to není to pravý ořechový.“ Téměř polovina žen (6) měla naopak velice **kladný vztah k manželovi (partnerovi) dcery**. Shodovaly se s dcerou například ve **výběru partnera**: „Jako s manželem, ten je božskej, jako zeť. Ten se mně povedl. Fakt.“ Nebo oceňovaly jeho **pomoc**: „Ted’ mě zeťák tady maluje. Aj třeba se zahradou nebo se sněhem, když tady byly ty kalamity. Nebo to, tak zeťák z noční a odhazoval mě tady sníh.“

Změny po narození dětí (vychází z otázky č. 34 a 35)

S narozením dětí dcerám má zkušenost většina matek (13). U většiny došlo k této změně už dávno, některé matky (2) jsou již prababičkami a jejich dcery babičkami. Pouze dvě matky mají narození dítěte dceři v živé paměti, jejich vnuk a vnučka jsou v předškolním věku, ostatní vnuci a vnučky jsou v období mladší nebo střední dospělosti.

Menší část žen (5) **změnu po narození dětí dcery nezaznamenala**: „Ne, já meslím, že ne. Nebo to třeba ani nepozoruji.“. Větší část (8) **změnu vnímá**. Většina těchto matek (6) označuje změnu po narození dětí jako **pozitivní**. Matky vidí změnu v dceři, podle nich se stala rozumnější, zodpovědnější a spolehlivější, matku více chápe, touto změnou došlo mezi nimi ke sblížení. Narození dětí umožnilo některým matkám větší angažovanost v životě dcery, díky pomáhání s péčí o dceřino dítě získaly pocit užitečnosti. Matky (2) tuto změnu vnímaly jako **přirozenou a žádoucí**: „První jsou děti, pak je manžel a pak jsem teprve já, nejde to jinak. Aby nejdřív byla matka a potom děti? No tak to by bylo hodně blbý.“ S dceřinou náklonností jsou spokojeny: „Vzhledem k tomu, že už má svoji rodinu, takže musí tu lásku rozdělovat mezi mě a své děti (smích). Ale že by mě vyloženě stavěla na vedlejší kolej, to ne.“ Některé ženy (2) tuto změnu vnímaly **negativně** a to především ve smyslu **odcizení**. V jednom případě dcera

stanovila hranice, které matce neumožnila překračovat: „*Jak říkám: ‚Nešahat!‘ Taková křídélka pořád, jo? A to, to se musí respektovat.*“ Zároveň matka považuje za správné dceřinu soustředěnost na rodinu. Další matka toto odcizení vnímá negativně, došlo až k omezení kontaktu mezi nimi. Matka dceři zazlívá upnutí se na rodinu. „*Změnilo se to postupně. Ne úplně ze dne na den. Ale zejména, jak se narodil ten druhý vnuk. Tak pochopitelně na mě neměla už tolik času.*“

Matky byly dále dotazovány, zda pomáhají (ve většině případech pomáhaly) s hlídáním a zda se podílejí (ve většině případech podílely) na výchově dětí dcery. Několik matek (3) děti **nehlíдалo, nebo hlídalo minimálně, ani se na jejich výchově nepodílelo**. Část těchto matek z důvodu **odlišného bydliště dcery nebo pracovní vytíženosti**: „*Málo, málo. Protože jsem byla zaměstnaná a oni tady nebydleli, takže vlastně úplně minimum toho. Vůbec se nedá říct, že bych se nějak zapojila.*“ Další matka zmiňuje, že dcera s rodinou bydlela u matky otce: „*To jsem jí nepomáhala, protože bydleli u druhé babičky, takže tam ten vliv na ty děti a hlídání, to vlastně obhospodařovala druhá babička. No a navíc vždycky je jedna babička hodná a druhá babička je ta druhá, já jsem byla ta druhá, protože u mě musely děcka poslouchat, když neposlouchaly, dostaly pár facek. Pokud u mě nebyly, tak mě bylo úplně jedno, co dělají. Asi tak.*“ Další matka se u dětí neangažovala z důvodu, že je **dcera v domácnosti a má na děti dostatek času**.

Většina matek dceři **pomáhala hlídáním dětí**, uváděly, že se **však na výchově nepodílely** (7): „*Pouze hlídání, výchovu nechávám jim, ale to hlídání, to je potřeba, holt není, kdo by malou vyzvedával ze školky.*“ Ostatní matky (3) poznamenaly, že se **podílely i na výchově** dětí. „*Já jsem je v podstatě vychovala (smích). Ně, vychovala, jistě, vychovala si je ona, nebo oni jako manželé, ale jistě hlídala jsem je, když ona chodila do zaměstnání.*“

Postoje matek (2) k dcerám, které nemají vlastní rodinu, partnera ani děti, se liší. U jedné dominuje **lítost**: „*Kdyby bývala měla dítě, tak by to bylo lepší, protože by nebyla teď tak sama.*“ U druhé spíše **ambivalence**, dceři rodinu přeje, ale zároveň se obává odcizení, ztráty blízkosti dcery: „*Zatím jsme víc pospolu. Ale určitě si založí později svoji rodinu. Doufám teda, takže pak taky se trošku jako víc možná odtáhne.*“

Pomoc matce ze strany dcery (vychází z otázky č. 36)

Část participantek (5) klade důraz na svou soběstačnost, kterou zdůrazňuje tím, že **pomoc od dcery nepotřebuje a odmítá ji**. Přesto uvádějí, že dcery se zajímají a že by v případě nutnosti pomohly: „*Když jsem měla loni zlomenou nohu, to fakt se starala, tatínek*

vařit neumí, to nám denně vozila vobědy, takže v každém případě vím (důraz), že pokud to bude potřeba, tak že se postará.“ Ženy (2) **žijící se svým manželem** poukazují na to, že si dva vystačí, protože jsou v důchodu a mají dostatek času a pomoci dcery se brání.

Jiné matky (4), přestože se také spoléhaly samy na sebe, **v případě potřeby pomoc dcery využívaly**. „Pomáhá mi se vším, co jí řeknu. Ale pokud nemusím, tak nechci. Proč bych měla chtít, aby mě šla uklízet, když si to můžu udělat sama. To mě by spíš ponižovalo, nebo bych se cítila jako velice špatně vůči ní.“ I tyto matky kladly důraz na vlastní samostatnost a snažily se dceru o pomoc žádat co nejméně.

Další ženy (5) **pomoc dcery využívají**. Několika matkám (3) dcery pomáhají **pravidelně** v domácnosti, například umývají okna, perou, žehlí, utírou prach. Matky sem řadí i starání se o ně po příchodu z nemocnice, nebo i vyslechnutí a rady, pokud matka něčemu nerozumí – například s technikou, počítačem, rádiem. Dcery pomáhají i s nakupováním, a to nejen potravin, ale také asistují při nákupu oblečení: „No třeba včera jsme byly v obchodě boty si koupit a já jsem se nemohla zohnout a ona okamžitě klekla a hned mi ty boty obouvala nebo zavazovala, víte ani ji nemusím říkat,“ Jiné dcery se snaží matce ulevit, pomáhají jí matku odvozem na nákup, nebo kam matka potřebuje, v tomto případě zmiňovala hřbitov. Péči dcer si matky váží a užívají si ji. Některé matky, které bydlí se svými dcerami (2) mají **rozpracovaný rozvrh domácích prací, které každá z nich zastane**. Matky vaří, dcery uklízí. Velkou roli zde hraje domluva.

Jedna matka dokonce uvedla **obavu z budoucnosti**, zda by ji dcera pomoc poskytla, zdůvodňuje to jedna jejím vytížením v rodině, ochladnutím vztahu mezi nimi, ale také onemocněním dcery artritidou: „Zatím jsem zdravá, tak nepotřebuju od ní nebo tak, ale mám obavu třeba do budoucna, kdybych potřebovala, tak jestli bych se vůbec nějaké pomoci dočkala.“

Matky vztah vnímají jako pozitivní, stabilní bez výkyvů. Většina matek nebydlí s dcerami, pokud vnímají změnu po odstěhování dcery, pociťují ji jako zhoršení vztahu. Společné bydlení přispívá blízkosti. Souhlas dcery s rozhodnutími většina matek nevyžaduje. Matky vnímají ve vztahu citovou blízkost a otevřenost a jsou s její intenzitou spokojeny. Pociťují také vzájemnou empatii v tomto vztahu. Matky nerady dceru o něco žádají, když tak učiní, žádají přímo. Respekt k samostatnosti dcery je spojován s respektem k její domácnosti. Na úspěchy dcery matky nejčastěji reagují radostí a hrdostí. Nehledě na frekvenci osobního

kontaktu s dcerou, je většina matek s jeho množstvím spokojena. Po svatbě matky často zaznamenaly odcizení dcery, narození dítěte naopak vnímaly jako oživení vztahu. S hlídáním dětí dcery matky pomáhaly, ve většině případů se nepodílely na výchově. Dcery mají úctu ke stáří matek a snaží se jim pomáhat, matky si snaží udržet samostatnost a pomoc často odmítají nebo ji využívají jen v případě potřeby.

6.4.2. Co vzájemný vztah z pohledu matek zlepšuje, posiluje a podporuje?

Tato výzkumná otázka se zaměřuje na kladné prvky, které matka ve vztahu vnímá.

Lepší období vztahu (vychází z otázky č. 3)

„*Ono každá doba má svoje plus i minus.*“ Na otázku, zda bylo období, kdy byl vztah lepší, většina matek (8) odpověděla záporně a poukazovala na vyrovnanost **vztahu v jeho průběhu**. Matky popisovaly vztah jako **bezproblémový, bez velkých hádek a nedorozumění**, vyzdvihovaly vzájemné porozumění a popíraly nějaké výkyvy. Dceru popisovaly jako ohleduplnou. „*Ne, lepší ne. Já si myslím, že náš vztah dycky byl takovej kamarádskej, řekly jsme si všechno, co jsme jako chtěly říct.*“

Některé matky (2) vzpomínají na dceřino **rané dětství**. Popisují zvýšenou **citovou intenzitu** a rozdílnost vztahu k malému dítěti. Jedna z matek uvádí: „*Když byla v kočárku nebo tak, když jsem ji mohla muckat a prostě nějaký to, ale já stejně myslím, že je to můj miláček.*“ Tato žena posléze období rozšiřuje na dobu, kdy dcera **bydlela doma**, tedy po dokončení vysoké školy. Kvůli manželovu povolání se často stěhovali a s dcerou měly k sobě blízko. Jiná matka ráda vzpomíná na období, kdy měla **dcera malé děti**, jejich hlídání a návštěvy dcery s celou rodinou i s manželem, kteří často u matky přespávali. Další matka poukazuje na zintenzivnění vztahu od **smrti manžela**, netvrdí však, že jde vysloveně o nejlepší období jejich vztahu. Za období větší blízkosti a celkově lepšího vztahu jiná matka považuje období, kdy byla **dcera svobodná, nebo pokud měla jen jedno dítě**. Poslední matka vyzdvihuje současnost a to převážně proto, že se **dceři podařily vyřešit problémy v osobním životě**, matka uvádí: „*Jak se rozvedla a teď jak si našla novýho přítele, teď už manžela, tak je prostě úplně pohodová. Prostě všechno se teď nějak spravilo a je to fajn.*“

Oblast porozumění a sblížení (vychází z otázky č. 7 a 15)

Na otázku v čem si matky s dcerami rozumí, zazněla nejčastěji (8) odpověď **ve všem**. V některých případech bylo nutné doptání se na bližší specifikaci, v jiných pokračovaly v popisu bez vyzvání. Několik žen (3) **oblast porozumění nenašlo**, ať už z důvodu **nemožnost si vybavit něco konkrétního** nebo z důvodu **odstupu** ve vztahu: „*Tak my už se jedna druhé teďka moc nesvěřujem. A neptáme se. Ve vaření jsme si rozuměly, ale ona už něco změnila, to se musí respektovat.*“

Ostatní matky (11) si s dcerami rozumí v mnoha rozdílných oblastech. Nejčastěji zmiňovaly (7), že porozumění vychází ze **vzájemné podobnosti**, ať už **povahové** (5): „*Dcera je hodně po mě, tak v tom, to člověka těší.*“ Jiná matka uvádí: „*Jsme si blízky. Já si myslím, že to je hlavně tím, že jsme si hodně podobný, prostě ona je jak já.*“ nebo **názorové** (2). Tato podobnost se projevovala ve vedení domácnosti, **společném vkusu** na filmy, divadlo, knížky (3), ale i přednášky. Jiná matka si rozumí s dcerou díky společnému **smyslu pro humor**, společenskosti, veselosti. Zmiňují **podobné zájmy** jako je zahrada (6), bylinky, alternativní medicína, zpívání, cestování, příroda a nechuť k umělým květinám. Rozumí si ale také ve **vaření** nebo v **rozdělení domácích prací** ve společné domácnosti a vzájemné pomoci. Porozumění vychází i ze vzájemné **tolerance a schopnosti dělat kompromisy**, matka popisuje sebe a svou dceru jako klidné povahy.

Porozumění může pramenit i z **povahové podobnosti dcery a otce**, manžela matky: „*Ona je, je to zvláštní, ona má přesně povahu jak měl můj muž. A to, co mě chybí teď, byl bohém, ona je taky taková. Vždycky říkám, že je praštěná po tatínkovi. A tak mě to tak jako vždycky osvěží.*“ Objevuje se zde také „**přenos myšlenek**“ matka to popisuje následovně: „*To my si rozumíme dobře. Kolikrát na ni myslím, že uvařím něco dobrého a myslím si, jej kdyby teďka zavolala! A v tom zazvoní telefon, a nebo v tom přijde, že my si kolikrát jako bysme si ty myšlenky přenášely.*“

Důležitým faktorem porozumění a sdílení je u poloviny matek (7) **otevřené povídání** o vzájemných životech, činnostech běžného dne, osobním životě, vnoučatech, některé i o pravnoučatech. Matky poukazují na to, že s dcerami **nemají tajnosti**. Porozumění nacházejí i v **radách**, které dcerám na vyžádání (3), jak zdůrazňují, poskytují. Některé matky sblížuje s dcerami (2) **postěžování** si jedna druhé. Řadí sem také vzájemné **chování** (5) a **úctu**. Několik matek (3) vzpomíná i na společnou dovolenou.

Několik páru (3) si vytvořilo **rituály** spojené s pitím kávy při návštěvách. Ve společné domácnosti dcera podle rituálu každé ráno matce vaří kafe a chystá snídani. Matky a dcery

sblíží i **návštěvy** bez rituálů (3). Objevuje se zde také snaha dcer **dělat matce radost a plnit jí drobná přání** (2), například společné **výlety**.

Pocitu sblížení a sounáležitosti také nahrává **orientace na rodinu** (6). Vyskytuje se zde pocit **sounáležitosti s rodinou** a **výchova k pospolitosti**, ke které byla dcera vedena (5). A kterou potom převzala při výchově svých dětí, matka má **radost z dobrého vychování dospělých vnuků**, sblíží je s dcerou také **láska k pravnoučatům** (2), dceřiným vnukům. Jinou matku s dcerou sblíží láska k matčiným vnučkám, neteřím dcery. Uvádějí také **rodinná setkání** například na Vánoce.

Ke sblížení mezi matkou a dcerou došlo i během **rozvodu** dcery (3), kdy matka situaci prožívala spolu s dcerou: „*Jak to začlo haplovat, tak ona začala zas inklinovat k nám víc.*“ V tomto případě matka s dcerou obnovily blízkost ve vztahu. Ale hlavně po rozvodu, kdy se situace uklidnila. Matky dcerám v tomto období poskytovaly **podporu**, nejen emocionální, ale také jim poskytly zázemí (2): „*Když se rozvedla, tak tady u mě dokonce bydlela rok. Než jsme daly dohromady její bydlení.*“

Ke sblížení došlo i po **ovdovění matky** (4). Toto sblížení se projevuje například **častějšími návštěvami** dcery (2) a **zesílením matčiny závislosti**. Jedna z matek uvádí: „*Jak umřel manžel, tak my jsme na sobě víc závislé. Ona ho měla moc ráda a já taky. Takže to nás velice sblížilo.*“ Objevovale se také **závislost na kontaktu s dcerou** (3). Matka, která neuvádí přímo sblížení s dcerou po smrti manžela, došla její dcera alespoň k **uvědomění si matčiny smrtelnosti a zranitelnosti**, kterou dává najevo otevřenou náručí pro matku a poskytováním opory. Matky a dcery sblíží vzpomínání na zemřelého manžela (2): „*No, co nás sblíží. Když si vzpomeneme na tatínka. Někdy o něm vykládáme, prostě on byl takovej, jak říkám, bohém a strašně živelněj. Někdy si vzpomeneme na takový ty příhody I když je to smutný, že už není, ale tak se i zasmějeme nad tím, co se stalo a co provedl.*“ Tyto matky s dcerami spojovala také **láska, úcta a smutek po zemřelém otci a manželovi** (3). Ovdovělé matky zažívaly pocit **samoty** (3): „*Sblíží nás to, že jsem sama a potřebuju ji.*“ Matky a dcery také sblíží situace, kdy žádná z nich **nemá partnera** (2).

Matku s dcerou sblíží také **neshody v manželství** (2) – a to v matčině i v dceřině. V těchto případech se dcera snažila domluvit otci, jiná dcera si chodila k matce pro rady. Jedna z matek vidí sblížení v tom, že je **dcera svobodná**: „*Nás nejvíc sblíží to, že ona nemá svoji rodinu, takže jsme jako víc pospolu.*“

Porozumění a sblížení ovlivňuje také **bydlení** (6). Jedná se o **společné bydlení** (3), v jedné domácnosti napomáhají sdílení oddělené kuchyně a pozvání matku na oběd. Sblíží

také **bydlení v sousedství**: „*Nás vlastně sblížíuje to, že jsme celou dobu blízko.*“ Vliv má také **vzdálené bydlení** (2), které napomáhá idealizaci dcery a zabraňuje třecím plochám. Matky blízkosti napomáhají také častými **telefonáty** (5), jak už jsem zmínila výše (kapitola Frekvence kontaktu). Jedna z matek popis svého vztahu s dcerou uzavírá takto: „*Měly jsme štěstí, ona na mě a já na ňu.*“

Matka jako vzor (vychází z otázky č. 12)

Na otázku, zda dcery matky vnímají jako vzor téměř polovina matek (6) hledala slova a projevovala **rozpaky**, odpověď většina z nich (4) našla. Jedna z matek tvrdila, že pro dceru **vzor není**. Vysvětlovala to **odlišnou povahou a rozdílnými prioritami**: „*Protože já třeba jsem úplně jiná, než ona, i mám jiný záliby. Ona je spíš teda povahově po tátovi. A já si myslím, že si ze mě moc vzor nebere, protože já jsem dosti puntičkář. Máme asi každá jiný priority, takhle bych to řekla.*“ Tato skutečnost vztah však podle matky nijak nezatěžuje.

Většina matek (11) se domnívala, že pro dceru **vzor jsou**: „*To i říkala, že to chce dělat jako já, že to je nejlepší.*“ Nejčastěji se objevovaly schopnosti spojené s **vedením domácnosti**, například s pořádkem (3) nebo také s vařením (3). Dcery si také braly za vzor matčin **vzhled, nezávislost, samostatnost a soběstačnost, pravdomluvnost, upřímnost, vitalitu**, ale také její časté **cvičení** a ježdění na kole. Jedna s dcer uvádí: „*To ona vždycky říká: ‚Maminko, já nikdy nebudu dáma jako ty, pak nikdy nebudu umět tak vařit a ani nikdy nebudu pořádná.‘*“ Některé dcery (2) si podle matek berou za vzor jejich **původní rodinu**. Jednak **manželství** rodičů, ale také **výchovu dětí** (2), kterou potom u svých dětí přebírají, například, že nedělají rozdíly mezi svými dětmi a vedou je k soudržnosti v rodině: „*Syny dva vychovala, viděla to doma třeba, jak my žijem s manželem, že jsme spořádaně žili. Tak ona má taky spořádaný manželství a asi v tom jsem jí byla vzorem. Ve výchově dětí a tak.*“

Matky se staly vzorem také v **chování k druhým lidem** (2), zmiňují tendenci pomáhat, obětavost a štedrost neboli: „*že bech se rozdala pro druhé.*“ Často se objevovala (3) také **šikovnost** matky, například zručnost ve výrobě smutečních květin. Vzorem byly také ve **spolehlivosti** (2): „*Když něco slíbím, že to vždycky udělám, že se může spolehnout, úplně spolehnout.*“ Část matek (4) upozorňuje, že se dcera jejich **vzorem řídí**. Další matka poukazuje na to, že i **dcera je pro ni vzor**.

Míra podpory ve vztahu ze strany dcery (vychází z otázky č. 21)

Na otázku, zda dcera poskytuje matce dostatek podpory, odpověděla většina (11) kladně, tedy že **dostatek podpory od dcery dostává**. Několik matek (2) odpovědělo, že podporu nežadají, proto ji ani nepociťují, ale **v případě potřeby, by jim ji dcera poskytla**. Uvádějí, že se snaží dceru **zatím neobtěžovat**. Jiné matky (2) podporu **nepotřebují ani nežadají**. Jedna z matek si není jistá, zda by ji dcera jinou podporu kromě finanční poskytla: „*No právě si nejsem úplně jistá, skrz tu její nemoc. Takže já raději moc do budoucna nepřemýšlím. No možná bych byla překvapená, kdyby se postarala, že je to třeba jenom moje taková hloupá domněnka. Maličko, že pochybuju, ale možná by to tak vůbec nebylo, nevím.*“ Druhá matka klade důraz na svou samostatnost, kterou nechce ztratit. V případě nutnosti by však podporu očekávala: „*Psychické podpory? Tu nepotřebuju, protože já nepotřebuju, aby mě psychicky někdo podporoval. Já osobně si myslím, že jsem docela silnej jedinec, kterej si dokáže poradit sám. Takže nepotřebuju od ní žádnou podporu, ani psychickou. No a nějakou jinou podporu to vůbec nepřichází v úvahu.*“ Většina z matek bez podpory dcery (3) zdůrazňují ve svých výpovědích slovo „zatím“.

U matek pociťujících **dostatek podpory** se tato podpora projevuje **na pocitové úrovni** (7) jako spolehlivost, projevovaný zájem dcerou (2), návštěvy (2), dávání matce najevo, že je pro dceru důležitá. Jedna z matek tuto podporu popisuje: „*Zajímá se, jak mi je. Že buď prostě přijede, nebo no člověk to už vycítí. Já nevím, jak bych to vyjádřila, ale já to cítím, že je fakt při mně, nebo nějak, že je ráda, že mě má.*“ Jiná matka cítila podporu díky **společnému bydlení** s dcerou, že se má vždy na koho obrátit, s kým si popovídat. Další matka pociťovala **sounáležitost** a propojenost mezi ní a dcerou, svědčící o hloubce jejich vztahu: „*Podporu? No velká! Nedovedu si představit, že besme bely bez sebe. A když já sem před čtyřma letama bela, měla sem těžkou operacu, tak to sem bela v tym omělym spánku a já sem ju pořád slyšela a ona furt: ‚babčo‘. A já sem jako meslela, že je tam, tak sem s ňó mluvila a to asi belo v tym spánku. A ona, že se strašně bála, že nespala.*“ Podporu pociťovaly matky také jako **soucitění a starostlivostí**, projevované například snahou domluvit otci, manželovi matky, ohledně nevhodného chování k ní.

Dostatek podpory se u ovdovělých matek projevovat až **výměnou rolí** (4) mezi nimi a jejich dcerami. Všechny dcery těchto matek byly **starostlivé**, jestli matka něco potřebuje, jestli si vzala léky nebo jestli na něco nezapomněla, **doprovázely matku**, kam potřebovala (nejčastěji zmiňovaly lékaře), **přebíraly za matku zodpovědnost** – například vyřizovaly telefonáty (v tomto případě matka špatně slyší a nerada telefonuje). Dcery byly nápomocné,

když matka něco potřebovala, projevovala se u nich **obětavost**. Dávaly podporu najevo také svou pozorností, pokud měla matka těžký den, navštívily ji, dovezly jí nákup a vyzvedly léky. Dbaly také o matčin **volný čas a pohodlí**, například takto jedna z matek popsala, jak jí dcera dává svou podporu a starostlivost najevo: „*Ne abys něco nosila nebo ne abys tam něco dělala, odpočiň si raději, nezapomeň jít do klubu a běž do klubu, ne abys seděla doma!*“ Objevila se také dceřina snaha „**vrátit matku do života“ po smrt otce**. Dcera se snažila matku zaměstnat, zaktivizovat.

Hrdost ze strany dcery a její projevy (vychází z otázky č. 25)

Většina matek (11) i přes počáteční nejistotu (5) potvrdilo, **že jsou na ně dcery hrdé**. Několik matek (3) uvedlo, že **neví, v čem by dcery měly být hrdé**, že o tom nikdy **nepřemýšlely**, že si v tomto okamžiku nic nevybaví, nebo že je dcera natolik uzavřená, že se s ní o tom **nebavily**. Také matky uváděly, že si dcerou vzájemně **neděkují**, proto neví, v čem by mohla být hrdá. Jedna z těchto matek uvedla: „*Tak to né. Todle to, to né. To bych si vůbec ani nedovolila, nedovolila vo tom přemýšlet, natož tak o tom mluvit. Nevím, proč by na mě měla být v něčem hrdá.*“

Matky vnímaly **dceřinu hrdost** například na jejich **samostatnost, soběstačnost a aktivitu vzhledem k jejich k věku** (6). Jedna z dcer srovnává matku s jinými seniory v domě s pečovatelskou službou, kde dcera pracuje. Také je hrdá na matčiny organizační schopnosti a práci s lidmi v klubech pro seniory. Jiná dcera oceňuje matčinu práci na zahradě, výlety s vrstevníky. Také si chválí matčiny dovednosti ve vaření, pečení a samostatnosti ve vedení domácnosti. Jedna z matek uvádí: „*No já vím, že dcera je ráda, že su taková, že ve svém věku su taková, jaká su. Že prostě když někam jdu, že se voblíknu, a že se za mě nemusí stydět, to vím, že říká, že su taková babička docela pohledná, a že je ráda, že prostě su společenská.*“ Dcery (2) projevují **obdiv** k samostatnosti matky. Oceňují (2) také matčinu **společenskost**. Hrdost dcer matky vnímají také v ponechání **volnosti při vývoji dcery** (2). Matky zmiňovaly, že dceři nekřížily cestu, neporoučely jí, nesekýrovaly, mohla růst podle svého a vycházely jí vstříc.

Některé matky (3) cítily dceřinu hrdost v jejich **manželství** s otcem dcery. Jednak v jeho délce: „*Že jsem vydržela v manželství pětapadesát let.*“ Ale také za zachování rodiny pohromadě, v zachování zázemí, že se má stále kam vracet. Zmiňují také **obyčejný život, nekonfliktní vztah** nebo **zručnost**. Zdůrazňují **spolehlivost**: „*Že jsem nikdy nikoho nezklamala.*“ a **dochvilnost**: „*Že jsem v životě nepřišla nikam pozdě, nikdy, nikdy!*“ Ale také,

že **nepomlouvá**. Dcery jsou hrdé také na matčinu **snahu učit se novým věcem** (2), například s mobilním telefonem nebo rádiem. Dále je dcera hrdá na matčinu **podporu za každé situace**. Jedna z dcer také na matce obdivuje její **schopnost empatie**.

Hrdost na matku dávaly dcery najevo nejčastěji **pochvalou** (6), některé **přímo** (5) matce: „*To ona mě pochválí a pak se smějeme, jak se to otočilo, že dcera chválí svou matku.*“; jiné **nepřímo** (2) matku chválily před okolím, například kolegům v zaměstnání nebo mezi přáteli. Matky tyto pochvaly nesou s nelibostí, projevují tak svou skromnost: „*To ona mě chválí opravdu někdy až moc. Někdy su až na ni našťvaná, aby mě tolik nechválila.*“ Chválením dcery matky také **motivují**. Hrdost dcery projevují také **respektem**: „*My jsme neřešily takhle přímo ty věci, to nějak vyšlo samo od sebe, takový respekt.*“ Matky vidí dceřinu hrdost i v tom, že jí **nedělaly ostudu** (3), zdůrazňují tak pro ně důležitý pohled společnosti. Za projevy oceňování (2) matky chápou i dceřiny **návštěvy**: „*Kdyby o mě nestála, ta by se odstěhovala někam támhle hodně daleko a řekla by si ,dej mě pokoj!’(smích)*“

Úcta k dceři (vychází z otázky č. 28)

Jedna z matek popsala svou dceru následovně: „*Vážím si jí, že je taková, jaká je. Že je to dobrá ženská. A řekla bych to, i kdyby to nebyla moje dcera. Kdyby to byla dcera od sousedky, tak bych jí ji záviděla (smích).*“ Matky oceňují na dceři **přístup k životu** (6), například **schopnost přizpůsobit** se měnícím se podmínkám, ale také její **samostatnost** (5), **odhodlání** a **pevnou vůlí dojít k cíli i přes překážky**. Matky jsou na dcery pyšné také v jejich přístupu k životu **po rozvodu** v **osamostatnění se a v získání nezávislosti** (2). Mluví o změně zaměstnání, schopnost uživit a vychovat děti bez manžela. Že vzaly život do svých rukou a nebály se změny. Jedna z matek uvádí: „*Že prostě vidím, že si poradila s životem. Jó, že dokázala svému muži, kterej ju podceňoval velice, že dokáže se uživit prostě sama a i děcka. To jako se mi líbí, že se dokázala takhle zvetit.*“

Matky jsou hrdé na dceřino **dosazené vzdělání**. Váží si také **povahy dcery** (6): „*Čeho si vážím, toho, jaká je! To se těžko dá říct takhle, to by se o tom muselo dlouho povídat. To by se o tom musela celá knížka napsat!*“ Že je **společenská a oblíbená ve společnosti**. Oceňují její **chytrost**, ale také **nezávislost na matce, čestnost a pravdomluvnost, spolehlivost**, také **skromnost**: „*Říká, že není hezká, já si myslím, že hezká je.*“ Matky si cení dceřiny obětavosti a vstřícnosti, **ochoty udělat si na matku čas** (2), **starostlivost** (2), **projevování zájmu** a **snahy dělat matce radost**: „*Tóžila jsem podívat se na Hlobokó. Tak oni udělali větet, kvůli mě. Já od*

škole jsem tóžila to Hlobokó vidět a to só takovy nezapomenutelný zážitky. To si ji vážim, kdež vidim, jak to mezi tema rodičema a děckama je.“ Vází si její **upřímnosti, otevřenosti a ochoty vtahovat matku do svého života.**

Obdivují na dceři její **spořádanost**, která se projevuje v **udržování domácnosti**, ale také **výchovou dětí**, většinou dnes již dospělých (5), ale také jak se **obětovala rodině**. Poukazují na to, že dcera **nedělala matce ostudu** (2), projevuje se zde opět důraz na mínění společnosti. Matky obdivují také dceřino **pracovní nasazení** (4), její **úspěchy v práci, pracovitost** (4), **houževnatost** (3), ale také **spravedlivé chování k podřízeným**. Matky si váží **vztahu s dcerou jako celku**, uvědomují si, že to může být i jinak (2): „*To taky u všech není.*“

Vděčnost k dceři (vychází z otázky č. 29)

Několik matek (2) **nepocit'uje k dceři vděčnost**: „*Ona něco pro mě udělá, já zase pro ni takže nějaká vděčnost nebo tak, takový slova u nás nepadají.*“ Jedna matka si **nebyla jistá**, zda se její pocity dají označit jako vděčnost. Většina matek dceři **vděčná byla** (12). Matky (2) pocit'ují vděk k dcerám za **pomoc v domácnosti**, například na úklid nebo praní. Matka dceři také vděčí za **zabezpečení**, dcera v tomto případě koupila a zařídila po smrti otce matce byt, převzala tak za ní zodpovědnost, projevila se výměna rolí mezi nimi. Velká část matek (9) je vděčná za **vztah s dcerou jako takový**: „*Já jí vděčím za to, že je taková, jak je. Ale jinak nic konkrétního, prostě to nese život, to není, že by člověk z těch našich pětáctýřiceti let, že by vypíchnul něco.*“ Vztahu si **vází** a porovnávají ho s jinými, ne tak vydařenými, jsou si vědomy, že se ve vztahu nejedná o povinnost dcery, snaží se vztah dále budovat a udržovat. Poukazovaly na dceřinu **lásku, oporu, vyslechnutí, porozumění beze slov**. Jedna z matek uvádí: „*No, za to, že ji mám! Dyť já to říkám pořád (smích). Kdybych ty tři děti neměla, to nevím, co bych ted' měla, to bych se z toho zbláznila.*“

Vděčí také **za podporu a pomoc při péči o matku matky**, dceřinu babičku. Tyto ženy bydlely v minulosti v třígenerační domácnosti. Vází si také za **doprovázení k lékaři**, přestože dcera lékaře v lásce nemá, zdůrazňuje dceřinu **obětavost**.

Definice „dobré matky“ (vychází z otázky č. 32)

V definici, jak by měla vypadat „dobrá matka“ byly názory matek různorodé. Především zdůrazňovaly **lásku k dětem a péči o ně** (9): „*Musí mít ráda svoje děcka nade všechno.*“ Pokazovaly na důležitost **budování vztahu „od malička“**. Zdůrazňovaly, že děti

lásku vycítí, proto by se podle měla matka **chovat**. Děti by měly vědět, že se na matku mohou kdykoli obrátit, měla by jim **poskytovat oporu**: „*Nenechat je prostě na holičkách.*“ Dobrá matka by měla svým dětem **dávat maximum**, nejen materiálně, ale i citově. V postojích ve **výchově** zdůrazňovaly různé aspekty, například aby „*postavila děti do života a vychovala z nich slušné lidi*“ (5). Matka by měla vychovávat děti **k úctě ke starším**, zejména jejich rodičům. Ale také k **samostatnosti** a schopnosti se **uplatnit v životě**. Ve výchově oceňují **přiměřenost** (4) například v péči a starostlivosti o děti, kdy pečují, ale nechává dětem i prostor pro samostatnost a rozvoj. Ale také v přísnosti a důslednosti: „*Když dá nějaký příkaz, tak ten příkaz se musí splnit. A na tom trvat.*“ Vychovávat tak dítě ke **smyslu pro pořádek, poctivou práci**, čímž matky myslí na budoucnost dítěte, kdy získá i **mysl pro povinnost**. Některé matky (2) zastávaly spíše **liberální výchovu** (2), tedy ponechání volnosti dítěti, mít s ním kamarádský vztah, **bez zákazů a příkazů**.

Dobrá matka se snaží **porozumět dětem** (3), vycítit, že něco není v pořádku, aby se dokázala vcítit a nemusela se ptát. Zmiňovaly i důležitost **trestů** (3), opět zde platí **spravedlivost a přiměřenost**: „*Za malý prohřešek je potrestána malým trestem.*“, ale také **důslednost a včasnost**: „*Ohýbej mě mamko, dokud je mi janko, až mi bude jano, neohneš mě, mammo! A je to tak, stromek se přivazuje ke kůlu, hříbě se musí zkrotit, aby si nezlámalo nohy a i to dítě musí být potrestané, když na slovo neposlechne. To je můj názor.*“ Nezavrhovaly ani fyzické tresty (2). Zmiňují také zákazy nebo odebrání odměny. Pro jinou matku bylo naopak důležité dětem nic **nezakazovat a neporoučet** jim.

Matky by měla také umět **vyvážit kontrolu a volnost** (4), neboli **rozpoznat hranice v dospělosti dcery**: „*do ničeho nestrká nos, ale přitom řekne, co si myslí.*“, **respektuje dceřino soukromí**, například její manželství, matka zná meze, kam může do dceřina života zasahovat (3): „*Neplíst se jim do života, zdálky pozorovat, jak si vedou a pokud jim nejde vo život, tak se jim do něho neplíst.*“ Matky a dcery by měly být **kamarádky** (2) a umět si **otevřeně povídat** (2). Matka by měla uznat, že dcera už stojí na vlastních nohách.

Matka by také měla dbát na **tradiční hodnoty** (3), měla by mít uklizenou **domácnost** (2), měla by umět **vařit, práť**. Také udržet rodinu a mít **dobrý vztah s manželem** (3), otcem dětí: „*Měla by mít k té výchově manžela, aby na to nebyla sama, to nebývá dobře.*“ Důležitá je také **spravedlivost a obětavost, trpělivost a laskavost, nehádá se, štědrost, umět se radovat** z dceřiných úspěchů a spokojenosti, ale také dítěti **nelhat**: „*Rodiče řeknou: ‚Hned přijdu.‘ A jdou k sousedce a jsou tam dvě hodiny. To je lež, která se jim nevyplatí.*“ Matka by měla být především **vzorem** pro své děti: „*Být vzorem, protože její děcka budou po ní.*“ Jedna

z matek poukázala i na **nemožnost úplnému se vyhnouti chybám** ve výchově, důležité však je, aby si z nich matka vzala **poučení**.

Část matek definici dobré matky **vztahovala na sebe** (5) a většina byla se sebou jako s matkou **spokojená**. Polovina matek si bere **vzor ze své vlastní matky** (7), ať už **pozitivní** (5): „*A taky jsem měla vzor ve své mamince a to si myslím, že moje maminka byla dobrá matka, vynikající a že já jsem trochu to mám taky z ní.*“ nebo **negativní** (2), kdy se snažily vyvarovat chyb jejich matky. Jedna matka svou představu „dobré matky“ srovnávala s mateřskými dovednostmi své dcery, v kladném slova smyslu.

Několik matek za lepší období vztahu považuje dceřino dětství, období, kdy dcera bydlela doma nebo dobu, kdy měla dcera malé děti. Matky a dcery si rozumí díky vzájemné podobnosti, podobným zájmům, sbližuje je také povahová podobnost dcery a otce. Matky zdůrazňují důležitou funkci povídání o každodenním životě. Sbližují je také vnoučata, děti dcery, v některých případech už i pravnoučata. Ke sbližení dochází po rozvodu i po ovdovění matky. Sbližují je také neshody v manželství. Pro udržení blízkosti je důležité telefonování. Matky jsou pro dceru vzor ve vedení domácnosti, nezávislosti, samostatnosti, vitalitě, manželství, ale i ve výchově dětí. Dcery poskytují svým matkám podporu, kterou matky vnímají na pocitové úrovni (zájem, návštěvy, sounáležitost, starostlivost), ale i výměnou rolí (doprovod k lékaři, zařizování, zodpovědnost, obětavost). Matky vnímají dceřinu hrdost k jejich samostatnosti a soběstačnosti vzhledem k jejich věku, manželství, snaze učit se novým věcem. Dcery tuto hrdost dávají najevo pochvalou přímo matce, ale i okolí. Matky na dcerách oceňují přístup k životu ve smyslu pevné vůle, odhodlanosti, schopnosti přizpůsobit se, osamostatnění se a získání nezávislosti po rozvodu. Matky pociťují k dcerám vděk za pomoc v domácnosti, zabezpečení (koupě bytu), vztah jako takový, podporu a péči. Od „dobré matky“ požadují především lásku k dětem, péči o ně, přiměřené tresty, porozumění, vyvážení kontroly a volnosti, ale i tradiční hodnoty, a aby byla pro děti vzorem.

6.4.3. Co vzájemná vztah z pohledu matek zatěžuje, co matkám vadí?

Na otázky tohoto výzkumného okruhu matky odpovídaly stručněji než na předchozí části.

Horší období vztahu (vychází z otázky č. 4)

Polovina matek (7) poukazuje na **vyrovnanost vztahu** v jeho průběhu, bez výkyvů, bez výraznějších období hádek. Většina těchto matek (4) **popírá jakékoli zhoršení vztahu**: „*Pořád je to takový stejný, pořád moc dobrý. Pořád je to takový zachovalý. My jsme se nikdy nějak nehádaly ani.*“ Jedna z matek poukazuje na propojenost v rodině, její soudržnost. Vzpomíná, jak sama vychovávala pět dětí, kdy starší děti pomáhaly s výchovou těch mladších. Několik žen (3) **uznává určité zhoršení vztahu**, neudává však konkrétní období, mluví spíše o „*maličkostech, které člověk musí tak brát, že to tak někdy přijde a zas odejde.*“ Poukazují také na normalitu vztahu: „*Tak jak je to všude.*“

Druhá polovina matek (7) **udávala zhoršení vztahu**. Část z nich (3) v období dceřina **dospívání**. Toto období se projevovalo nesouladem v názorech, nerespektování pravidel, ale také odvrácení se od matky směrem k otci: „*V pubertě to tam trochu vrčelo. Spíš se obracela na tatínka, nechtěla, abych na ni sahala, tak jsem nesahala, já jsem se s tím vyrovnala, mě to trošičku mrzelo, ale chápala jsem to, že se člověk mění, že to tam pracuje všechno v něm.*“ Další matky (2) vnímaly zhoršení vztahu v období dceřina **rozvodu**. U jedné dvojice ke zhoršení došlo již v období před rozvodem, kdy měla dcera problémy v manželství, matka mluví o ztrátě čitelnosti dcery: „*Nevěděla jsem, že jí neklape manželství a viděla jsem, že je nějaká špatná, že je nervózní, byla taková podrážděná. Netušila jsem, že to jde do takové extrémní situace.*“ Uváděla, že dcera přestala být sdílná, uzavřela se do sebe. Další matka nesouhlasila s chováním dcery během rozvodu, matka se stavěla do pozice zkušenějšího a staršího člověka: „*Tak horší to bylo v každém případě, když řešila rozvod, tak to teda byly věci, s kterými já jsem nesouhlasila z pozice matky a z pozice staršího a zkušenějšího člověka. Protože ona kolikrát jednala v afektu, aniž by teda domyslela důsledky.*“ U obou dvojic došlo po rozvodu ke sblížení.

Jiná matka vzpomíná na **napětí**, když bydleli společně s dcerou a synem a jeho manželkou: „*To jak nás tady bydlelo moc. Ona ani snacha mě neměla ráda, ani s dcerou se neměly rády.*“ Další matka popisuje **současnost** jako zhoršení vzájemného vztahu s dcerou. Uvádí, odcizení po dceřině svatbě a narození dětí a její samotu.

Neshody a nedorozumění (vychází z otázky č. 6)

Více než polovina matek (9)⁴ tvrdí, že **neshody ani nedorozumění nemají**. Jedna z matek připouští **otevřenost v rozdílných názorech** a skutečnost, že podle dcery **nepřipouští diskuze** a nenechává tak pro neshody prostor, stejná názor měla další matka, která uváděla, pro dceru byla vždy **autorita** a že dcera tvrdila, že z ní měla strach. Jiná matka poukazuje na **vzdálenost bydlení** (2) a vzácnost kontaktu, který vylučuje neshody: „*Není ten denní kontakt. Kdybychom spolu bydlely, tak by to třeba bylo jinak.*“ Další matky upozorňují na klidné povahy obou, nemají rády hádky (2), raději **nesouhlas potlačí** (3), než aby vyvolávaly konflikt: „*Já, co nechcu, to radši neřeknu, než bysme se prostě chytly nebo pohádaly, to ne, žádný hádky.*“ Jiná žena tvrdí, že vzájemně **nepožadují nic, kde by mohly narazit**, pramení to z jejich odstupů ve vztahu a zavedených hranic. V dřívější době matka zaznamenala konflikty, když se pokoušela domýšlet strohé informace poskytované dcerou. Konflikty matky (2) zažívaly v období **rozvodu dcery**: „*A já jsem jí kolikrát něco řekla, ona mě odsekla. No nebyla to ona. Byla špatná, nervózní.*“ Po rozvodu dcery se již konflikty v jejich vztahu nevyskytovaly.

Menší část matek (6) **neshody a nedorozumění ve vztahu s dcerou připouští**. Matky se však ve zdrojích konfliktů liší. Objevuje se názor na svět, kde jsou patrné **generační rozdíly** (3). Jedna z matek popisuje vztah s dcerou jako „*narušený*“, je nespokojená s „*dceřiným upnutím se na rodinu*“ z čehož vyplývá **nedostatek času na matku**, cítí se potom nepotřebná a osamělá. Neshody se také objevují ve způsobu **výchovy dětí** a způsobují až **omezení kontaktu** mezi matkou a dcerou. Neshody způsobuje také **nevyžádaná starostlivost dcery**, která vyplývá z výměny rolí po smrti otce. Matka tuto starostlivost **chápe jako omezování**, což vede opět k pocitům nepotřebnosti. Matka to popisuje následovně: „*Nechce mě nechat chodit dělat na pole. Manžel říkal dceři, ať mě tam nenechá chodit, nebo až umře, tak ji bude chodit strašit. A ona řekne: ‚Máš toho dost doma a já nebudu pak poslouchat, že ses nám udřela na poli.‘ Já bych jim ale chtěla pomoci a kolikrát jsem se až rozbrečela.*“ U jiného páru matka neschvaluje dceřinu snahu ji **dirigovat a poučovat**, čemuž se matka vyhraňuje. Mezi jinými matkami a dcerami neshody **přináší špatné načasování telefonátů**: „*Volám nevhod, pak zas ona mi volá a já nejsem doma.*“ Nebo **neschopnost přizpůsobit náladu situaci**: „*To jedna chce něco řešit, říkáme tomu povídává, povídat, zasmát se a tak. No a druhá na to nemá náladu, odpovídá jedním slovem a to si neseďme.*“ Matka však

⁴ Matka, porovnávací vztah se dvěma dcerami je opět zařazena do více kategorií.

upozorňuje, že jde o drobnosti. Drobné neshody, které jsou chápány spíše kladně, vychází ze *snahy matky uklízet v domácnosti dcery* a zasahování jí tak do soukromí. Matka, žijící s dcerou ve společné domácnosti, označuje za „*kámen úrazu*“ **neochotu dcery vařit**.

Problematické oblasti v chování a řeči dcery (vychází z otázky č. 8)

Na otázku, zda je něco, co matky v chování nebo v řeči dcery rozčiluje nebo dráždí, odpověděla část matek (5) **negativně**. Zdůvodňují, že **nejsou v denním kontaktu**, jsou klidné povahy a **neví, co by je mělo rozčilovat**, nebo odpovídají jednoduše: „*Nic.*“ Většina žen problematické oblasti v chování nebo řeči dcery **nachází** (9). Matky rozčilují některé **povahové vlastnosti dcery**, patří mezi ně málomluvnost, strohost a odtažitost (2), ale také sobeckost, pramenící ze zaměřenosti na rodinu. Jinou matku dráždí dceřina hlučnost a její otevřenost k cizím lidem, převážně nerespektování hranic soukromí rodiny. Matky sem řadily také dceřinu tvrdohlavost a neústupnost v názorech. Také je dráždí dceřina nepořádnost nebo impulzivita: „*Napřed jedná a potom teprve myslí, ona něco udělá a pak, nebo něco řekne a pak se jí to teprve rozleží v hlavě, zjistí, že udělala hloupost. Tak to mě rozčiluje, protože napřed by měla myslet a pak by měla teprve jednat.*“ Jiné matce vadí dceřina **kritika a zapomínání**: „*Ona mě pořád říká, ať jí něco neopakuju desetkrát, ale když jí to nezopakuju, tak to zas někdy zapomene.*“ Matku také dříve rozčiloval **styl výchovy dětí** u dcery, přesto uvádí, že to dceři nikdy nesdělila, respektovala tak hranice týkající se výchovy dětí. Stejná matka však upozorňuje, že již roky ji nic nerozčiluje. V **projevech chování** matky dráždil dceřin slovník: „*Sem tam ji oletí škaredy slovo, to mě jako dělá zle, to mně vadí.*“ Nebo to, že kouří.

Matky (2) také rozčiluje **nedostatek času** dcery, u jedné z důvodu vytíženosti rodinou, u druhé se objevuje nedostatek času, přestože bydlí ve společné domácnosti: „*Ona na mě nemá ani moc čas, tak se vidíme třeba ráno 5 minut, se na mě přijde podívat. Vždycky jsem říkala, přijďte se na mě aspoň podívat, jestli jsem živá.*“

Touha dcer po odlišení se od matky (vychází z otázky č. 13)

Matky byly dotazovány, zda je něco, v čem by se dcery chtěly od nich odlišit. Několik matek (6) tato otázka uvedla do rozpaků, jiné ji s jistotou **zamítly**. Zamítla ji například matka, která tvrdila, že pro dceru není z **důvodu odlišné povahy a jiných priorit** ani vzor: „*Nevím, to fakt nevím v čem. Protože, ne že bych si teda myslela, že jsem dokonalá, to né, říkám, ona nemá po mě povahový vlastnosti.*“ Jiná matka poukazovala naopak na **podobnost** mezi ní a

dcerou, a proto usuzovala, že dcera nemá potřebu se odlišovat. Několik matek (2) **připouštělo, že něco je, ale nedokázalo to blíže specifikovat**: „*To by bylo smutné, kdyby chtěla být ve všem jako já.*“

Ostatní matky (6) odhadovaly, v čem se dcera **chce odlišovat**. A to v některých **vlastnostech**, řadí sem například nekompromisnost matky, chtěly by být samostatnější (2), což vyplývá z rozdílu doby, která nabízí více možností, chtěly by být také podnikavější. Jiná matka cítí, že se dcera chce odlišit ve **skladování drobností**: „*Ona řekne: ‚Mami, to už vyhod, to je starý, to už neměj.‘ Jo, já jako starší člověk už si všeho vážím, si řeknu, že to budu potřebovat a skladuju to.*“ Další dcera se na rozdíl od matky, chce **umět postavit manželovi**: „*Sem mo dělala taková složko a všechno. Nebel na mě hodné, já bech mu dala talérek s jidlem až pod nos a on mě ještě tak tituloval, že to bech ani nechtěla vyjadřovat.*“ Nechce sebou „*nechat orat a vláčet*“. Jiná matka se domnívá, že dcera se chce odlišit ve snaze **zasahování do soukromí**, především, co se týče úklidu. Další dcera by se ráda vyvarovala **zvídavých otázek**.

Kritika (vychází z otázky č. 14)

Matky odpovídaly na otázku, zda dceru kritizují. Část matek (5) dcery **nekritizuje**. Některé (2) proto, že **respektují její vlastní život, její rodinu a samostatnost**. Matky respektují vlastní úsudek a volbu dcery, drží si od jejích rozhodnutí **odstup** (4): „*Ne, nemám to ráda takto. Já jí řeknu ledasco, ale abych ji vyloženě kritizovala, nebo za každou maličkost kritizovala, proč to děláš tak, dělej to tak, to ne. Já vždycky říkám, když ti to tak vyhovuje, tak si to tak dělejte.*“ Jedna z matek se přiznává, že dceru **kritizovala do svatby**, a to především kvůli nepořádku. Další matka uvádí, že přestože nesouhlasí s životním stylem dcery, **kritiku „si nedovolí“**: „*To si nechám spíš pro sebe, nebo to řeknu třeba tak možná na okraj.*“

Ostatní matky (9) dcery **kritizovaly**. Nejčastějším tématem kritiky se stala **nepořádnost** (4). Kritizovaly (2) také **výchovu dětí**, například přílišnou volnost: „*Mě se nelíbí, když ty děvčata spí u kluků jako svobodně. Nebo jak vnučka teď bydlí s klukem. Tak to kritizuju, že jim to dovolí.*“ Nebo vyvažování dceři, která je vegetariánka. Přesto matka uvádí, že to dělávala stejně. Matky také kritizují **zevnějšek dcery**, jako je oblečení dcery (3), změna účesu nebo nehty: „*Kdež se nechá odělat nechte, mě se nelibijó tak dlóhý. A rifle, že nosi takový oškubany. To se mně nelibi.*“ Jiná matka je skeptická a reaguje kriticky na dceřiny **novinky v jejím bytě**. Předmětem kritiky je také dceřin **slovník**, se kterým není matka spokojená. Jiná matka kritizovala dceru, že **pracovala při mateřské dovolené a nevěnovala se**

dostatečně dětem. Kritizována byla také *hlučnost* nebo *naštvanost* dcery. Několik matek (2) uvádí, že *kritika je vzájemná*. Většina dcer (5) kritiku *vyslechne a přijme*, dávají tak najevo matce úctu.

Negativní, rozporuplné (ambivalentní) či nepříjemné pocity (vychází z otázky č. 18)

Většina matek (12) tvrdila, že žádné negativní pocity ve vztahu s dcerou *nevnímá*. Přesto se v některých případech v průběhu rozhovoru nějaké *objevily*. Matky (3)⁵, které tyto pocity vnímají, je charakterizují opět různě. Jedna z matek se cítí ve vztahu s dcerou *nedoceněna*, poukazuje na to, že jí s manželem dávali maximum, což dcera přijímala jako samozřejmost. Matka se cítí také *ukřivděná, očekává od dcery vděk*. Jiná matka vnímá *vnitřní rozpor s výchovou* dětí, před dcerou však mlčí, protože cítí „*že by narazila*“. Další žena mluvila o *hádkách*, kterým se ve vztahu nejde vyhnout, blíže je nekonkretizovala.

Nepříjemné pocity zažívá několik matek. Objevuje se zde pocit *nepotřebnosti, nedoceněnosti, nevyužitelnosti*, ale i *samoty*. Patří sem také *obavy z budoucnosti*. Na tyto pocity jsem narazila již v předchozích kapitolách, proto je nebudu již blíže specifikovat. Objevuje se také *obava dceři něco vytknout*.

U jedné matky se objevují také *ambivalentní pocity*, které vyplývají postupně v průběhu rozhovoru. Tyto pocity zažívá k oběma svým *dcerám, i k vnoučatům*. Na jednu stranu dceři zazlívá „*upnutí se na rodinu*“, na druhou ji oceňuje a raduje se z jejího bezproblémového manželství a je hrdá na její schopnost věnovat svůj čas dětem. Dcera matce vyčítá, že nehlídá své vnuky, matka tvrdí, že jí je dcera nechce půjčovat, a proto o ně ztratila zájem a blízký vztah k nim. Matka zažívá ambivalenci i ve vztahu k druhé dceři, u které si cení její blízkosti pramenící z toho, že nemá rodinu. Na druhou stranu matku mrzí, že rodinu nemá.

Srovnávání a soupeření (vychází z otázky č. 19)

Všechny matky (14) odpověděly, že srovnávání ani soupeření ve vztahu s dcerou *nevnímají*. Matky na tuto otázku reagovaly *pobaveně*. „*Soupeření? Jaký? Stará a mladá? (smích) Že bych chtěla být hezčí než ona? (smích)*“ Objevuje se i *odstup* a zdůraznění, že každá mají svůj život. V případě, kdy matka sice srovnávání i soupeření popírá, se však

⁵ Matka popisující rozdílný vztah se dvěma dcerami je opět zařazena do obou kategorií. Zatímco s mladší dcerou negativní pocity nevnímá, se starší je zažívá.

v průběhu rozhovoru objevuje **srovnávání domácností**, především **pořádku**. Několik (2) z nich po chvíli uvedlo **vaření** (2), ve kterém se porovnávají: „*Porovnáváme, komu se to víc povedlo.*“ Jedna z matek vidí srovnávání ve smyslu **negativního vzoru manželství**: „*On manžel dost pil a její manžel taky kouří a sem tam nějakou vypije. A ona říká, že co zažila a viděla doma, už by nechtěla zažít znovu. Já jsem to manželovi musela trpět*“ Podobný případ se objevuje výše (okruh Touha po odlišnosti od matky), jedná se o jinou dvojici.

Pocity ublížení a odmítnutí u dcery (vychází z otázky č. 23)

Většina matek (10) se domnívá, že dcera **neměla důvod** se cítit ublížená ani odmítnutá, nebo si toho **nejsou vědomy**. Tyto matky uvádí, že mají pro dceru **pochopení** za jakýchkoli okolností (2), dceři se snaží **vyhovět** (4), i za cenu odepření si něčeho pro sebe. **Neodstrkují ji, pomáhají** (2). Jako důkaz uvádí poskytnutí zázemí dceři a dětem v době rozvodu, přestože to pro matku představovalo náročnou situaci. Další matka tuto otázku zamítá se slovy: „*Je jedináček, takže tady jako nemá konkurenci, takže nemá důvod se cítit ublížená.*“ Jedna z matek tvrdí: „*Já jsem vždycky na její straně. Já jí rozumím.*“

Několik matek (4) **nepopírá, že by tyto pocity v dceři nevyvolalo**, bylo však pro ně **obtížné je blíže specifikovat**. Matky (3) přiznávají, že **vlivem nálady řekly** něco, co v dceři tyto pocity způsobilo: „*Člověk něco řekne a každý se může cítit někdy dotčený nebo ublížený.*“ Jiná matka způsobuje dceři pocity odmítnutí, v případě, kdy je **zanepřázdněná**: „*Když nemám čas, když ona si řekne. Že třeba jedu někam, já nevím, třeba s manželem vyrazíme. Dcera zavolá, ať přijedem na víkend a diví se, že nemáme čas. Tak to byla ublížená.*“

Ovlivňování života dcery matkou (vychází z otázky č. 24)

Polovina žen (7) **zamítá, že by dceři ovlivňovala život**. Tyto matky popisovaly **volnost** ponechanou v rozhodování dcery „*Určitě to tak nemůže cítit. Ne. Nikdy jsem jí do ničeho nemluvila, i když se teda měla vdávat*“ nebo také **odstup**: „*Ne. Ať si každá dělá, co chce, já se do ničeho nemontuju.*“ Jedna z matek upozorňuje na **opačný fenomén**: „*Já se do nich nepletu, spíš třeba já si nechám poradit od nich.*“ Druhá polovina matek (7) přiznává, že dceřin život do jisté míry **ovlivňují**. „*No tak maličko. Na těch 10 % možná, že i řeknou, že už nejsou děti, že si dokážou poradit samy.*“ Několik těchto matek (3) se odvolává na skutečnost, že je pro matky **přirozené ovlivňovat život svých dětí**: „*Ale to víte, každá matka řekne dceři, že by měla dělat buď tak, nebo tak.*“ Skrývá se zde snaha ochránit své dítě a předat zkušenost.

Jedna z nich přiznává, že dceřin život ovlivňuje **nechtěně a nevědomky**. Několik matek udává, že dceřin život **ovlivňovaly dříve**, v současnosti se tomu již **snaží vyvarovat**. Jedna z nich uvádí, že do 27 let dcery, druhá, že když byla dcera dítě, dnes respektují jejich vlastní životy a **rady poskytují pouze na vyžádání** (3). Matky v těchto případech oceňují dceřinu otevřenost, nebojí se dceři sdělit i nepříjemnost, rady je sblížíjí: „*Třeba na něco s manželem, když měli nějaký trable. Tak poradím, že jo. Že se jí ta rada ne vždycky líbí, to je už riziko. Já vždycky říkám, že kdo nechce slyšet odpověď, nemá se vyptávat.*“ V tomto vztahu je patrná volnost, ale také propojenost. Matky se v některých případech snaží nezasahovat, přesto **v zásadních věcech** zasahují. Jiná matka se snaží dceru přesvědčit, **aby se vyvarovala některých chyb, které sama udělala**. Další matka se přiznává, že cítí **odlišnou míru** snahy ovlivnit život u svých tří dcer.

Reakce dcer jsou různé, od nelibosti po dotčení, některé dcery jsou na zásahy matky do jejich života „**choulostivé**“. Ale jsou i dcery, které matčiny rady a snahu ovlivňovat jejich život z úcty k matce **vyslechnou**.

Pocity zklamání (vychází z otázky č. 26 a 27)

Více než polovina matek (8) **popírá**, že na straně matky nebo dcery došlo ke zklamání. Uvádí, že **myslí, doufají**, některé matky **odpovídají s jistotou**, bez rozmýšlení: „*To snad ne. To já se snažím, aby se nic takového nedělo, v žádném mém vztahu. Snad by mi to řekla, ale nic takového nebylo.*“ Odpověď jiné matky zněla: „*Ne, ne. A teď už vůbec ne, když je člověk starší, copak bych klamala?*“ U jedné matky, přestože odpověděla záporně na obě otázky týkající se zklamání ve vztahu, se v průběhu rozhovoru objevila nespokojenost, hraničící se zklamáním z dceřina **rozvodu**, důvodem mohou být tradiční hodnoty matky zaměřené na rodinu.

Několik matek (2) připouští, že ke zklamání mezi nimi **došlo, ale neuvádí konkrétní situaci**. Mluví o **oboustranném zklamání**. „*A tak, to víte, že někdy něco bylo, co se mi nelíbilo, jak reagovala. To jako, to snad je taky normální. To bych lhala, kdybych, že nikdy. Určitě. Nemůžu říct konkrétně, to se nedá, aby si člověk vzpomněl, ale určitě jo.*“ Ohledně zklamání dcery upozorňuje na stejnou situaci. Matky mluví o „**běžných problémech života**“ a upozorňují, že přijímají povahu dcery. Další část matek (4) přiznávají, že ke **zklamání došlo**, ať na jedné nebo na obou stranách. U všech těchto participantek došlo ke **zklamání matky dcerou**. Polovinu (2) dcera zklamala svou **reakcí**. V jednom případě jde o „**hysterickou reakci**“ dcery v zátěžových situacích, matka upozorňuje, že ona by se v daných situacích

chovala „racionálněji“. Druhý případ matka popisuje takto: „*Stane se, že mě vyrazí dech, jakže očekávám něco jiného, nějakou jinou reakci.*“ Jde spíše o neustále se opakující problémy v komunikaci, neschopnost se domluvit a dělat kompromisy. Jiná dcera zklamala matku výběrem manžela nebo změnou názorů po narození dítěte a odstěhování se, matka těmto názorům nerozuměla. Matka svoji nespokojenost umlčela.

Většina z těchto matek (3) se domnívá, že i ony v průběhu vztahu **dcery zklamaly**. Jedna z dcer je zklamaná změnou matky, matka tuto změnu však popírá a dává přednost vlastnímu život před pomáháním dceři s dětmi, zde i matka zažívá ambivalentní pocity: „*Ona by chtěla, abych já se více věnovala těm jejím dětem, ale mně je třeba nedá.*“ Další matky neuvádějí nic konkrétního, ale zklamání uznávají: „*To ani není jinak možný, aby když spolu lidi žijí, aby se nezklamali někdy nebo se na sebe nějak vnitřně nezlobili. Oboustranně.*“

Některé matky popírají zhoršení vztahu v jeho průběhu. U několika matek se objevilo v období dospívání dcery nebo v období rozvodu dcery. Většina matek nepřipouští existenci neshod a nedorozumění v jejich vztahu. Neshody pramení z generačních rozdílů, nedostatku času na matku, výchovy dětí, nevyžádaní starostlivosti, snahou dcery matku dirigovat. Matky rozčilují některé povahové vlastnosti dcer (málomluvnost, sobeckost, hluchost, tvrdohlavost, nepořádnost nebo impulzivita), ale také styl výchovy dětí nebo určité projevy chování (slovník, kouření). Dcery kritizují kvůli nepořádku, výchově dětí, oblečení, ale i úpravám v bytě. Tvrdí, že ve vztahu nevnímají negativní pocity, přesto se v průběhu rozhovoru objevují (nedocnění, rozpor se způsobem výchovy dětí, nepotřebnost, nevyužitelnost, samota, obava z budoucnosti, obava dceři něco vytknout).

6.5. Diskuze

V následující kapitole budou diskutovány výsledky kvalitativního výzkumu, tento typ byl zvolen zejména pro povahu zkoumaných oblastí. Výzkumný soubor tvořilo 14 participantek ve věku 66 – 82 let, které měly dospělou dceru ve věku 43 – 57 let. Jedna z matek porovnávala svůj vztah s dvěma dcerami, jedna z nich minimálního požadovaného věku nedosahovala (37 let), pro srovnání a doplnění jsem ji do výzkumného souboru zařadila, primárně však vycházím ze vztahu se starší dcerou (43 let). Podařilo se naplnit původní záměr počtu účastnic výzkumu. Tři oslovené ženy účast ve výzkumu odmítly, byly nahrazeny

dalšími participantkami. Jako důvody uváděly přílišnou intimitu tématu nebo neznalost otázek předem. Tři participantky vybrané metodou záměrného výběru přes instituci musely vyvinout vlastní iniciativu k účasti ve výzkumu, většina (11) však vyžadovala aktivitu na straně členky výzkumného týmu. Výběrový soubor obsahoval matky, které svůj vztah s dcerami hodnotily kladně, což mohlo výsledky ovlivnit. Co se týká saturace výzkumného vzorku, jsem přesvědčena, že k plné saturaci nemohlo s počtem 14 participantek dojít. Na druhou stranu jsou mezi participantkami zastoupeny matky na dceři nezávislé i závislé, projevující emoce, ale i spíše racionální, s různým rodinným stavem, s více dětmi, ale i s dcerou v roli jedináčka, bydlící s dcerou i zvlášť, mající vnoučata, i bez vnoučat, s vdanou dcerou, ale i se svobodnou, matky, které zažívají ve vztahu blízkost, ale i odstup. Výzkumný soubor je z tohoto pohledu zastoupen pestře. Přestože byly splněny požadavky na soubor (věk matek a jejich dospělých dcer), chybí informace o vzdělání matek a o konkrétní vzdálenosti bydliště matky a dcery, proto nevíme, zda došlo k saturaci uvnitř této skupiny, zda byl soubor homogenní nebo heterogenní. Stupeň vzdělání matek, ale i bydlení na vesnici nebo ve městě může ovlivňovat vztah s dcerou. Tyto informace by se daly zjistit krátkým dotazníkem nebo rozšířením otázek. Setkala jsem se s kladnou odezvou participantek po absolvování interview, několik se jich s odstupem několika dní ozvalo a interview si pochvalovalo. Ženy poukazovaly na to, že rozhovor napomohl ujasnění vztahu.

Díky volbě polostrukturovaného rozhovoru jako metody získávání dat bylo možné v průběhu interview rozvádět odpovědi, doptávat se a směřovat tak participantky k zjišťovanému cíli, vysvětlovat také nejasnosti objevující se v průběhu rozhovoru. Členka výzkumného týmu mohla na odpovědi reagovat, což napomohlo získávání dalších informací. Na druhou stranu situace intimního rozhovoru mezi členkou výzkumného týmu a participantkou vytváří asymetrický vztah (kromě skupiny Dcer I.), který může ovlivnit získaná data. Tato asymetrie může pramenit například z věku výzkumnic a nedostatku zkušeností v porovnání s participantkami. Tato asymetrie nabízí úvahy například o stylizaci participantek nebo překážky ve sdílení intimních prožitků. Ze strany výzkumníka může jakékoli usměrňování interview znamenat ovlivnění výsledků. Subjektivní schopnost rychle reagovat a vhodně se doptávat se zlepšovala s každým interview s narůstajícími zkušenosti, postupně se prodlužovala i doba rozhovoru a rozšiřovaly se získané informace.

Do diskuze zahrnuji i práci týmu, ve kterém byla nutná spolupráce. Specifika sběru dat vedly k tomu, že daná členka výzkumného týmu neprováděla interview se všemi participantkami svého výzkumného souboru, což mohlo vést k ochuzení o některá data

převážně z pozorování. Na druhou stranu tak výzkumnice získaly širší přehled o dané problematice. K ovlivnění dat mohlo dojít v případě, kdy jsem prováděla interview s párem matky a dcery – samozřejmě postupně s každou zvlášť. Byla jsem si tohoto úskalí vědoma a snažila jsem se výpovědi matek a dcer od sebe oddělit, jednak již při sběru dat, kde se nabízí možnost pokládání sugestivních otázek, ale převážně v následné analýze. V tomto případě bylo nutné klást důraz na neutralitu výzkumníka.

Před zpracováním a analýzou dat opět musela proběhnout spolupráce v týmu, kdy bylo potřeba sjednotit okruhy vyhodnocení, ale i jednotné označení okruhů, kategorií a subkategorií pro lepší přehlednost a kompatibilitu výzkumného projektu. Při prezentaci výsledků dominovala snaha o zachování autenticity výpovědí, proto v místech, kde je to možné používám co nejčastěji přímé citace z rozhovorů. Důvodem byla také snaha omezit subjektivní vliv při zpracování dat. Tento způsob prezentace na druhou stranu klade vyšší nároky na čtenáře.

Výsledky výpovědí vnímání vztahu matek v období stáří nelze zobecnit, každý vztah je jedinečný a matky do něj vstupují s vlastní historií, zkušeností i osobností. Tento vztah nelze vyjmout z propojenosti s ostatními vztahy v rodině. Matky vztah vnímaly a popisovaly jako stabilní, v zajetých kolejích bez výkyvů. Zároveň tvrdily, že takový byl po celý jeho průběh. Nabízí se otázka, zda si matky vztah již idealizovaly nebo zde mohlo dojít ke zkreslení paměti. Toto zjištění koresponduje se skutečností, že odpovědi matek na otázky týkající se negativních prvků ve vztahu byly kratší, obecnější a výzkumnice častěji musela používat doplňující otázky. Svou úlohu zde mohla sehrát i asymetrie tvořící překážky při sdělování intimních záležitostí. Stabilitu, stereotyp a klidný průběh vztahu s dcerou ve stáří matky podporuje Vágnerová (2008). Matky ve vztahu vnímaly citovou blízkost a otevřenost. Na uklidnění vztahu, jeho stabilizaci, otevřenost a prohloubení citové blízkosti může mít vliv čas, tedy narůstající věk matek a dcer.

Zjištění týkající se blízkosti vztahu korespondují s výzkumy D. Tannen (2006), ve kterých téma blízkosti v popisech vztahu matky často zmiňují. Blízkost byla spojována také s podobností, což se objevilo rovněž i ve výzkumu D. Tannen (2006). Stejná autorka společně s T. Apter (2004) ve svých studiích zaznamenala, že matky by se rády v dospělosti dcery staly její přítelkyní, matky v této studii vztah s dcerou často popisovaly jako kamarádský, rovněž v popisu „dobré matky“ se charakteristika objevovala. Výzkum také potvrzuje možnost existence emočního propojení mezi matkou a dcerou. D. Tannen (2006) se ve svých rozhovorech setkávala, že matky podle tónu v hlasu v telefonu rozeznaly náladu dcery, která

se i na ně přenesla, interview prováděné pro tento výzkum tento fenomén potvrzují. Dále výzkumy Tannen (2006) i Apter (2004) mluví o důležitosti povídání v tomto vztahu, sdělování si detailů každodenního života, což opět potvrzuje i tento výzkum, kdy matky poukazovaly na sblíživí funkci vzájemného povídání o každodenním životě.

Vágnerová (2008) poukazuje na neschopnost matek sdělovat dcerám svá přání a potřeby, tento výzkum to nepotvrzuje, většina matek mluvila o svých přáních a potřebách přímo. Pouze jedna matka v rámci obecného dobra své potřeby potlačovala. Objevuje se však neochota dceru o něco žádat. Když žádají, žádají však přímo. Matky tak nejspíš dávají najevo svou samostatnost, o kterou nechtějí přijít. Tento ostych projevující se neochotou říkat si o pomoc Vágnerová (2008) potvrzuje.

K. L. Fingerman (1998) ve své studii upozorňuje na výskyt negativních pocitů ve vztahu stárnoucí matky a dcery ve středním věku, u kterých jen zřídka dochází ke konfrontaci. Dalo by se tak vysvětlit i odmítání negativních pocitů u matek v tomto výzkumu na přímý dotaz, zatímco v průběhu se negativní pocity objevovaly. Patří sem i neochota dceři něco vytknout, častá rezignace na negativní prvky ve vztahu. Zatímco D. Tannen (2004) poukazuje na neustálou kritiku matky dcery, matky v tomto výzkumu ve většině případů nekritizovaly. Roli zde hraje dceřina vlastní rodina. Rozdíl ve zjištění Tannen (2006) a tímto výzkumem je i reakce dcer, zatímco podle Tannen (2006) dcery kritiku nesou s nechtí, dcery v tomto výzkumu ji přijímají a matku vyslechnou, projevují jí tak respekt a úctu. Témata kritiky se v zásadě shodovaly, matky kritizovaly oblečení, vlasy a výchovu dětí, podle výzkumu se navíc objevuje ještě nepořádek.

Objevuje se také sounáležitost s rodinou a výchova dcer k ní. Tento způsob výchovy opět používají dcery u svých dětí. Může jít o důraz na rodinnou tradici, který podporují i vzpomínky matek na vlastní matky. V jiných výzkumech se tato tradice neobjevovala, proto můžeme usuzovat na české specifikum. Matky se považují za vzor dcery převážně v tradičních hodnotách, mezi které patří výchova dětí, manželství a vedení domácnosti. Zde může hrát roli věk matek a tradiční hodnoty, na které kladou důraz. Důraz na tradiční hodnoty se projevuje i v charakteristice „dobré matky“.

Výzkumy z českého prostředí od Nováka (2008), Trapkové a Chvály (2009), ale i zahraniční výzkumy Tannen (2006) a Streep (2009) upozorňují na existenci srovnávání a soupeření ve vztahu a to především o pozornost manžela/otce. Tento výzkum žádný typ soupeření ve vztahu nezaznamenal, naopak matky reagovaly pobaveně při pouhé představě soupeření s dcerou. Srovnávání se objevovalo ve vaření v pozitivním smyslu. Je možné, že

jde již o změnu spojenou se vztahem v období stáří. Podle Tannen (2006) mohou matky srovnávat svůj život s životem dcery, a v případech, kdy je dcera úspěšnější mohou její úspěchy vnímat negativně. Matky v tomto výzkumu dcerám úspěch přály, radovaly se z něj a pociťovaly hrdost. Pouze jedna matka na něj reagovala vlažně. K těmto pozitivním pocitům z úspěchů dcery může napomáhat citová blízkost mezi těmito ženami.

Matky v tomto výzkumu nevnímají změnu po odstěhování dcery, ale pokud změnu vnímají, pociťují ji negativně. Společné bydlení naopak blízkosti přispívá. Je otázkou, zda změnu matky po odstěhování dcery skutečně nevnímaly, nebo je již tato životní událost zkreslena pamětí, jak mnohé matky v rozhovorech naznačují. Společné bydlení může blízkosti napomáhat především proto, že matky, v těchto případech vdovy nebo pečující o nemocného manžela, nepociťují samotu a dcera je v případě potřeby vždy nablízku. Domácí práce mají rozdělené, proto tyto matky nemusí dceru o pomoc žádat, což může napomáhat vyrovnanosti vztahu. Matky, které nebydlí se svými dcerami, jsou s frekvencí osobního kontaktu spokojeny. Zároveň však dceřinu nemožnost častých návštěv omlouvají vyčerpáním. Je otázka, jestli jsou s četností osobního kontaktu skutečně spokojeny, nebo zde hraje roli racionalizace.

V tomto výzkumu ženy cítily změnu po svatbě dcery, buď ve vlastnostech dcery, nebo i v celém vztahu. Změny ve vnímání vztahu byly převážně negativní, matky vnímaly odcizení, což nepodporuje závěry tureckých výzkumníků Mottram a Hortacsu (2005), podle kterých manželství zvyšuje schopnost empatie a vede tak ke zlepšení ve vztahu. Matky zde vnímají odcizení, protože dcera často přenese svou citovou vazbu z matky na manžela, zakládá také novou rodinu, na kterou se primárně soustředí. Naproti tomu většina žen v této studii změnu s narozením dětí vnímá jako zlepšení vztahu. Udávají větší pochopení od dcery, tato zjištění již s výsledky výzkumu Mottram a Hortacsu (2005), ale i s výsledky výzkumu Fingerman (2001) korespondují, jde tu o sdílení zkušeností mateřství, dcera konečně chápe, jak se matka cítí.

Přechody ve vztahu matky a dcery Fischer (1981) vnímá v dceřině dospívání, manželství, mateřství a poté ve stáří a úbytku zdraví matky. S tímto modelem souhlasí Mottram a Hortacsu (2005), neuvádějí však dospívání a ve stáří matky zdůrazňují moment ovdovění jako důležitý sblížující moment. Podle tohoto výzkumu matky vnímají i změnu ve vztahu spojenou s odstěhování dcery a vnímají ji negativně, stejně jako dceřin vstup do manželství. Jakmile se dceři narodí děti, vztah se opět sblížuje. Ve stáří dochází k opětovnému sblížení s matčíným úbytkem sil, ale především právě zmiňovaným ovdověním, kdy dcera v mnoha případech přebírá roli otce a dochází postupně k výměně rolí

mezi ní a matkou, které potvrzuje i výzkum Mottram a Hortacsu (2005). Tyto výzkumnice poukazují i na uvědomění si smrtelnosti matky dcerou, které vede k vyššímu emocionálnímu připoutání. I tento fenomén se v těchto rozhovorech objevil. Podle výzkumu Wilsona, Shuey, Elder a Wickrama (2006) ovdovění matky a rozvod dcery podporují rozvoj závislosti a tím i úroveň ambivalentních pocitů. Vznik závislosti tento výzkum potvrdil, nikoli však ambivalentní pocity pramenící ze závislosti. Vznik závislosti a růst asymetrie ve vztahu potvrzuje také Vágnerová (2008).

Podle Tannen (2006) dochází k výměně rolí i co se týče souhlasu s rozhodnutími, ve stáří matka žádá souhlas dcery. Tento názor nepodporují výsledky výzkumu, kdy část žen sice uznala, že se s dcerou poradí a její názor ji zajímá, ale rozhodují se podle sebe. Je otázkou, co způsobuje tento nesoulad. Může jít například o rozdíly v kultuře, kde byly výzkumy prováděny. Jak četné výzkumy, například Nováka (2008), Tannen (2006), Shawler (2004), Gonyea, Paris a de Saxe Zerden (2008) a očekávání společnosti naznačují, péči o matku ve stáří převezme dcera, potvrzuje to i tato studie. Není velkým překvapením, že nejvíce pomoci poskytuje dcera matce ve společné domácnosti, jak uvádí studie od Lang a Brody (1983). Podle tohoto výzkumu mají dcery respekt ke stáří matky a snaží se jim pomáhat. Matky tuto pomoc často odmítají nebo ji využívají pouze v případě potřeby, mohou tak dávat najevo svou samostatnost. Také se zde může projevovat snaha dceru neobtěžovat a dokázat svou soběstačnost. Asymetrie rolí se může projevovat také ve vděku pociťovaném matkami v tomto výzkumu. Matky jsou vděčné za pomoc v domácnosti, za koupi bytu, ale také vztah jako takový. Může jít také o uvědomování si matkou, že kladný vztah dcery k nim není povinností, matky se tento vztah snaží budovat, a proto jsou vděčné, pokud je takový, jaký si přejí.

Výsledky této studie mohou být přínosné pro poradensko-psychologickou praxi. Vztah matky a dcery dosud není dostatečně prozkoumán a bezesporu si další zkoumání zaslouží. V magisterské diplomové práci bych ráda tento výzkum rozšířila, zaměřila se na kongruenci vnímání vztahu mezi matkou a dcerou. V této oblasti došla k zajímavým zjištěním Fingerman (1995), zaměřila se na oblast konfliktů, které matky a dcery vnímaly rozdílně.

6.6. Závěry

Vztah mezi matkou v období stáří a její dospělou dcerou je především již stabilizovaný a ustálený, má své zajeté koleje. Neobjevují se zde velké výkyvy v podobě

konfliktů, ani jiného bilancování a vyjednávání. Dcery již pomalu přebírají matčinu roli, dochází zde k výměně rolí, především po smrti manžela matky, otce dcery. Dcery přebírají zodpovědnost za matky, zařizují za ně potřebné. Jiné matky kladou důraz na svou samostatnost, o kterou nechtějí přijít, přestože jim dcera pomoc nabízí, odmítají ji. Objevuje se zde závislost matky na dceři, ale i opačná tendence, kdy ve vztahu převažuje matka, jindy je vztah nezávislý, vyrovnaný, nebo se naopak objevuje vzájemná závislost.

- Matky nevnímají změnu ve vztahu po odstěhování dcery, ty které změnu vnímají, ji cítí jako zhoršení vztahu.
- Společné bydlení přispívá blízkosti.
- Souhlas dcery s rozhodnutím matky není vyžadován.
- Většina matek vnímá ve vztahu citovou blízkost a otevřenost a jsou s její intenzitou spokojeny.
- Objevuje se neochota matek dceru o něco žádat, když tak činí, žádají přímo.
- Respekt k samostatnosti dcery je spojován s respektem k její domácnosti.
- Matky reagují na úspěchy dcery kladně – radost, hrdost.
- Nehledě na frekvenci osobního kontaktu s dcerou, je většina matek s jeho množstvím spokojena.
- Zaznamenané změny po svatbě dcery byly negativní – odcizení.
- Změny po narození dětí byly naopak vnímány pozitivně.
- Matky dcer, které nemají vlastní rodinu, zažívaly lítost a ambivalenci.
- Dcery mají úctu ke stáří matky a snaží se jim pomáhat, matky si snaží udržet samostatnost a pomoc často odmítají nebo ji využívají jen v případě potřeby.
- Objevuje se sounáležitost s rodinou a výchova k ní.
- Ke sblížení dochází po rozvodu dcery i po ovdovění matky.
- Sbližují je i neshody v manželstvích.
- Důležité pro udržení blízkosti je telefonování.
- Matky jsou pro dceru vzor – ve vedení domácnosti, nezávislosti, samostatnosti, upřímnosti, vitalitě, manželství, výchově dětí.
- Dcery dávají svou hrdost najevo pochvalou – přímo matce, ale i mezi jejími přáteli.

- Matky k dceři pocítují vděk – pomoc v domácnosti, zabezpečení (koupě bytu), za vztah jako takový, podporu a pomoc dcery s péčí o matčinu matku.
- Od dobré matky požadují především lásku k dětem a péči o ně, přiměřené tresty, porozumění, vyvážení kontroly a volnosti, tradiční hodnoty (péči o domácnost, manžel), trpělivost, spravedlivost, laskavost, pravdomluvnost, být pro děti vzorem.
- Některé matky popírají zhoršení vztahu v jeho průběhu.
- Zhoršení se objevilo v období dospívání dcery, v období rozvodu dcery.
- Většina matek nepřipouští existenci neshod a nedorozumění.
- Neshody pramení z generačních rozdílů, nedostatku času na matku, výchovy dětí, nevyžádané starostlivosti, snahou dcery matku dirigovat.
- Matky se domnívají, že se dcery nechtějí od nich odlišovat, nebo uznávají, že v něčem ano, ale neumí to blíže specifikovat.
- Matky tvrdí, že nevnímají ve vztahu s dcerou negativní pocity, přesto se v průběhu rozhovoru objevují
- Srovnávání ani soupeření ve vztahu nevnímají.
- Dcery nemají důvod se cítit ublížené ani odmítnuté. Pokud se tak cítí, nebylo to záměrem matek.
- Většina matek se nesnaží ovlivnit dceřin život. Matky, které ovlivňují, se odvolávají na skutečnost, že je to pro matky přirozené.
- Většina matek popírá pocity zklamání. Pokud ke zklamání na nějaké straně došlo, jednalo se nečekanou reakci dcery.

Souhrn

Českou společností je mateřství považováno za základní poslání ženy. Je významnou složkou její identity. Narození dítěte znamená proměnu role ženy, mění se její prožívání i uvažování (Vágnerová, 2008). Rastogi a Wampler (1999) poukazují na důležitost tohoto vztahu ve většině kultur. Tento vztah je velice specifický a odlišuje se od jiných vztahů v rodině. K. Fingerman (1998) upozorňuje na to, že výzkumy byly zaměřeny převážně na pozitivní znaky v této vazbě, zatímco negativní znaky pozornosti unikají. Novák (2008) poukazuje na vliv psychoanalytického Oidipovského komplexu, pod jehož vlivem byl častější výzkum vztahu matky a syna.

Komunikace matky a dcery má dlouhou historii, v případě dcery se vytváří její celý život, je obvyklé, že matky i dcery z pouhého tónu hlasu poznají, jak se druhá cítí. Znájí ale také svá citlivá místa a ví, kam zaútočit. Konflikty v komunikaci mohou vznikat například vlivem skrytého významu (Tannen, 2006; Novák 2008). S věkem slábne matčina autorita, obvykle se však snaží dceru chránit po celý život (Tannen, 2006). V ženských vztazích hraje důležitou roli povídání, ve vztahu matky a dcery tomu není jinak. Povídání zejména o denních problémech ženy spojuje, matky a dcery kladou důraz na detail, který napomáhá budování intimity v jejich vztahu. Posloucháním dávají matky najevo přijetí a zájem. Důležitost je i oboustrannost rozhovorů, matka by měla mluvit o svém životě, stejně jako dcera (Apter, 2004; Tannen, 2006; Fingerman, 2001). Destruktivní formy chování v tomto vztahu probíhají nejčastěji verbální cestou – zraňování citů, vyvolávání pocitů viny. Podle Fingerman dcery o negativních pocitech mluví příměji, než matky (Fingerman, 2001).

Konflikty jsou ve vztahu matky a dcery nevyhnutelné a nemají pouze negativní funkci. Skrze ně dochází ke vzájemnému pochopení, což potvrzuje výzkum. Konflikty napomáhají také separaci od matky (Apter, 2004; Trapková & Chvála, 2009; Boyd, 1989). Výzkumy konfliktů mezi matkou ve stáří a dcerou ve středním věku se zabývala K.L.Fingerman, která objevila rozdíly v jejich vnímání. Dcery konflikty popisovaly jako náročnější. Fingerman se v jiné studii zabývala negativními pocity mezi stárnoucí matkou a její dcerou, potvrdila jejich existenci a odhalila, že jen zřídka dochází mezi matkou a dcerou k přímé konfrontaci. V jiné studii Fingerman odhalila, že konflikty v dřívějších obdobích vztahu nepředvídají konflikty v pozdějších, ani nekonfliktní vztah nemusí zůstat nekonfliktní v jeho průběhu. V některých případech, kde dochází k opakování stejného vzorce chování, mohou konflikty přetrvávat od raného věku až po stáří (Fingerman, 1995, 1997, 1998, 2001).

Kritika je často zmiňovaným tématem ve vztahu matky a dcery. Podle výzkumu D. Tannen mají matky tendenci dcerám radit a kritizovat převážně ve třech oblastech – vlasy, oblékání a váha, někdy je sem řazeno ještě čtvrté téma, výchova dětí. Důvodem ke kritice vzhledu dcery, je podle Tannen skutečnost, že matky v dcerách vidí odraz sebe (Tannen, 2006). Podle T. Apter je ve vztahu největším úskalím období dospívání dcery, poradenská zkušenost T. Nováka to nepotvrzuje, podle něj jsou problémy v tomto věku řešitelné. Úkolem konfliktů v dospívání je vztah přetvořit. S blízkostí je spojována podobnost, která vede k upevnění vztahu (Tannen, 2006). Protože dcera prochází podobnými životními úkoly jako matka, může se nevědomky začít chovat podobně (Novák, 2008). Dcery si podle T. Apter vytváří pomyslný seznam, v čem chtějí být jiné, než jejich matka (Apter, 2004). Podle Baruch a Barnett (1983) mohou dcery vnímat své matky jako vzor dospělého života nebo naopak v nich mohou vidět to, čemu se chtějí vyhnout.

Vztah matky s dcerou lze vnímat jako životní cyklus, který je poznamenán několika přechodnými obdobími, Lucy Fischer (1981) sem řadí dospívání, přechod dcery do manželství a mateřství a poté stáří matky a zhoršování jejího zdraví. Turečtí výzkumníci Mottram a Hortacsu (2006) zabývající se rovněž těmito přechody v životním cyklu přidali matčino ovdovění jako důležitý mezník ve vztahu. Odhalili také tendenci ke zlepšování vztahu a zvyšování schopnosti empatie během života díky dceřiným zkušenostem s rolí manželky a matky.

Navazuje výzkumná část práce, která se zabývá vnímáním vztahu matkou v období stáří (nad 66 let) s její dospělou dcerou. Tento výzkum je součástí širšího výzkumného projektu, který je veden a koordinován doc. PhDr. Irenou Sobotkovou, CSc. a podílejí se na něm další tři studentky, konkrétně Barbora Burešová, Monika Malá a Bc. Zuzana Purová. Cílem projektu je komplexní zmapování vztahu mezi matkou a dcerou u různých věkových skupin a z různých úhlů pohledu. Výzkumné otázky se zabývají charakteristikou vztahu, jaké prvky ženy považují za pozitivní a jaké naopak za negativní. Tato problematika nebyla dosud dostatečně prozkoumána a nemáme o ní mnoho informací. Pro její zkoumání byl zvolen kvalitativní přístup, který je vhodný vzhledem k zaměření výzkumu.

Metodou získávání dat se stalo polostrukturované interview, které má jasně dané minimum otázek a témat, ale umožňuje i doplňování otázek, napomáhá tak autenticitě rozhovoru. Interview nelze provádět bez pozorování. Skládalo se ze základních 32 otázek (+ 4 otázky v případě, kdy byla dcera vdaná, měla děti, nebo se jednalo o Dcery II a Matky II). Jednotlivé otázky vycházely ze tří výzkumných otázek. Jak jsem již zmínila, výzkum je

součástí širšího výzkumného záměru, proto mělo interview dvě paralelní varianty otázek, pro Dcery I a II a pro Matky I a II. K fixaci dat byl použit audiozáznam. Vzhledem k různé dostupnosti participantek výzkumu jsme se rozhodly pro spolupráci při získávání dat. Každá členka výzkumného týmu získala a provedla transkripci dat od tří participantek z každého výzkumného souboru, ze své cílové skupiny pět. Následně proběhla výměna dat.

Prvním důležitým krokem zpracování dat byla doslovná transkripce audiozáznamu do textové podoby. Metodou analýzy byla zvolena obsahová analýza textu, která se provádí ve třech krocích – kódování, kategorizace a definování témat. V rámci systematizace dat jsem provedla redukci prvního řádu, která slouží k větší přehlednosti přepisu. Otázky byly rozčleněny do okruhů. V rámci obsahové analýzy textu byla použita metoda vytváření trsů, kdy jsou na základě vzájemné podobnosti výroky seskupovány do skupin, vytváří se tak hierarchie, vznikají obecnější jednotky. Další metodou byla metoda zachycení vzorců, kdy je zaznamenaný jev nahrazen obecnou kategorií (tématem). K usnadnění orientace bylo použito i barvení textu.

Jak již bylo zmíněno, tento výzkum je součástí širšího projektu. Výběrové soubory byly rozděleny podle věku, a zda se jednalo o matku nebo dceru (Dcery I, II a Matky I, II). Výzkumným vzorkem tohoto výzkumu jsou Matky II, ženy od 66 let, které mají dcery ve věku 43 - 57 let. Participantky pocházely z běžně fungujících rodin. Vzorek tvořilo 14 participantek, z nichž byly 4 vybrány prostým záměrným výběrem, 7 metodou sněhové koule a 3 záměrným výběrem přes instituci.

Prezentace výsledků je rozdělena do tří kapitol podle výzkumných otázek. Všechny matky vnímaly vztah s dcerou jako kladný a stabilní, poukazyvaly na jeho nekonfliktnost. Většina matek nebydlela se svými dcerami. Matky, které vnímaly po odstěhování dcery změnu ve vztahu, ji označily jako negativní, pociťovaly odcizení. Polovina žen nevyžadovala souhlas dcery s jejich rozhodnutím, pro velkou část byl názor dcery důležitý, ale rozhodovaly se podle sebe, jen jedna přizpůsobovala svá rozhodnutí názorům dcery. Matky pociťovaly ve vztahu s dcerou citovou blízkost a otevřenost. Byly schopny empatie, kterou pociťovaly i od svých dcer. Participantky nebyly ochotné dceru o něco žádat, když to však bylo nutné, sdělovaly svá a přání a potřeby přímo. Objevoval se respekt k samostatnosti dcery. Úspěchy dcery byly přijímány s kladnými emocemi, nejčastěji radostí a hrdostí. Nehledě na frekvenci osobního kontaktu, byla většina matek s jejím množstvím spokojena. Po vstupu dcery do manželství některé matky zaznamenaly odcizení. Po narození dětí dcery větší část matek vnímala zlepšení vztahu. Matky pomáhaly s hlídáním dětí, na výchově se ve většině případů

nepodílely. Dcery respektují matčino stáří, snaží se jim pomáhat, matky ne vždy tuto pomoc přijímají. Kladou důraz na svou samostatnost, o kterou nechtějí přijít. Matky bydlící s dcerou mají domácí práce rozvrženy.

Matky nedokázaly najít lepší období vztahu, některé zmínily dceřino dětství nebo dobu, kdy měla dcera malé děti. Porozumění matek a dcer pramenilo nejčastěji z jejich podobnosti a společných zájmů, například zahrada. Sbližuje je otevřené povídání. Sbližují je také těžká životní období spojená se ztrátou jako je rozvod nebo ovdovění. Většina matek se domnívá, že jsou pro dceru vzor – například ve vedení domácnosti, samostatnosti, ale i v roli manželky a ve výchově dětí. Podporu dcery matky nejčastěji vnímají na pocitové úrovni v podobě zájmu, spolehlivosti. Podporu také vnímají ve výměně rolí. Hrdost dcer matky vnímají směrem k jejich samostatnosti, aktivitě, ale také k manželství a snaze učit se novým věcem. Tuto hrdost dcery dávají najevo pochvalou, nejen přímo matce, ale i okolí. Matky si váží přístupu dcer k životu, jejich samostatnosti a zvládnutí situace po rozvodu. Jsou hrdé na vzdělání a povahu dcer. Váží si vztahu s dcerou jako celku. Objevuje se i vděk, například za pomoc v domácnosti, zabezpečení matky koupí bytu, doprovázení k lékaři, ale i za vztah jako takový. Mezi vlastnosti dobré matky řadily lásku k dětem a péči o ně, správnou výchovu, přiměřenost, porozumění dětem, vyvážení kontroly a volnosti, trpělivost, laskavost, kladly důraz také na tradiční hodnoty jako je uklizená domácnost a dobrý vztah s manželem. Svou definici dobré matky srovnávaly se sebou.

Za horší období vztahu považovaly dospívání a období rozvodu. Popíraly neshody a nedorozumění, pokud se vyskytovalo, pramenilo z generačního rozdílu, nedostatku času na matku, výchovy dětí, nebo nevyžádané starostlivosti dcery. Matky rozčilovaly některé povahové vlastnosti dcery jako je málomluvnost, sobeckost, hlučnost nebo impulzivita, ale i styl výchovy dětí nebo nedostatek času na matku. Matky odhadují, že se dcery chtějí odlišit ve skladování drobností, v neprůbojnosti nebo v zasahování do soukromí. Kritizují například výchovu dětí, nepořádnost, zevnějšek. Nepřipouští, že by se v jejich vztahu objevovaly negativní nebo rozporuplné pocity, přesto se v rozhovorech někdy vyskytují. Některé matky se cítí nedoceny, nevyužity, zažívají samotu, mají obavy z budoucnosti, cítí vnitřní rozpor s výchovou dětí. Matky s dcerami nesoupeří, pokud se srovnávají, je to v oblasti vaření. Popírají vyvolání pocitů odmítnutí nebo ublížení u dcery. Život dcery neovlivňují nebo se o to alespoň pokoušejí. Popírají také pocity zklamání na jedné i druhé straně. Vztah matky a dcery dosud není dostatečně prozkoumán a zaslouží si další výzkumy.

Použitá literatura

- Apter, T. (2004). *You don't really know me: Why mothers and daughters fight and how both can win*. New York: W. W. Norton & Company.
- Barnett, M. A., Mills-Koonce, W. R., Gustafsson, H., & Cox, M. (2012). Mother-Grandmother Conflict, Negative Parenting, and Young Children's Social Development in Multigenerational Families. *Family Relations*, 61(5), 864-877.
- Baruch, G., & Barnett, R. C. (1983). Adult Daughters' Relationships with Their Mothers. *Journal of Marriage and Family*, 45(3), 601-606.
- Boyd, C. J. (1989). Mothers and Daughters: A Discussion of Theory and Research. *Journal of Marriage and Family*, 51(2), 291-301.
- Cloud, H., & Townsend, J. (2003). *Prosim tě, mami: Jak nás ovlivnily naše matky?* Praha: Návrat domů.
- Edelmanová, H. (2009). *Matky bez matek: Jak z nás ztráta matky utváří rodiče, kterými se stáváme*. Praha: Equilibrium.
- Fingerman, K. L. (1995). Aging Mothers' and Their Adult Daughters' Perceptions of Conflict Behaviors. *Psychology and Aging*, 10(4), 639-649.
- Fingerman, K. L. (1997). Aging Mothers' and Adult Daughters' Retrospective Rating of Conflict in Their Past Relationship. *Current Psychology*, 16(2), 131-154.
- Fingerman, K. L. (1998). Tight lips?: Aging mothers' and adult daughters' responses to interpersonal tensions in their relationships. *Personal Relationships*, 5, 121-138.
- Fingerman, K. L. (2001). *Aging Mothers and Their Adult Daughters: A Study in Mixed Emotions*. New York: Springer Publishing Company, Inc.
- Fischer, L. R. (1981). Transitions in the Mother-Daughter Relationship. *Journal of Marriage and Family*, 43(3), 613-622.
- Gonyea, J. G., Paris, R., & de Saxe Zerden, L. (2008). Adult daughters and aging mothers: The role of guilt in the experience of caregiver burden. *Aging & Mental Health*, 12(5), 559-567.

- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Lang, A. M., & Brody, E. M. (1983). Characteristics of Middle-Aged Daughters and Help to Their Elderly Mothers. *Journal of Marriage and Family*, 45(1), 193-202.
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie: 2., aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- McBride, K. (2008). *Will I Ever Be Good Enough?: Healing the Daughters of Narcissistic Mothers*. New York: Simon & Schuster, Inc.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Mottram, S. A., & Hortacsu, N. (2005). Adult daughter aging mother relationship over the life cycle: The Turkish case. *Journal of Aging Studies*, 19, 471-488.
- Novák, T. (2008). *Vztah matky a dcery*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Rastogi, M., & Wampler, K. S. (1999). Adult Daughters' Perceptions of the Mother-Daughter Relationship: A Cross-Cultural Study. *Family Relations*, 48(3), 227-336.
- Riedelová, I. (2011). *Když se matky a dcery navzájem hledají*. Brno: Emitos, spol. s.r.o.
- Ryff, C. D., Lee, Y. H., Essex, M. J., & Schmutte, P. S. (1994). My children and me: Midlife evaluations of grown children and of self. *Psychology and Aging*, 9(2), 195-205.
- Shawler, C. (2004). Aging Mothers and Daughters: Relationship Changes over time. *Ageing International*, 29(2), 149-177.
- Streep, P. (2009). *Mean Mothers: Overcoming the Legacy of Hurt*. New York: Harper-Collins Publishers.
- Stuart-Hamilton, I. (1999). *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál.
- Tannen, D. (2006). *Co to máš zase na sobě: jak spolu komunikují matky a dcery*. Brno: ZONER software, s.r.o.
- Thompson, L., & Walker, A. J. (1984). Mothers and Daughters: Aid Patterns and Attachment. *Journal of Marriage and Family*, 46(2), 312-322.

- Trapková, L., & Chvála, V. (2009). *Rodinná terapie psychosomatických poruch: Rodina jako sociální děloha*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie II.: Dospělost a stáří*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Vymětal, J. (2008). *Průvodce úspěšnou komunikací: Efektivní komunikace v praxi*. Praha: Grada Publishing a.s.
- Výrost, J., & Slaměník, I. (2008). *Sociální psychologie*. Praha: Grada Publishing a. s.
- Walker, A. J., & Thompson, L. (1983). Intimacy and Intergenerational Aid and Contact among Mothers and Daughters. *Journal of Marriage and Family*, 45(4).
- Willson, A. E., Shuey, K. M., Elder, G. H., & Wickrama, K. S. (2006). Ambivalence in Mother-Adult Child Relations: A Dyadic Analysis. *Social Psychology Quarterly*, 69(3), 235-252.

Přílohy

- Příloha č. 1 zadání bakalářské diplomové práce
- Příloha č. 2 abstrakt v českém jazyce, abstrakt v anglickém jazyce
- Příloha č. 3 otázky polostrukturovaného interview
- Příloha č. 4 žádost o zapojení do výzkumu
- Příloha č. 5 informovaný souhlas

Příloha č.1:

Formulář zadání BcDP

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2012/2013

Studijní program: Psychologie
Forma: Prezenční
Obor/komb.: Psychologie (PCH)

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Bc. VEČERKOVÁ Klára	Profesora Fuky 14, Olomouc - Nová Ulice	F110069

TÉMA ČESKY:

Vztah matky a dcery z pohledu matky v období stáří

NÁZEV ANGLICKY:

Relationship between mother and daughter from the perspective of mother in old age

VEDOUcí PRÁCE:

Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Bakalářská práce je součástí širšího výzkumného záměru katedry psychologie, který je soustředěn na popis a analýzu vztahů mezi matkami a dcerami v různém věku. Postava matky patří mezi nejdůležitější v životě. Vzájemný vztah matky s dětmi patří mezi klíčové faktory, které spolupůsobí při utváření osobnosti. Jde tedy o trvale aktuální téma, kterému však není věnována patřičná výzkumná pozornost.

V teoretické části práce budou vymezeny relevantní pojmy především z oblasti vývojové psychologie a psychologie rodiny. Jednotlivé kapitoly se budou týkat mateřství, rodinných vztahů a komunikace matek v období stáří. Bude podán přehled o současném stavu poznání v této oblasti.

Cílem výzkumu bude zmapovat specifika vztahu a komunikace mezi matkami a jejich dospělými dcerami z pohledu matek. Výběrový soubor bude tvořit 14 matek ve věku od 66 let. Hlavní metodou sběru dat bude polostrukturovaný rozhovor. Pro zpracování dat bude použita metoda kvalitativní obsahové analýzy.

Výzkumná zjištění budou užitečná v poradenské psychologické praxi.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

Cloud, H. & Townsend, J. (2003). *Prosím tě, mami. Jak nás ovlivnily naše matky?* Praha: Návrat domů.

Fingerman, K. (2001). *Aging mothers and their adult daughters*. New York: Springer.

Langmaier, J. & Krejčířová, D. (2006) *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.

Miller-Day, M., A. (2008). *Communication among grandmothers, mothers, and adult daughters*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Novák, T. (2008). *Vztah matky a dcery*. Praha: Grada.

Tanen, D. (2006). *Co to máš zase na sobě? Jak spolu komunikují matka a dcery*. Brno: Zoner Press.

Podpis studenta:

Datum:

Podpis vedoucího práce:

Datum:

Příloha č. 2: Abstrakt bakalářské práce

Název práce: **Vztah matky a dcery z pohledu matky v období stáří**

Autor práce: **Bc. Klára Večerková**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.**

Počet stran a znaků: 102 stran, 207 456 znaků

Počet příloh: 5

Počet titulů použité literatury: 33

Vztah matky a dítěte je řazen mezi klíčové faktory, které spolupůsobí při utváření osobnosti. Mateřství je významnou složkou identity ženy. Tato práce se zabývá vztahem matky a dospělé dcery. Teoretická část na základě provedených výzkumů seznamuje s komunikací, konflikty, specifiky, ale i vývojem tohoto vztahu, který lze vnímat jako životní cyklus. Výzkumná část je součástí širšího výzkumného záměru, který mapuje vztah matky a dcery u různých věkových skupin a z různých úhlů pohledu. Výzkumný problém této práce se zaměřuje na prožívání vztahu z pohledu matky ve stáří. Kvalitativní studie mapuje charakteristiky vztahu, jaké prvky vnímají pozitivně a jaké negativně. Výzkumný soubor zahrnoval 14 participantek, vybrané nenáhodnými metodami výběru (prostý záměrný výběr, metoda sněhové koule, záměrný výběr přes instituci). Data byla získána polostrukturovaným rozhovorem. K analýze byla použita obsahová analýza textu. Podle výsledků výzkumu je vztah matky a dcery v tomto věku již stabilizovaný, klidný. Matky nemluví o negativních prvcích ve vztahu.

Klíčová slova: vztah matky a dcery, matka v období stáří a dcera ve středním věku, vnímání vztahu, prožívání, péče dcery o matku, výměna rolí

Abstract of thesis

Title: **Relationship between mother and daughter from the perspective of mother in old age**

Author: **Bc. Klára Večerková**

Supervisor: **Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.**

Number of pages and characters: 102 (207 456)

Number of appendices: 5

Number of references: 33

The relationship between mother and her child is considered as the key factor of creating ones personality. The Motherhood is an important part of identity of every women. This thesis is about old mothers and their adult daughters. The theoretical section is presenting research findings about conflicts, specifics, but also development of this relationship, which can be considered as life cycle. The research section is a part of greater project, which is trying to describe the relationship between mother and daughter amongst various age groups and from different points of view. A research problem of this thesis aims at experience of mother in old age. It describes this relationship and its elements, both positive and negative. We decided to use qualitative methodology; the sample consisted of 14 participants, selected by simple intentional selection, snowball method and intentional institutional selection. Data were acquired in the semi-structured interview. Data were analyzed by textual analysis. The finding of this research indicates that the relationship in this age is calm and stabilized. Mothers weren't talking about negative elements of the relationship.

Key words: Mother-daughter relationship, old age mother and daughter in middle age, perception of relationship, experience, daughter taking care of mother, inverson of roles

Příloha č. 3: Otázky polostrukrovaného interview

Výzkumné otázky BcP:

1. Jak matky charakterizují svůj vztah s dcerou? (12 ot.)
2. **Co vzájemný vztah z pohledu matek zlepšuje, posiluje a podporuje? (9 ot.)**
3. *Co vzájemný vztah z pohledu matek zatěžuje, co matkám vadí? (11 ot.)*

Otázky interview

- 1) Kolik máte let? Kolik let má vaše dcera?
- 2) Volně charakterizujte svůj vztah s dcerou. Jak by se dal popsat?
- 3) **Bylo období, kdy byl váš vztah lepší? V čem?**
- 4) *A bylo období, kdy byl váš vztah horší? Za jakých okolností?*
- 5) Bydlíte s dcerou? Pokud ne, změnil se nějak Váš vztah od té doby, co bydlíte zvlášť?
- 6) *Co nejčastěji vyvolá neshody a nedorozumění mezi vámi?*
- 7) **V čem si naopak rozumíte?**
- 8) *Co vás na chování nebo v řeči dcery rozčiluje nebo dráždí?*
- 9) Záleží vám na tom, aby vaše dcera souhlasila s vašimi rozhodnutími?
- 10) Pociťujete mezi vámi spíš citový odstup a uzavřenost, nebo otevřenost a citovou blízkost?
- 11) Stojí některá z vás o větší otevřenost a citovou blízkost ve vašem vztahu? Pokud ano, jak to dává(te) najevo?
- 12) **Myslíte, že jste pro dceru určitým vzorem? Pokud ano, v čem?**
- 13) *Myslíte, že je něco, v čem by dcera nechtěla být jako vy? V čem se chce odlišit?*
- 14) *Kritizujete někdy dceru? V čem?*
- 15) **Je něco, co vás vzájemně sblíží?**
- 16) Myslíte, že rozumíte tomu, jak se cítí vaše dcera?
- 17) Myslíte, že vaše dcera rozumí tomu, jak se cítíte?
- 18) *Vnímáte ve vašem vztahu nějaké negativní, rozporuplné či nepříjemné pocity?*
- 19) *Vnímáte ve vašem vztahu srovnávání či soupeření? V čem?*
- 20) Mluvíte s dcerou o svých přáních a potřebách přímo nebo v náznacích?
- 21) **Cítíte ze strany dcery dost podpory?**
- 22) Myslíte, že dcera se cítí z vaší strany dostatečně respektována jako samostatná a originální bytost?
- 23) *Může se někdy dcera cítit z vaší strany ublížená či odmítnutá?*
- 24) *Myslíte, že vaše dcera má někdy pocit, že se snažíte ovlivnit její život podle svých představ?*
- 25) **Myslíte, že je na vás dcera v něčem hrdá? V čem? Jak se to projevuje?**
- 26) *Zklamala vás někdy dcera svou reakcí?*
- 27) *Myslíte, že jste vy někdy zklamala dceru?*
- 28) **Čeho si na dceři vážíte?**
- 29) **Vděčíte jí za něco?**
- 30) Jak se stavíte k úspěchům dcery?
- 31) Jak často se vidíte osobně? Je to pro vás dostačující? Myslíte, že tato frekvence kontaktu stačí vaší dceři?
- 32) **Jak byste definovala „dobrou matku“?**

Pro matky vdaných dcer:

- 33) Cítíte nějakou změnu ve vztahu k dceři od té doby, co se vdala?

Pro matky, jejichž dcery mají už dítě/děti:

34) Cítíte nějakou změnu ve vztahu k dceři od té doby, co má dítě/děti? Jakou?

35) Pomáháte dceři s hlídáním dětí, podílíte se na jejich výchově?

Jen pro Matky II (66 a více let):

36) Pomáhá vám dcera s něčím?

Příloha č.4: Žádost o zapojení do výzkumu

Milé slečny, vážené dámy,

obracíme se na Vás s prosbou o zapojení do výzkumu, který má přinést **poznatky o vztazích a vzájemné komunikaci mezi matkami a dcerami**.

Vztah mezi matkou a dcerou patří mezi nejdůležitější v životě, přesto není dost prozkoumaný a v české odborné literatuře popsán. V našem výzkumu bychom se rády seznámily s Vašimi osobními zkušenostmi, zážitky, názory. Jsme si vědomé toho, že jde o velmi soukromé téma. Přesto Vás prosíme o spolupráci, je pro nás velmi důležitá. Budeme-li mít možnost sebrat, shrnout a analyzovat zkušenosti více žen, můžeme z těchto poznatků vyvodit doporučení pro psychologickou poradenskou praxi a výzkum tak bude prakticky užitečný. Možná si samy vybavíte situaci, kdy jste prožívaly ve vztahu ke své matce/dceři nejistotu a starosti a kdy Vám mohla pomoci odborná informace, jak se v té složité situaci zorientovat. Vztah mezi matkou a dcerou je totiž mnohdy zdrojem radosti a spokojenosti, ale také se v něm běžně vyskytují problémy, zklamání, obavy, překážky, nedorozumění či konflikty.

Cílem našeho výzkumu je získat hlubší vhled do problematiky vztahů mezi matkami a dcerami v různém věku. Proto se obracíme na Vás, kterých se to přímo týká. Budeme velmi rády, když budete ochotné zapojit se do našeho výzkumu. Co to pro Vás bude znamenat? Po domluvě Vás navštíví členka výzkumného týmu – studentka psychologie, která s Vámi provede rozhovor na výše uvedené téma. Rozhovor zabere přibližně hodinu Vašeho času. Budeme vděčné za otevřené, upřímné a obsáhlé sdělení. Zdůrazňujeme, že všechny získané údaje budou považovány za zcela důvěrné a budou použity jen pro výzkumné účely. Při případné publikaci výzkumných zjištění v odborném tisku bude rovněž zachována přísná anonymita účastnic výzkumu.

Věříme, že pochopíte potřebnost tohoto výzkumu a těšíme se na spolupráci.

Kontakty na nás:

e-mail:

telefon:

Se srdečným pozdravem,

členky výzkumného týmu Katedry psychologie FF UP, Olomouc

Barbora Burešová

Monika Malá

Bc. Zuzana Purová

Bc. Klára Večerková

doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Příloha č.5: Informovaný souhlas

Byla jsem informována o smyslu a poslání výzkumu, který je věnován zjišťování osobních zkušeností ze vztahu mezi matkou a dcerou. Byla jsem poučena o ochraně osobních údajů. Prohlašuji, že se tohoto výzkumu zúčastňuji na základě svého dobrovolného rozhodnutí.

V..... dne.....

.....

podpis